

Mi motiválja a nyelvtanulást 50 év felett?

A nyelvtanulás folyamatának legfőbb motorja szerintem a saját belső ösztönző erő, mely az egész folyamatot felkarolja.

Gyakran előfordul, hogy a család egy része külföldön él, és az unokákkal vagy távolabbi rokonokkal nem tudnak társalogni a nagyszülők, ezért belevágnak egy nyelvtanfolyamba. Sokan vannak, akik korábban is beszéltek idegen nyelvet, de már bizonytalanul használják tudásukat. Mivel adódott egy új lehetőségük (besegítenek a családi vállalkozásban, tartósan elutaznának külföldre), ezért szeretnék frissíteni ismereteiket.

Bármilyen furcsán is hangzik, de az idősebb korosztály – a motivációk miatt – nem kényszernek éli meg a nyelvtanulást, hanem inkább egy lehetőségnek, mely segíti őket céljaik elérésében. Nagy támogatást jelent a tanulóknak, hogy saját korosztályukkal találkoznak az órákon, és jellemzően ugyanazokat a nehézségeket küzdik le együttesen. Fantasztikus közösséget alkotnak, mely gyakran a nyelvi órákon is túlmutat.

A legtöbb Senior tanulónk úgy érzi, hogy a nyelvtanulás során átélt élmények és a közben leküzdött nehézségek után új lehetőségek nyílnak meg számukra, újra feltöltődnek energiával, és sokkal nagyobb önbizalommal lépnek át a hétköznapi problémáin. Akik bejárnak a tanfolyamokra, azok új napi ritmust alakítanak ki maguknak, és újra átélhetik az iskolába járás fiatalos életvitelét.

Salusinszky András
A Nyelviskolák Szakmai Egyesületének Alelnöke
A Seniorok Nyelviskolájának Igazgatója
www.senioroknyelviskolaja.hu

Angol, német, francia, olasz, orosz és spanyol nyelvtanfolyamok
az 50 éven felüliek számára.

12 mozgó világ

2022/12

2022/12

Kuncze Gáborral az ellenzék állapotáról beszélget Kardos Ernő • Majtényi László esszéje a 2022-es népszámlálás tragikus és komikus mozzanatairól • Zsigó Jenővel beszélget a cigánypolitika változatlanágáról Váradi Júlia • Lady Chatterley, Istók Anna, Meliorisz Béla és Oláh András versei • Szöllősi Mátyás és Kiss Judit Ágnes prózája

Csengery Kristóf • Csepeli György • Dalos György • Dénes Gergő • Gárdonyi László • Hargitai Miklós • Karafiáth Orsolya • Kőrösi Imre • Mélyi József • Pető Iván • Révész Sándor • Stuber Andrea • Vadas József • Végel László

mozgó világ

Kérjük,támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a Mozgó Világ folyóirat kiadását! Adószámunk: 19650414 2 41

Mozgó-lexikon
A–Z

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Ember 2.0* (2020).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Tíz esztendő – Európai naplójegyzetek* (2016).

DÉNES GERGŐ 1998-ban született Komáromban. Az Apokrif Online szerkesztőjeként és a kritikarovat munkatársaként dolgozik.

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsásd meg vétkeinket* (2018).

ISTÓK ANNA 1977-ben született Budapesten. Könyvtáros, író, költő. Legutóbbi kötete: *Elejétől a végéig* (2022).

KARAFIÁTH ORSOLYA 1976-ban született Budapesten. Író, költő, énekesnő. Legutóbbi könyve: *Amikor Szécsi Pál a csöveken keresztül üzent, avagy így tanulunk szerelmet* (2020).

KARDOS ERNŐ 1952-ben született Szolnokon. Rádiós és televíziós újságíró.

KISS JUDIT ÁGNES 1973-ban született Budapesten. Költő, író, tanár. Legutóbbi könyve: *Babaróka kövecskéi* (2022).

KÖRIZS IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *Poeta.doc* (2022).

LADY CONSTANCE CHATTERLEY Derbyshire-ban született. Irodalmi tehetsége korán megmutatkozott. Versei jelentős részét férje, szeretői és a prúd vidéki élet ihletik.

MAJTÉNYI LÁSZLÓ 1950-ben született Budapesten. Jogtudós, egyetemi tanár, az MTA doktora, az Eötvös Károly Intézet elnöke. Legutóbbi könyve: *Bibó István és a 21. század* (2022).

MELIORISZ BÉLA 1950-ben született Győrben. Költő. Legutóbbi könyve: *Vagyunk örökké* (2020).

MÉLYI JÓZSEF 1967-ben született Budapesten. Művészettörténész, a Magyar Képzőművészeti Egyetem oktatója.

OLÁH ANDRÁS 1959-ben született Hajdúnánáson. Költő, író, pedagógus. Legutóbbi könyve: *Fagyponnalatt* (2020).

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró, a Népszabadság volt

főmunkatársa, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Húzzuk a keresztünk* (2022).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplóíró. A Spirituszonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

SZÖLLÖSI MÁTYÁS 1984-ben született Budapesten. Író, fotóriporter. Legutóbbi könyve: *Szabad* (2022).

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VÁRADI JÚLIA 1948-ban született Budapesten. Pulitzer-díjas újságíró, a klubrádió munkatársa. Legutóbbi műve: *Dobszerda* (2022).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kosuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Peremvidéki palackposta* (2021).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Szigethy Anna munkái

fonte
NATURA

Természetes ásványvíz

100% ÚJRAHASZNOSÍTOTT
PET PALACKBAN

2022/12

Kardos Ernő
Majtényi László

Váradi Júlia

Gárdonyi László

Lady Constance Chatterley

Istók Anna
Meliorisz Béla

Oláh András
Szöllősi Mátyás
Kiss Judit Ágnes

Hónapló

Dalos György
Hargitai Miklós
Végel László

Reflex

Révész Sándor
Dénes Gergő

-ról, -ről

- Pető Iván 100 A múlt újrateremtése
Csepeli György 103 Szókratészi játszmák
Mélyi József 106 Nem térkép-e?
Kőrösi Imre 110 Szenegáli Odüsszeia
Stuber Andrea 114 Az Örkeny Színház Fantomja
Csengery Kristóf 117 Saját kamara
Vadas József 121 Hab a tetőn
Karafiáth Orsolya 125 Az adrenalint lökik a kérdések

- 3 Orbán mint Piszkos Fred *Beszélgetés Kuncze Gáborral*
14 A 2022-es népszámlálás tragikus komédiája vagy komikus tragédiája *Esszé*
30 „A rendszerek változnak, de a cigánypolitika nem változik” *Beszélgetés Zsigó Jenővel*
40 Filozofikus csendéletek – *Szigethy Anna* Halott természet sorozatáról
44 Lady Chatterley gyerekkori emlékei, Lady Chatterley és a gálya, Lady Chatterley áramot lop *Versek*
47 milieu interieur, Tritónusz *Versek*
49 Mint aki, Mit nem, Ha igen, Hagyja, Készülődés dalnokversenyre, Még nincs *Versek*
51 picinyke rés, múltidőben *Versek*
52 Beszélgetés az orvossal *Regényrészlet*
68 Ütés *Regényrészlet*

- 71 Időjárások
74 Száraz november
77 Parlamenti csatatér

- 80 A kudarc kudarca
93 Ismerős újdonságok

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ előfizetői díja és az egyes példányok ára nem változott. Az áruspéldányok 1250 forintért vásárolhatók meg, az éves előfizetői díj 12 000 forint.

A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.

Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

MAZSIHISZ
a változó világra nyitott zsidóság

Új Köztársaságért
Alapítvány

© | CONCORDE

LENTUS Kft.

Bojár Gábor

Felcsuti Péter

Horn Péter

Janikovszky János

Kende Péter

Kornai András

Nyíri Pál

Salusinszky András

Szelényi Iván

és más magánszemélyek támogatásával

B | BRAUN
SHARING EXPERTISE

Mozgó Világ 2022/november

negyvennyolcadik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bogárné Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőművészet), Király Ágnes (asszisztens), e-mailen: hirlap.elfizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Vitányi Iván (kuratóriumi tag). Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Alapítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elfizetes@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: batthyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 10 980 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórak: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

Orbán mint Piszkos Fred

Kuncze Gáborral beszélget Kardos Ernő

– *Mosolygósabbra cserélte fotóját a Facebookon, a korábbinál többször ad interjút, s időnként ugyancsak keményen bírálja a kormányt. Ez azt jelenti, hogy újra politikai szerepet vállalna?*

– Nem, ez csak azt jelenti, hogy újabban gyakrabban kérdeznek. Én pedig talán többször válaszolok azoknak, akik kérdeznek. Viszont megnyugtatom barátaimat és ellenfeleimet, hogy nem tervezem a visszatérést a politikába.

– *Azért, mert az ellenzéki térfélen lát olyan szereplőt, aki képes megszerezni az ellenzéki pártok mellett a Fidesz szavazóinak bizalmát is, tehát megbuktatni Orbán Viktort?*

– Nem, ez azt jelenti, hogy a rendszerváltás óta eltelt évtizedekben kivettem a részemet a politikai életből, a pályámat lezártnak tekintem. Jöjjenek a fiatalok! Szükség is van rájuk, mert a politikában csak a gyakorlat mutatja meg, hogy a legjobbak közül ki indulhat eséllyel Orbán ellen. A jelenlegi ellenzéki kínálatot nézve én képességei és képzettsége alapján Dobrev Klárát tartom erre alkalmasnak. Viszont neki is szüksége van a jelenleginél szélesebb körű ismertségre, amiért rengeteget kell még dolgoznia, hogy a kisfalvak Fidesz-szavazói is megismerjék.

– *Mielőtt az esélyekről tovább beszélnék, érdemes tisztázni, hogy ön szerint a mai választási rendszerben*

egyáltalán leváltható-e még Orbán Viktor.

– Szerintem igen, ezért azonban az ellenzéknek a jelenleginél sokkal többet kell tennie. Nem elég siránkozni, hogy nincs rendelkezésükre álló média, csak emlékeztetnék rá, hogy a rendszerváltás pártjai óriási ellenszélben teremtették meg maguk számára a nyilvánosságot. Ha másként nem, akkor személyesen kell elérni a választókat – köztük a vidéki településeken élőket –, és mindenkinek külön-külön el kell magyarázni, hogy a Fidesz nemzeti szólamai valójában nemzetvesztő politikát takarnak. A kormány egyik legnagyobb bűne, hogy a rezsicsökkentés hazugságával elvette a lehetőséget a civil háztartásoktól és az állami intézményektől, tehát az egész országtól, hogy tíz év alatt megtanuljon takarékoskodni, vagyis fokozatosan alkalmazkodjon a nemzetközi energiaárakhoz. Ma kapkodva, mindössze egy év alatt kéne telerakni a háztetőket napelemekkel, azonban az így megtermelt áram fogadására már nem készült fel a kormányzat. Ez hajmeresztő. De a rezsihazugságon túl sorolhatnám még a politika gazdasági trükkjeit, köztük a világ bajnok inflációt, amely természetesen nemcsak az oroszok által kezdeményezett háború miatt van, a kormányzat sorozatos hibáinak következménye is. A pénzromlás üteme hihetetlen tempóban taszítja szegénységbe az embereket,

de említhetném a szankcióhazugság okozta népbutítást vagy az egészségügy rendőri kézre adását és az oktatás lepusztítását. Ezeket mind-mind el kell magyarázni az országnak, ámbár a bajt szerintem már érzik, de a Fidesz hazug politikája miatt az okokat még nem látják tisztán.

– *Önnel ellentétben sokan úgy gondolják, köztük ismert liberális politikusok is, hogy választáson már nem győzhető le Orbán Viktor. Itt csak egy újabb rendszerváltás hozhat megoldást. Biztos abban, hogy ez nem így van?*

– Azt biztosan állíthatom, hogy a rendszerváltáskor mi nem azt a Magyarországot terveztük, ami mára kialakult. '90-ben az ellenzéki kerekasztal pártjai jogosan gondolhatták azt, hogy hazánkat a sikeres európai országok közé vittük. Mára azonban Orbán Viktor autoriter uralma alatt az ország kelet felé sodródik, olyan berendezkedés alakult ki, ami mindennek nevezhető, csak demokráciának nem. Ezért én is azt gondolom, hogy rendszerváltásra szükség van, ezt a rendszert ugyanis le kell váltani, de ezt szerintem választás útján, és nem erőszakkal kell elérni.

Itt a meleg szobában, ahol kényelmes fotelekben ülve – ha kell, talán még a fűtést is felcsavarhatom – beszélgethetünk a diktatúrát megdöntő forradalomról, ezer ötletünk lehetne, de én a nagyhangú handabandázást iszonyú veszélyesnek tartom. Ma Magyarországon senkinek sem lehet érdeke, hogy felfordulás legyen, olyan utcai harc, amilyen a 2006-os zavargás is volt. Emlékezhetünk, hogy a szélsőjobboldali politikusok által feltüzelt tömeg – nem utolsósorban a Fidesz korlátbontó,

polgári engedetlenségi akciójának hatására – az utcára özönlött, borogatott, megostromolta a köztelevíziót, majd napokig randalírozott a belvárosban. Békés járókelők és rendőrök tucatjai sérültek meg, felforgatták az ország nyugalma. Erre biztosan senkinek sincs szüksége.

Aki ma forradalomról beszél, munitsa meg nekem a mindenre kész, elégedetlen tömegeket, akik hajlandók lennének százezrével utcára vonulni. Ilyen nincs, és törekvést sem látok erre. De ha az ellenzék okosan politizál, akkor felfordulás nélkül is nyerhet. Ezt bizonyítja, hogy adott pillanatban, 2021 őszén is jelezték az emberek tömegei, hogy szavazataikkal hajlandók az ellenzéket kormányra segíteni. Ezt jelezték a közvélemény-kutatások, s ez benne volt a levegőben is. Csak aztán az összefogás pártjainak közös miniszterelnök-jelöltje a választók számára nem bizonyult elfogadhatónak. Ezért aztán a szavazók százezrei távolodtak el az ellenzéktől, s a Fidesz mögé állva ismét Orbán Viktort választották meg.

– *Az ellenzéki miniszterelnök-jelöltre, Márki-Zay Péter személyére gondol?*

– Igen.

– *Emlékeim szerint ő nem jelöléssel, hanem szabályos előválasztáson nyerte el a miniszterelnök-jelöltség jogát, s miután legyőzte Dobrev Klárát, a DK elég furán kivonult a megválasztott jelölt mögül. Nem emiatt pártoltak el Márki-Zay mögül a szavazók?*

– A kudarcnak nyilván sok oka van, szerintem már az előválasztás maga is hiba volt. Egyébként pedig

Márki-Zay Péter szerintem jó képességű politikus, aki a kampányban nagyon keményen dolgozott, azonban a finisben vétett néhány komoly vezetői és kommunikációs hibát, ami oda vezetett, hogy az általa képviselt összefogásra a választók nem adták voksaikat.

– Tehát ma még azt sem tudjuk, hogy Márki-Zay alkalmatlansága vagy a DK-nak az ellenzéki összefogásból való kilépése okozta-e a vereséget. Mindenesetre az ellenzéki összefogás szétesett, hisz a DK magához ragadta a kezdeményezést. De vajon az a Gyurcsány Ferenc, aki az egy évtizede tartó fideszes karaktergyilkosság áldozata, vagy Dobrev Klára képes-e megszerezni Orbán híveinek támogatását? Ön szerint mi lehet a jövő évi uniós és önkormányzati választás eredménye?

– Jóslásokkal természetesen nem foglalkozom. Azt viszont tudom, hogy az ellenzéki pártok közül a Párbeszéd támogatottsága 1 százalék, az MSZP-é ugyanennyi. Az LMP-é 2 százalék, a saját magát ledaráló Jobbik 3, s végül a Momentum 7 százalékon leragadt, ami tragédia. Ezért aztán széles körű ellenzéki összefogásról beszélni kicsit vicces. Viszont a Demokratikus Koalíció egy jól szervezett, működő párt, amely komolyan dolgozik, legutóbb kitalálta az árnyékkormány intézményét. Az ötlet új, a figyelmet a DK-ra irányítja, segíti a párt nyilvános szereplését. Persze a kezdeményezés rejt jelentős kockázatot is, hisz az emberek fél vagy talán egy esztendő eltelte után már az árnyékkormánytól kezdik el várni sorsuk jobbra fordulását. Ha ilyen nem lesz, akkor morogni kezdenek, hogy árnyékkor-

mány már van, de eddig még nem történt semmi jó.

Ami pedig a kérdés lényegét érinti: ne felejtjük el, hogy a Gyurcsány Ferenc ellen indult karaktergyilkosság indítéka az volt, hogy Gyurcsány a 2006-os választási kampány vitájában s az azt követő választáson Orbánt szinte megalázó módon legosta a pályáról. Ezt a vereséget a regnáló miniszterelnök egy pillanatra sem tudja megbocsátani. Mindent a revansnak rendelt alá, s persze kapóra jött az őszi beszéd kiszivárogtatása, továbbá a 2006-os utcai zavargások. A Fidesz-kommunikáció kiemelt feladatává vált Gyurcsány Ferenc karakterének legyilkolása. Ma már mondhatjuk, hogy a Fidesz bosszúja sikerrel járt, Orbán Viktor milliárdokat költött a baloldali vezető lejáratása, amihez felhasználták az időközben elfoglalt közmédiát, illetve az összerabolt sajtóbirodalmat is. Gyurcsány ellen hosszú ideje tényleg minden eszköz megengedett a jobboldalon.

Ennek ellenére Gyurcsány Ferenc alapított egy pártot, amely ma a legnagyobb támogatottságú ellenzéki erő. Az ellenzék többi pártjának aligha van joga azt mondani, hogy „Gyurcsány tűnjön el”. Ehelyett tessék inkább nála hatékonyabban működő pártot létrehozni, tessék támogatókat gyűjteni, és megverni Orbán Viktort. Szabad a pálya mindenkinek. Egyébként pedig Gyurcsány többször azt nyilatkozta, hogy ő személyesen már nem kíván közjogi tisztséget ellátni, tehát nem akar miniszterelnök lenni, de szívesen közreműködik Orbán Viktor megbuktatásában. Nyilván ezt nem mindenki hiszi el neki, ráadásul a kormánypropaganda aljas módon már

szinte patás ördögöt csinált belőle. Pusztán azért, mert valljuk be: Orbán fél Gyurcsánytól. Emlékeztetnék: már '89-ben felhívta a figyelmet Gyurcsány képességeire, mondván: oda kell rá figyelni. Ennek a figyelemnek köszönhetően próbálnák kizárni a hazai politikából Gyurcsányt Ferencet. Mindezt sajnos sok baloldali vagy ellenzéki választó nem ismeri fel, s ezzel – bármilyen furcsa – a Fidesz politikáját támogatja.

– *Nem inkább attól félnek, hogy Gyurcsánnyal nem lehet nyerni?*

– Lehet, hogy így van, és természetesen nem kell szemet hunyni Gyurcsány miniszterelnökként elkövetett hibái felett sem, de ugye a miniszterelnök-jelölt nem Gyurcsány, hanem Dobrev Klára, egy szuverén egyéniség, aki már megszerezte azt a politikai tudást, amely alkalmassá teszi a kormányzásra. Persze tudom, hogy ő Gyurcsány Ferenc felesége, de az sehová nem vezet, ha elkezdjük a feleségkutatót vagy az apák és fiúk felelősségének a firtatását. Ennek semmi értelme.

– *Nem tartja jelképesnek, hogy az árnyékkormányoknak csak DK-s miniszterei vannak?*

– Nem, tudomásom szerint másokat is meghívtak, akik ígérték is a jelenlétet, de aztán távol maradtak. Erre megint azt mondom, hogy az ellenzék saját maga alatt vágja a fát. Kétségtelen, hogy ez jelent némi űrt, amit előbb-utóbb betöltenek.

– *Ezt a politikai űrt látva újra felmerül, hogy önök vajon miért engedték, hogy a Szabad Demokraták Szövetsége eltűnjön a politikai palettáról, hisz egy liberális pártra ma*

is szükség lenne. Tudható, hogy kire szavaz ma a liberális szavazó?

– A liberális szavazók szétszóródtak, pedig a kutatások szerint azon szavazók aránya, akik a liberális elvek mentén szervezik életüket, ma is eléri a 15-20 százalékot. Egy részük az SZDSZ megszűnése után átszivárgott a Fideszhez, ámbar nem hiszem, hogy sokáig ott maradt volna. De a liberális szavazó ma megtalálható az LMP, a Momentum, az MSZP vagy a DK táborában is. Az SZDSZ-nek a rendszerváltáskor több mint 90 képviselője volt a parlamentben, 94-ben még mindig 69 mandátumot nyertünk. A Horn-kormányban való részvétel után ugyan már csak 7,5 százalékot értünk el, 2002-ben épphogy átléptük az 5 százalékos parlamenti küszöböt, 2006-ban pedig a választók 6,5 százaléka szavazott ránk. Az eseményekhez tartozik, hogy a választást követően a küldöttgyűlésünkön engem felszólítottak a lemondásra, mondván, hogy már régen 15 százalékon kellene lennie a pártnak. Az önkormányzati választást követően lemondtam, és lehetővé tettem, hogy mindenki kibontakoztassa a tehetségét. A 2009-ben megtartott EP-választáson a párt nem tudott mandátumot szerezni, 2010-ben pedig nem tudott indulni a parlamenti választáson.

– *Kétségtelen, hogy a 2008-as gazdasági válság, illetve az őszi becséd után kialakult helyzet alaposan megtépázta az akkori kormánypártokat, de a szocialisták azért megőrizték saját táborukat, bejutottak a parlamentbe, miközben belőlük alakult meg a Demokrata Koalíció is. Önök miért nem voltak képesek egyben tartani a politikusaikat és a híveiket?*

– Nézze, én a végleges leköszönésemig, tehát 2007 márciusáig vállalom a pártért felelősséget, az azt követő eseményekért már nem, kommentálni sem nagyon kívánom. Annyi azonban nyilvánvaló, hogy az SZDSZ utolsó néhány esztendejében a párt szervezésére, működtetésére egy teljesen alkalmatlan társaság vergődésének lehettünk tanúi. Mindez azonban semmiképp nem a választók, hanem az SZDSZ politikusainak sara. Természetesen azért vonhatták meg tőlünk a bizalmat, s ezért esett a korábban húszszázalékos párt a tizedére, mert nem képviseltük megfelelően a szavazóinkat.

– *A konkrét okokról beszélne?*

– Emlékeim szerint 2001-ben, még Demszky Gábor elnöksége alatt – amikor az SZDSZ támogatottsága mindössze 1 százalékra zuhant – a korabeli hetilapokban a teendőkről elkezdődött egy hosszú vitasorozat. Ezt az eszmecserét figyelmesen elolvastam, a vitázó felek sok okos javaslatát elemeztem, de amikor későbbi elnökként ezekből politikát igyekeztem csinálni, akkor rájöttem, hogy abból semmi gyakorlati lépés nem következett. Egymásnak elmentendő vagy épp egymást kizáró javaslatok garmadájával szembesültem, amiből aztán semmit nem tudtunk hasznosítani. Ezért mondtunk le arról, hogy tömegpártként viselkedjünk, immár nem terveztünk mindenre kiterjedő néppárti programot, inkább a liberális értékrendszert szem előtt tartva igyekeztünk politizálni, amit a kampányban sem hallgattunk el. Ezzel a stratégiával aztán sikerült 2002-ben stabilizálni a támogatottságot, amit 2006-ban tovább növeltünk.

– *Mondja, akkor sem maradt volna talpon az SZDSZ, ha 2006-os zavarásokat követően – nagyjából akkor, amikor lemondott a párt vezetéséről – esetleg önök lépnek ki a koalícióból, ha már Gyurcsány Ferenc nem mondott le, aminek a következménye nyilvánvaló lehetett. Nem volt erre terv?*

– Nem, hisz ha kilépünk a koalícióból, akkor új választást írnak ki, s akkor a liberális párt be sem jut a parlamentbe. De ha szeretné, találgathatunk még a rosszabb és rosszabb lehetőségek közül.

– *Viszont nehéz azt tudomásul venni, hogy egy rendszerváltó párt megszűnése a politikából gyorsan távozó technokrata Kóka János, az álláspontját gyakran változtató Fodor Gábor vagy a ki tudja honnan jött Retkes Attila lelkén szárad. Ebben szerepe lehetett a pártot alapító atyáknak, ismert a névsor: Pető Iván, Magyar Bálint, Demszky Gábor, Haraszi Miklós, s persze ön is, aki szintén jelentős szerepet vállalt. Nem gondolja?*

– Valamit félreértett. Abban, hogy az SZDSZ sorsa így alakult, mindenkinek felelőssége van, aki valamilyen szerepet vállalt a politikánk alakításában, képviselésében. Minél nagyobb felhatalmazással tette ezt, annál nagyobb a felelőssége is. Nem hárítom el tehát a saját felelősségemet sem.

Ami pedig a kilépést illeti, arra bőven lett volna módunk, de hitünk abban, hogy a kormányzás fontosabb, mint a felesleges politikai cirkusz. Mi ugyanis kiléphettünk volna már a Horn Gyula vezette kormányból is, mert a miniszterelnök iszonyúan nehezen kezdte el a gazdaság rendbe tételét, de azért a

nyomásunkra elkezdte. Az MDF-kormány bukása után közvetlenül, tehát '94-ben pénzügyminiszterként Békesi László még puhább javaslatokat tehetett, mint amire a késlekedés miatt a Bokros–Surányi-páros rákényszerült, de az ország gazdasága végül megerősödött. Ebben volt szerepünk. Kiléphettünk volna már a Tocsik-ügy idején is, akkor sem tettük, mert szerettük volna, ha a választási ciklus rendben befejeződik, s csak zárójelben jegyzem meg, hogy a bíróság mondta ki: a Tocsik-ügyben nem sérült a törvény, szabályosan fizettek ki számára 800 millió forintot. Lehet, kérem, hasonlítani a Mészáros Lőrinc számára közbeszerzés címén kiutalt tíz-, százmilliárdhoz vagy annál is nagyobb összegekhez. Kiléphettünk volna akkor is, amikor Medgyessy Péterről kiderült, hogy ő a D 209-es ügynök, s persze a gazdasági válság idején is, de annak az ország itta volna meg a levét. Kétségtelen, így viszont az SZDSZ ment rá. A politika ilyen műfaj, még az is belefér, hogy a mai kormányzó pártok nem a saját sorsukkal, hanem az országéval játszanak.

– *Akkor sem maradhatott volna talpon a rendszerváltó SZDSZ, ha az egyik legkarakteresebb választási ígéretét teljesíti – vagyis a jogállam kiépítése mellett – nyilvánosságra hozza az ígért ügynöknévsort? Végül is ez miért maradt el a mai napig?*

– Azért, mert egy ilyen döntéshez törvényre van szükség, de hiába akartuk nyilvánosságra hozni az előző rendszer besúgóinak névsorát, ha a jogszabály elfogadásához nem volt meg a szükséges többségünk. Sem az MDF, sem az MSZP, de még a Fidesz sem támogatta a javaslatainkat.

– *A koalíciós partnerekkel, tehát a szocialistákkal szemben mindig volt zsarolási potenciáljuk, nyilván volt ára annak, hogy a kormányzáshoz a nevüket adták. Miért nem sikerült?*

– Tapasztalatunk szerint a választók szemében nem volt túl nagy jelentősége az ügynöklisták nyilvánosságának, sokan azt sem tudták, hogy mi az.

– *Azt viszont értették, hogy kik voltak spiclik a rendszerváltás előtt.*

– Viccelhetnék, hogy a pufajkást könnyű volt felismerni az öltözetéről, de a téglá nem hordott téglát. Ez egyébként Hack Péter magyarázata, de egyetértek vele. Persze, akik ismerték a Kádár-rendszer történetét, azok nagyon nem szerették az ügynököket vagy a besúgókat. Megjegyzem: a Fidesz tizenkét éve kétharmados többséggel kormányoz, egyedül is nyilvánosságra hozhatta volna már az ügynöknévsort, de nem tette. Csak azt mondhatom, hogy ennek a lehetősége már elment. Nem rajtunk múlt.

– *Így aztán ma sem tudjuk, kik voltak a beszervezett ügynökök, aminek a következménye, hogy ezeket az embereket a mindenkori politika ma is zsarolhatja, és bármilyen célra felhasználhatja, ahogy az meg is történt a rendszerváltás parlamentjében. De ezek az egykori ügynökök alkalmasak akár pártok szétverésére, a mindenkori ellenzék egységének lazítására is. Nem lehet?*

– Nem kizárt, de ha arra céloz: semmiképp nem hiszem, hogy az SZDSZ bukása külső beavatkozások következménye lett volna. Volt nekünk belső „jóakarónk” elég, akinek az áldásos közreműködése elő-

idézte a párt szétesését, nem kellett ahhoz semmilyen segítség. Viszont az ügynökmúltat valóban használták zsarolásra, erről egyébként a visszaemlékezéseimben is írtam. Köztük van Torgyán József, akit számontartottak, pedig nemigen csinált semmit, aztán később mégis kizárták a kiscsúsz frakcióból. Csúszát megzsarolták, noha ő se nagyon csinált semmit. De mindketten szerepeltek Németh Miklós listáján, és Antall meg is próbálta felhasználni ellenük ezt az információt kormányzása utolsó időszakában, csak nem jött be neki.

Ugyanis az a nagy trükk ebben a III/ III-as ügyben, hogy akikkel folyamatosan dolgoztak, azoknak a dossziéi ott voltak az irodákban, bezárva a szekrényekbe. Akikkel meg nem dolgoztak, azaz nem voltak aktív besúgók – Csúsz, Torgyán stb. –, azoknak az iratait levitték az irattárakba. És amikor jött az iratmegsemmisítés 1989–90 fordulóján, akkor a szekrényekben lévő cuccokat kirámolták, és vitték elégetni. Így tehát a nyolcvanas évek végén, tehát a rendszerváltozáskor még aktív ügynökök jelentései nincsenek meg. A szervezési nyilatkozataik megvannak, mert azok az irattárakban voltak, de a jelentéseiket tartalmazó dossziékat megsemmisítették. A többi szerencsétlennek pedig a teljes dossziéi megmaradtak az irattárban. És a választó nem tesz különbséget az 1958-as szervezés meg az 1988-as között. Ezért volt fontos, hogy a kutatók használhassák ezeket az anyagokat, ne a politika. Aztán az más kérdés, hogy a politika bőven használta zsarolásra a dokumentumokat.

– Viszont ennek máig ható következményei is lehetnek, ön sok titok tudója, nem lát át a szitán?

– Azt érzékelttem már 2014-ben is, de az idén is, hogy az ellenzéki választó inkább akart összefogni Orbán Viktor megbuktatására, mint maga a pártelit. A politika főszereplői között volt, aki a szocialistákkal, volt, aki a szélsőjobbal, s volt, aki Gyurcsánnyal nem akart összefogni. Ebből aztán lett egy nagy katyvasz, de nem hiszem, hogy ez külső erők beavatkozásának az eredménye. Inkább arra gondolok, hogy ezek a pártok gyengék. A Párbeszédnek vannak ugyan politikusai, de nincs megkülönböztethető mondanivalója, az LMP tudna önálló arculatot felmutatni, de nincs a közvélemény számára eladható politikusa, talán az egy Ungár Péter kivételével. A Jobbik lassan felőrli magát, az MSZP ezen a nehéz feladaton már túl van, a Momentum pedig identitásproblémákkal küzd. Ezek a pártok az összefogás helyett azt a megoldást keresik, amelyet 2013 októberében, a Műgyetem rakparton tartott beszédemben úgy fogalmaztam, hogy „külön sírhelyet akarnak a közös temetőben”. Ma mindenki készül a jövő évi európai parlamenti választásra, minden párt önállóan akar indulni, hogy megmutassa magát, épp ezért a „siker” előre látható. Ráadásul ezzel egy időben lesz az önkormányzati választás, amikor kötelező lesz az együttműködés. Ebből újabb katyvasz lehet. Tehát valóban nincs jó állapotban az ellenzék, mindegyik főleg a saját tehetetlenségével küzd, nem a Fidesz által delegált ügynökökkel.

– Az viszont idegesítő, hogy az emberek a mai napig csak találgatják,

legutóbb a Népszava, hogy Orbán Viktor – aki anno hazaküldte az egyébként is távozó orosz csapatokat – miért folytat unióellenes politikát, ami kedvez az orosz érdekeknek. Egykori belügyminiszterként mit gondol erről?

– Magam is értetlenül állok Orbán ilyen értelmű pálfordulása előtt. Ugyanis arra is jól emlékezhetünk, hogy 2008-ban Gyurcsány Ferenc fogadta Putyint, és a miniszterelnök kiskutyát is ajándékozott az orosz elnöknek.

– *Egy magyar pulit...*

– Jó, hát Putyin típusú kutyája nem volt... Szóval akkor Orbán hosszú beszédet tartott, amelyben leszögezte, hogy az olaj keletről jön, de a szabadság mindig nyugatról. Továbbá nem szabad megengedni, hogy Magyarországot a Gazprom legvidámabb barakkjává tegyék. De elmondta azt is, hogy mi az ajtót a Nyugatnak kinyitottuk, az oroszoknak, a Szovjetunióknak és a kommunizmusnak meg ajtót mutattunk, és azt üzenjük a jövőnek, hogy ne engedjék, hogy visszamásszanak az ablakon. Ezen túl Gyurcsányt sok nyilatkozatában Putyin pincsijének nevezte Orbán. Aztán telt, múlt az idő, Orbán Viktor 2009-ben kiment egy orosz rendezvényre, találkozott Vlagyimir Putyin elnökkel, és a jelek szerint megváltozott a korábbi álláspontja.

– *Mit történhetett?*

– Szerintem Orbán rájött, hogy korábban tévedett. Putyin nem diktátor, hanem egy délceg, meggyőző, karakán, karakteres, rendkívül okos, felkészült és az emberekre nagy hatást gyakorló vonzó, demokratikus

gondolkodású politikus. Biztosan ez lehet az ok. Én másra gondolni sem merek.

– *Itthon a Fidesz már szinte mindenre kiterjesztette befolyását, fél Magyarország Mészáros és a kormánypárti oligarchák kezében van, s a jelek szerint most kezdődik a történelmi emlékezet átprogramozása. A közelmúltban mutatták be a Blokádnak című filmet, amely a nagy taxisblokádot idézi. Fura módon az SZDSZ akciójának tudva be a felkelést.*

– Ez természetesen orbitális hülyeség, a valóság ezzel szemben az, hogy a rendszerváltás után megalakult Antall-kormány egy reggel még azt ígérte, hogy nem emeli a benzin árát, estére viszont megszegte az ígéretét, és bejelentette az üzemanyagok árának durva emelését. Volt egy dühös közösség, amely rendelkezett rádiótelefonnal, s pillanatokon belül megszervezte a tiltakozást, lezárták a budapesti hidakat, továbbá a szélesebb útvonalakat. A váratlan akcióra a kormány idegesen és rosszul reagált, ügyetlenül tárgyalt, de a végén sikerült megegyezni. Ennyi a taxisblokádnak rövid története, utána lehet nézni. Illetve a parlamentben Orbán Viktor szokatlanul hevesen reagált, mert talán elsőként jelentette ki, hogy „a kormány hazudott”, pedig ez akkoriban még nem volt divat, ahogy a hazaárulózás is csak később lett a jobboldal kedvenc jelzője. Mindenesetre a történeteknek voltak tanulságai; a kormány igyekezett az ilyen kézzelfogható hazugságokat elkerülni, a taxisok pedig felismerték, hogy könnyű kimenni az utcára, de nagyon nehéz onnan az embereket hazaküldeni. Ehhez az SZDSZ-nek semmi köze nem volt.

Az pedig eszembe sem jutott, hogy ebből kurzusfilmet csinál a Fidesz az öncélú hazudozás és az újabb gyűlöletkeltés kedvéért, közben pedig megpróbálja a rendszerváltás toronymagasan legnépszerűbb politikusát, Göncz Árpádot lejáratni. Ez elképesztő aljasság. Már most szólok, hogy ez nem fog sikerülni. Azon az áron különösen nem, hogy közben Antall Józsefet kedvezőbb színben tüntessék fel. Az emberek nem hülyék, azonnal észre fogják venni, hogy az események menetét is teljesen átírták; az egész film hiteltelen zagyvaság.

– *Az ilyen típusú történelemhamisításnak Andy Vajna megálljt parancsolt, a Fidesz néhány kultúrpolitikusa bírálta is emiatt az ismert producert, akinek a tragikus halála után már szabad lett az út. A Vajna által visszadobott Petőfi-filmet is leforgatták már. Meddig lehet elmenni a történelemhamisításban?*

– Bármeddig, ez a hatalom nem lát-szik túlságosan szemérmesnek. De a közelmúlt történelmét azért nehéz hamisítani, mert sokan emlékeznek a történésekre. Látjuk a napi politikában is, hogy a hatalom a legképtelenebb hazugságokkal próbálkozik. A propagandakampányhoz nem kell más, csak sok pénz és a gyomor, embert mindig találni hozzá. De hiába van túlkínálat szolgálalelkekből, s készül el a produkció, ha nincs hozzá néző, aki mindezt megeszi.

– *Pedig a taxisblokádról szóló filmet Oscar-díjra is jelölték, legalább ennyi sikert elkönyvelhetnek?*

– Engedje meg, hogy ezen kínomban csak röhögjek. Ugyanis ismere-

teim szerint az Oscar-díj-jelölésről nálunk is külön nemzeti bizottság szokott dönten, de mostanáig csak azután jelölték díjra a filmet, ha a produkció itthon bizonyos sikert már elért. Ez a film eddig semmilyen zajos sikert nem mondhat magáénak, és semmilyen bizottság nem jelölte semmire. Ha jósolnom kell, akkor a jövőben a magyar kormány komoly összegeket költ majd az amerikai filmbíráló bizottságok korrumpálására. S ha megfelelően nagy a summa, akkor bizonyos rostákon még át is juthat ez a történelemhamisító produkció. Közben pedig üres házakkal vetítik a magyar mozikban. Nincs itt mese, röhej az egész.

– *Hasonló sikerrel mutatkozott be korábban az az Elk*rtuk című film, amely a 2006-os utcai zavargások történetét igyekezett meghamisítani. Az agymosásra más módon is kísérletet tettek, ugyanis a Fidesz vezette Magyar Televízió archívumából folyamatosan tüntették el azokat a felvételeket, amelyeken az utcai randalírozók heccelik, verik vagy épp kövel dobálják a rendőröket. Csak azok maradhattak meg, amelyen a rendőrök verik a tüntetőket, s azóta is azt vetítik a köztévén.*

– Ez a hamisítás a nézőknek is feltűnhetett, de szerintem kitörölhetetlenül milliók emlékezetébe vésődött, hogy a Szabadság téri székház bejáratánál pajzsokkal felszerelt rendőrök védték a nemzeti intézményt, s a rendbontók, a randalírozók hatalmas kövekkel dobálták őket kívülről, majd a parkolóban felgyújtották az ott dolgozók autóját. Eközben a Hír TV, amely alaposan felkészült a közvetítésre, forradalomról beszélt.

– *Közte volt az én autóm is, a fiam Brüsszelből hívott, hogy a tévéostromot nézi a CNN hírcsatornán, s látja, hogy ég a kocsim, miközben a tévé épületében dolgoztam.*

– Épp ezért nem olyan könnyű meghamisítani a történeteket, hiszen a világ szinte valamennyi televíziója még aznap bemutatta a 2006. szeptember 16-i tévéostromról készült felvételeket. Rádásul ezek ma is mind megtalálhatók a világhálón. Beéghetett a memóriánkba az is, hogy az egyébként működésképtelen vízágyúval szemben is erőszakkal léptek fel a tüntetők, aminek könnyen emberhalál lehetett volna a következménye. Az ostrom után száznál is több rendőrt vittek kórházba. Ennyit a hatóság brutalitásáról. Az más kérdés, hogy az első forduló után október 23. pedig már olyan volt, mintha a rendőrök visszavágót játszottak volna, amit szintén nem helyesletem, hisz számukra a törvény világosan előírja, hogy milyen eszközöket alkalmazhatnak. Mindenesetre azokat a történeteket meghamisítani, amit egy mobiltelefon segítségével azonnal ellenőrizni lehet az interneten, több mint röhejes, azonkívül pedig kontraproduktív. Hiába igyekeznek a fiúk, ma már nem lehet úgy meghamisítani a történelmet, mint '56 után. Az egész csak arra volt jó, hogy néhány ember közpénzből gazdagabb legyen.

Mindenesetre az kétségtelen tény, hogy gőzerővel írják át az elmúlt harminc év történelmét, már semmi nem szent, az '56-os forradalom történeteit is többször átfogalmazták a napi politika szolgálatában. Legutóbb azt láttam, hogy a pesti srácok, korabeli jelmezben eljátszva a

történeteket, mint mérgezett egerek szaladgálnak az utcán, és azt szajkózzák – amit a magyar kormány a nemzetközi sajtótájékoztatókon –, hogy „tűzszünetet akarunk, tűzszünetet akarunk!”. Ez a legócskább goebbelsi, vagy ha jobban tetszik, a leghitványabb kádári propaganda fideszes változata.

– *Az idei október 23-án a köztelevízió esti műsorában az Alapjogi Központ munkatársa – négy ismert tudós jelenlétében – azt fejtegette, hogy szerinte a Kádár-rendszer rosszabb volt, mint '56 előtt Rákosi Mátysé. A diktatúra iránti vonzalom lehet a történelemhamisítás új útja?*

– Erre nem tudok mit mondani, nem kell ilyen műsorokat nézni.

– *Nemrég jelent meg a memoárkötete, amelynek címe, hogy Várjuk ki a végét! Tényleg van elképzelése arra, hogy ha folytatódik az, ami az országban ma megtörténhet, akkor annak mi lesz a vége?*

– Természetesen fogalmam sincs, de azt tudom, hogy semmi sem tart örökké. Persze Orbán Viktor azzal még biztosan megpróbálkozik, hogy a magyar választók után az Európai Unió vezetőit is átveri, s a demokrácia helyreállításáról – kizárólag az eurómilliárdok reményében – aláír mindenféle megállapodást. Igyekszik is, hisz az unió által megfogalmazott 17 pont alapján – minden társadalmi egyeztetés és különösebb nyilvánosság nélkül – rohamtempóban készülnek a törvények. Ez alapján elkezd majd a működését a korrupció elleni hatóság, aminek persze a Fidesz jelölte ki a vezetőit. Szabadabb lesz a pótmagánvád intézménye is, de Polt Péter marad az ügyek

ura, és egyelőre eszükben sincs csatlakozni az Európai Ügyészséghez. A törvényekre lehet, hogy rábólint az unió, de jól tudjuk, hogy Orbán számára a törvény betűje nem szentírás, a jogszabályokat ő mindig úgy értelmezi, ahogy a pillanatnyi érdekei diktálják. Szóval nem vagyok optimista, mert itthon már régen nem léteznek független intézmények, s az unióval kötött szerződés alapján sem áll fel a fékek és ellensúlyok rendszere, amely szükség esetén rácsaphatna a végrehajtó hatalom kezére. Így aztán azt gondolom, hogy ez a rendszer nem fog megváltozni.

Hacsak meg nem változtatjuk, szerintem csak rajtunk múlik, mi lesz itt a jövőben. A választók többsége előbb-utóbb bizonyára elgondolkodik a megállás nélkül dübörgő kormánypropagandán, amely szerint „mi, magyarok vagyunk a térség a legsikeresebb országa, minden válságból mi jöttünk ki győztesen, a rezsicsökkentés óriási siker, fantasztikusan élünk, és így tovább” – s közben a valóságban egyre szegényebbek vagyunk, iszonyú az infláció, alig ér valamit a forint, a gáz árát sem tudjuk kifizetni, továbbá már minden velünk csatlakozó ország elhúz mellettünk, a legtöbben

bevezetik az eurót is. A kormányzati hazugság és az igazság között óriási szakadék tátong, s ezt talán már a legelkötelezettebb Fidesz-szavazók is látják, miközben tudják, hogy Orbán vezeti immár tizenkét éve az országot. Naponta tapasztaljuk, hogy az ország megosztott, és egyre nagyobb a feszültség, a gyűlölet a társadalomban, a miniszterelnökkel eközben lassan már sehol nem állnak szóba, mert a történelem rossz oldalára állt. Orbán Viktor engem már Piszkos Fredre emlékeztet, akiről azt írta Rejtő Jenő, hogy akit védelmébe vesz, a többiek kiközösítik. Hosszú a sora azon vezetőknék, akiket a választásokon megtámogatott, azok pedig sorra buktak el. Ez persze az ő baja. Az viszont, hogy a V4-ek legutóbbi találkozója azért maradt el, mert nem akartak a magyarokkal tárgyalóasztalhoz ülni, már a mi bajunk. Orbán a politikájával lassan belőlünk is Piszkos Fredet csinál. Ha ezt a választók felismerik, mert megtapasztalják, akkor biztos vagyok benne, hogy szabályos választáson elzavarják Orbán Viktort, aki már annyi kárt okozott a hazának. Ismétlem: választáson, én ugyanis csak a választásokban hiszek.

A 2022-es népszámlálás tragikus komédiája vagy komikus tragédiája

14

A népszámlálás kezdetekor, az aktuális valóság ismerete előtt lehettek illúzióink: „A korábbi adatvédelmi biztos (e szöveg szerzője) a Hírklikknek elismerte, hogy a társadalom egy jó részében okkal nincs bizalom az állam iránt, de – mint hangsúlyozta – ebből nem következik az, hogy a statisztikai adatfeldolgozásban visszaélések lesznek. Saját tapasztalatai is ezt mondják vele, hiszen amíg erre rálátása volt, a KSH anonimizálta a népszámlálási adatbázist, »s feltételezem, hogy ez azóta sem változott«. Emellett a statisztikai hivatalnak is elemi érdeke, hogy bízson benne a társadalom – hangsúlyozta.”¹ Ez az írás már arról szól, hogy noha ezzel kapcsolatban vannak történelmi tapasztalatok, a KSH talán nem is ismeri elemi érdekeit.

Mostanra lezárult az idei népszámlálás online szakasza, és véget ért a manuális szakasz, amely november 28-ig tartott. Azokat, akik nem töltötték fel a Központi Statisztikai Hivatal² oldalára a válaszaikat, most keresik meg november 20-ig – hacsak az online határidőt a krónikus hivatali impotencia miatt nem hosszabbítják meg – a KSH kérdezőbiztosai a kérdőívekkel. Akik sem

online, sem a személyes szakaszban nem töltötték ki a kérdőívet, azok a település jegyzőjénél ezt még pótolhatták november 21–28. között.

A tervek szerint ez az utolsó, még az állampolgárok közvetlen megkérdezésén alapuló népszámlálás. Ehhez képest viszont ijesztő, előre elképzelhetetlen rendetlenséggel, a 21. században érthetetlen informatikai-technikai zűrzavarral³ indult. A népszámlálás online rendszere szó szerint azonnal összeomlott. Ezt aztán valahogy összedrótozták, de ezt követően a kérdezőbiztosok is és az általuk felkeresendő állampolgárok is a polgárok személyes adatai nyilvántartásának felfoghatatlan mértékű káoszát tapasztalták. Nemcsak hogy a korábban online válaszolókat is kényszerűen zaklatták a kérdezőbiztosok, de ráadásul több kérdezőbiztost is kiküldtek ugyanahhoz az állampolgárhoz!⁴ A manuális face to face adatfelvétel zűrzavarára még visszatérünk.⁵ A technikai mellett a személyes adatok felvétele körüli tartalmi kérdőjelek nem kevésbé súlyosak.

De ennek leírása előtt, hogy lássuk a tétet, nézzünk a múltba!

¹ <https://hirklikk.hu/kozelet/majtenyi-laszlo-nem-tartja-indokoltanak-a-nepszamlalas-miatt-aggodalmakat/404779> (Az újságíró által adott cím pontatlan, a nyilatkozat tartalma ennél szkeptikusabb.)

² Miért nem Nemzeti ez a hivatal is, ki érti, trehányság!

³ https://hvg.hu/itthon/20221001_Az_elso_napon_osszeomlott_a_nepszamlalasi_rendszer

⁴ A manuális adatfelvétel is katasztrofálisan indult: <https://telex.hu/belfold/2022/10/21/nepszamlalas-szamlalobiztos-informatika-rendszer-szemelyes-terepmunka-akadozik>

⁵ https://hvg.hu/itthon/20221107_Nepszamlalas_szamlalobiztos_rendszerhibak

Az eltelt ezer évek, de még a századok is, mivel az akkor kiontott vér régen felszáradt, és a jajok emléke elenyészett, egyrészt aranyfüsttel vonják be a történeteket, másrészt a ma emberének is tanulságul szolgálnak. Ha a múlt történeteit nem látjuk, akkor sajnos a jelent sem értjük. Emiatt járunk körbe-körbe, ezért követi el minden nemzedék ugyanazokat az ostobaságokat.

Visszfények a múlt kútjának víztükrén – ismétlődő történetek?

Az Ó- és az Újszövetség kora, akárcsak az új- és még újabb kor történetei, mondják, a jelen tanítómesterei. Van ebben valami. A nyilvántartás ugyanolyan régi, mint az írott történelem. Az írásbeliség ugyanis azonos az adatrögzítés kezdetével, az adatrögzítés pedig kéz a kézben jár az alattvalók számbavételével.

A sokaság, a nép megszámlálhatatlansága, de mégis megszámlálása mind az Ó-, mind pedig az Újszövetségben egyike a Biblia alapmotívumainak. Az Ószövetség szerint a sokaság szép. A megszámlálhatatlanul sok ivadék személyes gyönyörűség. „És olyanná tészem a te magodat, mint a földnek pora, hogyha valaki megszámlálhatja a földnek porát, a te magod is megszámlálható lesz.”⁶ „És kivivé őt, és monda: Tekints fel az égre, és számláld meg a csillagokat, ha azokat megszámlálhatod; – és monda nékie: Így lészen a te magod.”⁷

Mózes vagy Dávid, kinek volt igaza?

Különösen figyelemreméltóan mai világunkban is tanulságos, hogy az Úr maga, a helyzet függvényében, mennyire másként kezeli a népszámlálásokat.⁸ Az ószövetségi szöveg is jelzi, hogy a szuverén, amikor népet számol, jó szándéka esetén is könnyen lép a zsarnokság ösvényére, azaz közelít a határsértéshez, amit pedig az Úr az akkori elmesélés szerint, ha jóváhagyása nélkül történik meg, mindig rossz néven is vesz, ellene elkövetett lázadásnak tart.

Mózes kétszer is megszámloltatta a népet. Először az Egyiptomból való kivonuláskor, azután pedig az Ígéret Földjére való belépés előtt. Isten kiválasztott emberét irányította is, közben a dolgok mikéntje tekintetében magára is hagyta választottját:

„Szóla pedig az Úr Mózesnek a Sinai pusztájában, a gyülekezet sátorában, a második hónapnak elsején, az Egyiptom földéből való kijövetelök után a második esztendőben, mondván: Vegyétek számba Izráel fiainak egész gyülekezetét, az ő nemzetségeik szerint, az ő atyáiknak háznépe szerint, a neveknek száma szerint, minden férfiút főről főre, húsz esztendőstől fogva és feljebb, mindent, a ki hadba mehet Izráelben; számláljátok meg őket az ő seregök szerint, te és Áron.”⁹

Az Ószövetséget általában, az Újszövetséget részben jellemzi, hogy az isteni személyek kijelentenek, ítéleznek, olykor döntéseket hoznak, cselekvésre szólítanak, intenek és

⁶ 1Móz 13,16 (Károli Gáspár fordítása, akárcsak a továbbiakban.)

⁷ 1Móz 15,5

⁸ <https://zope.lutheran.hu/honlapok/csillaghegy/385>, Majtényi László: Mózes megszámlol, akárcsak Dávid – de hol a különbség?, Hét Hárs, 47–48. o.

⁹ 4Móz 1,1–3

büntetnek, de nem magyarázkodnak. A tettek, intelmek, felszólítások, csodák és jövendölések értelmét, korlátozott értelmünkkel nekünk kell időről időre újból és újból feltárnunk. A blaszfémnek vagy mai fogalmainkat visszavetítőnek tűnő magyarázat – ezért készséggel bocsánatot kérek –, azaz a népszámlálásra részletező felszólítás és azt követő jóváhagyás indoka a jogosultságok nyelvén az, hogy Mózes mindkét (!) népszámlálásának adatkezelése megfelel az Úr által kigondolt üdvtervnek, azaz mai, jogias szóhasználatunkban az *alkotmányos* követelménynek!

Mégis van ebben a felsőbb jóváhagyás dacára a szuverén vezetőt meg nem illető hatalmi túlzás, a többiek tekintetében pedig kifogásolható alárendelődés, ami a szuverénre és – gondoljunk bele, ugyancsak logikus – a neki alávetettekre egyaránt ránehezedik. Izrael Istene szerint egyetlen Urat kell szolgálni. Ebből fakadóan a lényeg ezredévek óta keveset változik, mint azóta is mindig, a nép maga fizeti meg megszámlálásának árát. Az Úr így szólott: „Mikor Izráel fiait fejenként számba veszed, adja meg ki-ki életének váltóságát az Úrnak az ő megszámláltatásakor, hogy csapás ne legyen rajtok az ő megszámláltatásuk miatt.”¹⁰ (Ez Dávid történeténél lesz igazán világos, Dávid ugyanis zsarnok, és ezt a nép, az Úrnak nem tetsző módon, sajnos eltűri.)

Ellenben tehát Mózes mindkét népszámlálása elnyeri az Úr tettségét. Igen, igen, de – noha egyéb okokra utalva – a szigorú Úr Mózes magát, korábbi bűnei miatt, nem engedi az Ígéret Földjére lépni.

Dávid király viszont később ugyancsak hadi vállalkozás érdekében számlálja meg a népet. Csakhogy ez a szomszédság elleni hódító háború. Már a népszámlálás ténye maga kiváltja az Úr haragját:

„Megszámlálá pedig Dávid a népet, a mely vele vala, s ezredeseket és századosokat rendele föléjük.”¹¹

„Minekutána pedig Dávid a népet megszámlálta, megsebhedék az ő szíve, és monda Dávid az Úrnak: Igen vétkeztem abban, a mit cselekedtem. Azért most, óh Uram, vedd el, kérlek, a te szolgádnak álnokságát; mert felettele esztelenül cselekedtem!”¹²

„És mikor felkelt reggel Dávid, szóla az Úr Gád prófétának, a ki Dávidnak látnoka vala, ezt mondván: Menj el, és szólj Dávidnak: Ezt mondja az Úr: Három dolgot adok elődbe, válaszd egyiket magadnak ezek közül, hogy a szerint cselekedjem veled. Elméne azért Gád Dávidhoz, és tudtára adá néki, és monda néki: Akarod-e, hogy hét esztendeig való éhség szálljon földedre? Vagy hogy három hónapig ellenségeid előtt bujdosál és ellenséged kergessen téged? Vagy hogy három napig döghalál legyen országodban? Most gondold meg és lásd meg, micsoda választ vigyek annak, a ki engem elküldött. És monda Dávid Gádnak: Felettele igen szorongattatom; de mégis, hadd essünk inkább az Úr kezébe, mert nagy az ő irgalmassága, és ne essem ember kezébe. Bocsáta annakokáért az Úr döghalált Izráelre, reggeltől fogva az elrendelt ideig, és meghalának a nép közül Dántól fogva Beersebáig, hetvenezer férfiak.”¹³

¹¹ 2Sám 18,1

¹² 2Sám 24,10

¹³ 2Sám 24,11–15

¹⁰ 2Móz 30,12

Végül tehát az összeírás, a népszámlálás miatt az Úr legkegyetlenebb fegyvere: a döghalál tizedeli meg Izráelt.¹⁴

Jézus és az e világi hatalom, az újabb népszámlálás

Jézus születésének története maga is a megfigyelés kultúrtörténetének része. Ha elmaradt volna (nem maradhatott el, jóra fordul a gonoszság) a nép összeírása, már másképpen szólna az Evangélium.

„És elment az angyal. József az ács pedig, amikor eljött az elrendelt népszámlálás ideje, elővezette szamarát, felrakta rá az útra szükséges kis motyóját, felültette a várandós Máriát, és elmentek Názáretből Júdeába, a Betlehem nevű városkába, hogy ott annak rendje és módja szerint beírják őket is.”¹⁵

Jézus beleszületett az összeírásba, és aztán életének minden nyilvános és titkos részletét – túrte, mert tudta, hogy ez is az üdvtervet szolgálja

¹⁴ Az Úr haragja kétségkívül jogos, és ha tetteit szokás szerint nem magyarázza, számunkra is érthető. Az Úr az egyes összeírások jogosságát a célhoz kötöttség függvényében bírálja el. Ha a népszámlálás például az Igéret Földjének megszerzése érdekében történik, helyes, ha az egyik szomszéd leigázásának, csak Dávid dicsősége érdekében történik, akkor bűnös. Ehhez csak annyit tennék hozzá, bár tudom, nem illik az Úr tetteit vitatni, de talán még az alábocsátott döghalálnál is bölcsebb gondolat lett volna Dávidra lesújtani, nem pedig a népre. Az Úr tehát Dávid bűnéért Dávidot kímélte meg, nem a népet. Ez azóta többször ismétlődött. Mikor tudós teológus barátomtól a magyarázatot kérdeztem, azt a figyelemre méltó értelmezést adta, hogy a nép azért bűnhődött, mert elviselte a zsarnokot, Dávidot. Dávid viszont a büntetését később ugyancsak elvette, másként.

¹⁵ A Názáreti Jézus története: Károli Gáspár fordítása alapján írta Vas István. Helikon, 1985.

–, akárcsak később Budán és Pesten Pintér szolgái a mai magyarokat hallgatták le a Pegazus idejében, szorgos fülek fülelték és szorgos szájak jelentették. Ha nem árulkodtak volna róla spiclik, júdások, a megváltás is elmaradt volna. A szuverén, ideértve természetesen a német demokratikus Stasi üzemeltetőjét is, a spiclikedéssel rendszerint kihívja a sorsot. A spiclik és gazdái, megbízói az üdvtörténet szorgos munkásai.

A korai forrásokat nem csak a Biblia régebbi, újabb történeteiben találjuk. Később a középkor hajnalán Hódító Vilmos a 11. században alattvalóiról, főleg az adózók azonosítása céljából, gyűjtötte össze az adatokat.¹⁶

A modernitás elkezdődik...

Nálunk a népszámlálások sora II. Józseffel kezdődött. Az összeírás elvben 1784–1785-ben kezdődött, a császár 1784. július 16-án rendelte el, az adatfelvétel viszont 1787-ig elhúzódott. A hazai házzámozás amúgy ugyancsak II. József érdeme, addig nem voltak értelmezhető címek. A császár rendeletére „[m]inden ház homlokzatára felfestették a számot, s hátul, a ház fedett részében is valahol fel kellett tüntetni azt”.¹⁷

II. József a felvilágosodás *abszolutista* híve, a népszámlálással is lekéztette a nemesi nemzetet. A fricska, hogy a nemesi előjogok a házakon nem látszottak, csattanója pedig, hogy nem csak a nemesek és a nemtelenek épületeinek homlokzatára kerültek egységes számok, de még az

¹⁶ <https://www.nationalarchives.gov.uk/domesday/>, <https://www.britannica.com/topic/Domesday-Book>

¹⁷ https://www.ksh.hu/statnap10_elso_nepszamlalas

uralkodó lakhelyére, a Burg épületére is! Lett is ebből vármegyei ribillió, volt eb ura fakó és kardok csörömpölése, Ugocsa non coronat! Tiltakozunk! „A Komárom megyei nemesség mégis azzal a felterjesztéssel élt, hogy ha már nemesi lakjaikat a köznép házaival így egy kalap alá veszik, legalább fekete helyett zöld festéket használjanak esetükben.”¹⁸ II. József, gondolom, kacagva, nem engedett. A népszámlálás célja pedig, akárcsak Mózes és Dávid király akciói esetében elsősorban a sorozható újoncok létszámának felmérése volt. Megszámolták a községeket, házakat és háztartásokat, valamint az embereket: vallásukat, nemüket életkorukat, társadalmi státuszukat.¹⁹ Az előzetes vá-
rako-
záshoz képest, az uralkodó nagy örömére, az ország népesebbnek bizonyult. „A népszámlálás eredménye szerint Magyarországon a lakosság száma mintegy 6,5 millió, Horvátorszá-
gáé 650 ezer és Erdélyé 1,5 millió, összesen tehát több mint 8,5 millió fő (illetve az újabb kutatások szerint 9,2 millió fő) volt... Mivel friss adatokra a későbbiekben is szükség volt, azután 1805-ben, 1820-ban, 1838-ban, 1850-ben és 1857-ben is tartottak népes-
ség-összeírásokat, amelyek azonban csak részösszeírások voltak.”²⁰

...és kiteljesedve folytatódik

A statisztikai szolgálatot 1867-ben hozták létre Keleti Károly vezetésével. Az első valóban modern, szabadelvű jogelveket is követő népszámlálásra szinte közvetlenül a

kiegyezés után 1869-ben,²¹ más források szerint 1870-ben²² került sor. Ha kifejtésére nincs is itt hely, ez is megmutatja, hogy a dualizmus állama számunkra is civilizációs esélyt jelentett.²³ A válaszadás, mint azóta is mindig, kötelező volt.²⁴ A népszámlálást korszerű magánélet-védelmi, mai szavakkal, mondhatjuk, adatvédelmi elvekkel támasztották alá, amelyek ma is megfelelőek „...a begyűlt anyag a kebelbeli [...] statisztikai hivatal által fog feldolgoztatni és az egész nemzet használatára közzététetni”. Ha pedig olyan „balítéletek” merülnének fel, hogy a népszámlálás „...oly célzatú puhatolás akarna lenni, amely új terhek kiszabására, adó felemelésére fogna vezetni, ezeket el kell oszlatni”.²⁵

A totalitárius beszakadás

Szépen, rendben csordogáltak a népszámlálások. Azután baj történt, a rettenetes következményekkel járó 1941. évi népszámlálás szervei hibája volt, hogy noha törvényben rendelték el,²⁶ rendelkezéseit csak rendeletben szabályozták.²⁷ A későbbi visszaélést az tette lehetővé, hogy az adatok feldolgozása után a személyes kérdőíveket nem semmisí-

²¹ Dr. Lakatos Miklós: Az adatvédelmi szabályozások a magyar népszámlálások tükrében, https://www.ksh.hu/statszemle_archiv/2000/2000_10-11/2000_10-11_794.pdf

²² https://www.ksh.hu/nepszamlalas/magyarorszag_i_nepszamlalasok_tortenete

²³ Az 1869. évi III. törvény rendelte el.

²⁴ „Mindenki köteles a népszámlálás alkalmával számbaveendő adatokat saját maga, családtagjai, hozzátartozói és lakói után híven bevallani.”

²⁵ Dr. Lakatos Miklós: Az adatvédelmi szabályozások a magyar népszámlálások tükrében, https://www.ksh.hu/statszemle_archiv/2000/2000_10-11/2000_10-11_794.pdf

²⁶ 1940. évi XXX. törvény.

²⁷ 8558/1940. M. E. sz. rendelet.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Az összlakosság 5 százaléka magyar nemes, Magyarországot, Erdélyt Horvátországot tekintve a lakosság 40 százaléka volt magyar nemzetiségű.

²⁰ <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=5865>

tették meg, az adatállományt az akkori gyakorlatnak megfelelően nem anonimizálták.

„A második világháború után – a nem jogállamiság talaján álló – politikai-társadalmi folyamatok nagy csapást mértek a statisztikai adat-szolgáltatási rendszer hitelességére... Az 1941. évi népszámlálás adatállományának nemzetiségre és anyanyelvre vonatkozó információit ugyanis felhasználták a magyarországi németek ellen 1945-ben, aminek következtében a német lakosság jelentős részét kitelepítették az ország területéről...”²⁸

Az 1945. augusztus 2-án aláírt potsdami szerződés, a magyarországi németekre kifejezetten utalva, a kollektív bűnösség vállalhatatlan és tűrhetetlen elvét fogadta el. Ez nyitott kaput a hazai németek kitelepítése előtt, amely azonban, ne mutogassunk másra (!), az akkori magyar Országgyűlés büntette volt. A kitelepítésre kötelezettek listáját az 1941. évi népszámlálás nem anonimizált személyes adatai alapján állították össze, közülük a trianoni országterületen 487 414 személy vallotta magát német anyanyelvűnek és 303 419 német nemzetiségűnek (a második csoport értelemszerűen része az elsőnek).²⁹

Közülük kétszázhuszezer magyarországi németet űztek el. Az 1941-ben több mint háromszázezres létszámról a magukat német nemzetiségűnek azonosítók száma 1949-re

kevesebb mint 1 százalékára (2617) zuhant, majd az azt követő népszámlálások alkalmával ugyan lassú emelkedést mutatott, de messze elmaradt a valós tényektől. A KSH-t évtizedekig sújtotta a bizalomvesztés.³⁰ A statisztikával szembeni ellenérzés mérete az eredményeket hiteltelenítő hatásokkal gyakran drámai!³¹

Említenünk kell, hogy 1945-ben a *Magyar Nemzet*ben a magyarországi németek kitelepítése ellen több nagyszerű magyar ember, köztük többen a zsidóüldözés, a német megszállás személyes fenyegetettjei, kárvallottai, így tiltakoztak: „*az embertől otthonát, környezetét, faluját, házát, földjét, kenyerét, vizét emberiségesen elvenni nem lehet. És ez ellen akarunk mi felszólalni és ez ellen kell az egész magyar társadalomnak tiltakoznia.*”³² Eközben a parlamentben a *magyar demokraták*, pártkö-

19

³⁰ Lásd: Lakatos Miklós, i. m.

³¹ https://iase-web.org/islp/documents/posters2017/2_Hungary_Poster.pdf

³² Magyar Nemzet, 1946. január 18., az aláírók: Bálint Imre, Baranyai Lipót, Csathó Kálmán, Csécsy Imre, Dessewffy Gyula, Faragó László, Fenyő Miksa, Fischer József, Fodor József, Füst Milán, Gellért Oszkár, Hel-tai Jenő, Horváth Zoltán, Jendrassik György, Kassák Lajos, Kéthly Anna, Varannai Aurél, Nagy Lajos, Parragi György, Pátzay Pál, Radnóti József, Sík Sándor, Supka Géza, Szőnyi István, Wesselényi Miklós, Zsolt Béla.

³³ „Dálnoki Miklós Béla kormánya első teendői között jelölte meg az Ideiglenes Nemzetgyűlés színe előtt 1944. december 21-én, hogy „Népi és demokratikus országot akarunk felépíteni, [...] megtisztítva a hazaáruló németiségtől (Egy hang: Ki velük?!), amely mindent lekicsinyelve, amely magyar, kérkedve állott a hitlerista rablók szolgálatába és elárulta azt a Magyarországot, ami neki otthont adott, amikor vándorbottal a kezében és batyuval a hátán jött be a gazdag magyar vidékre letelepedni

²⁸ Dr. Lakatos Miklós, uo. és forrása: Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

²⁹ Ungváry Krisztián: A potsdami történetírás legendái a történetírásban. 2015, OSZK, <http://www.rev.hu/hu/node/141>

A külső világ

A népszámlálás, mint láttuk, néhány ezer éve az egyik legfontosabb kijelzője, mutatója a magánélet korlátozhatóságának.

Az USA-ban az első népszámlálást 1790-ben tartották, és akkor csak négy kérdést tettek fel. 1830-ban két érzékeny személyes kérdést tettek fel: hogy süket-e, illetve vak-e a válaszoló. 1860-ban már 142 kérdést tettek fel. 1890-ben a kérdések már egyaránt kiterjedtek a betegségekre, testi hibákra, jövedelemre, pénzügyi helyzetre, és – alapvető változás – ekkor alkalmazták először Herman Hollerith lyukkártyakészülékét. Az adatokat három év alatt dolgozták fel. A nagy számítógépek megjelenésével 1946-ra az információgyűjtés forradalma következett be. A számítógépek egyik legfontosabb megrendelője kezdetben a Népszámlálási Hivatal volt. Az USA a magánéletvédelem terén is hagyományosan leghátul kullog. Nem csak a japán amerikaiak népszámlálásos üldözése, de a mccarthismus és a terrorfenyegetésre rosszul válaszoló Patriot Act is szomorú példa erre.

A Német Szövetségi Alkotmánybíróság az 1983. évi népszámlálási törvényről hozott 1983. december 15-i határozatával³⁴ gazdagította lényeges mértékben a nemzetközi adatvédelem jogi érvkészletét³⁵. A

bíróság az adatvédelem alkotmányi alapját az Alaptörvényből vezette le.³⁶ Álláspontja szerint „[a]z alapjog biztosítja az egyénnek azt a jogát, hogy alapvetően maga döntsön személyes adatainak kiszolgáltatásáról és felhasználásáról”. Ez az információs önrendelkezési jog első megfogalmazása jogi dokumentumban. E jog a bíróság szerint csak túlnyomó közérdekből, az arányosság követelményét szem előtt tartva korlátozható, olyan óvintézkedések mellett, melyek biztosítják a személyiségi jogok védelmét.³⁷ Az egyre szofisztikáltabb megfigyelési technológiák totális elterjedése, az adatvédelem eredeti intencióitól távolabb kerülő EU adatvédelmi rendeletének (GDPR) és a 2022-es hazai népszámlálás korában érdemes felidéznünk a német alkotmánybíróság népszámlálási döntésének leitmotivját, amely szerint az a polgár, aki nem tudja, hol kik milyen személyes adatait tartják nyilván, feladja azt a természetes törekvését, hogy saját benső késztetéseit kövesse, ehelyett hajlamos lesz arra, hogy magatartásában külső, tőle idegen elvárásoknak feleljen meg, feladja személyiségét.

Sokszor halljuk, hogy a jogállamot nem szabad a személyes adatok gyűjtésében korlátozni, hiszen nem fog visszaélni vele, a diktatúra esetében meg mindegy, milyen adatállományokkal rendelkezik, kiszemelt ál-

(Egy hang: Deportálni őket?!).” Ezzel egyenlőséjelet tett egy etnikumhoz tartozás és a ha-zaárulás között.” (Ungváry Krisztián uo.)

³⁴ 15.12.1983 Case No.: 1 BvR 209, 269, 362, 420, 440, 484/83

³⁵ Urteil vom 15. Dezember 1983 Aufgrund der mündlichen Verhandlung vom 18. und 19. Oktober 1983 (1BvR 209, 269, 362, 420, 440, 484–83, Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, Tübingen, 1984. 1–71. o., Magyarul: Informatika – jog-közigazgatás, Budapest, 1991. 6.1-6.39.

³⁶ 2. cikk (1) „Mindenkinek joga van arra, hogy saját személyiségét szabadon kibontakoztassa, amennyiben az mások jogait nem sérti és nem ütközik az alkotmányos rendbe, vagy az alkotmányos törvénybe.” 1 cikk (1) „Az emberi méltóság sérthetetlen. Annak tisztelete és védelmezése kötelező minden állami hatalom számára.”

³⁷ Majtényi László: Információs és médiajog I. Bíbor Kiadó, 2010. 48–49. o.

dozatait mindenképpen megtalálja. Ezt a vélekedést a történelem cáfolja. A visszaélés technikai előfeltételei a hatalom kezébe jutó megbízható adatházisok. Szomorú tény, de a statisztikai célra gyűjtött adatokat nemcsak a náci, a kommunista, hanem a jogállamok történelmében is felhasználták jogfosztásra.³⁸ A gyűlölet torz tömegérzúlete bárhol, fejlettnék gondolt demokráciában is utat törhet magának. Nem példa nélküliek a visszaélések a szabad világban sem. Erre és a háborús hisztériára ijesztő példa a japán származású amerikaiak deportálása a második világháború idején,³⁹ akárcsak a magyarországi németek sorsa a világháború utáni fiatal magyar köztársaságban. A falakkal, szögesdróttal körbekerített amerikai lágereket maguk az USA hatóságai nevezték koncentrációs táboroknak. Noha ezek kétségkívül nem megsemmisítő táborok voltak, bűntelen emberek számára – sokan közülük az USA-ban születtek – kegyetlen és értelmetlen büntetés volt.

Alkotmányos

Magyarországból autokráciába

Az 1990. évi népszámlálásra a rendszerváltás jogbizonytalansága és az ebből fakadó komoly társadalmi bizalomvesztés nyomta rá a bélyegét. A KSH megint vergődött, a pártállam összeomlott, az új alkotmányos intézmények részint nem fejtettek ki a népszámlálásra érdemi hatást,

részint meg sem alakultak. „A politikai és gazdasági átmenetet kísérő feszült belpolitikai légkör a lakosságban bizonytalanságot szült, rontotta az adatszolgáltatási készséget. Nem segítette a munkát az sem, hogy a népszámlálás végrehajtásának évében tavasszal országgyűlési, ősszel helyhatósági választások voltak, aminek hatása már az adatfelvétel előkészítésekor is, de különösen annak végrehajtásakor észlelhető volt. Az akkor tanácsi formában működő helyhatóságok nem tekintették elsődleges feladatuknak a népszámlálás segítségét...”⁴⁰

A 2001-es az első jogállami, az adatvédelmi elveket tudatosan követő, az adatvédelmi törvény hatálybalépését és az adatvédelmi biztos hivatalának létrejöttét követő népszámlálás. A másodikra várni kell. Abban a körülbelül utolsó pillanatban került erre sor, amikor még eleven volt a jogállami forradalom emléke, az alkotmánybírósnak a magánéleti jogokat, az adatvédelmet radikálisan a jogállami működés homlokterébe állító, meg nem alkuvó intranzigens magatartása. Más szóval működtek a jogállami kontrollintézmények, és a Központi Statisztikai Hivatal maga is még az alkotmányos demokrácia szolgálatában állt. Személyenként egy négyoldalas kérdőívet, illetve lakásonként szintén négyoldalas kérdőívet kellett kitölteni.

A 2001-es népszámlálás arra is bizonyíték, hogy a jogállami (itt adatvédelmi) követelmények teljesítése nem rombolja a hatékonyságot, de még költségei is szerényebbek használnál. A KSH és az adatvédelmi

³⁸ Majtényi László–Bayer Judit: Információs jog file:///C:/Users/Dr.%20Majt%C3%A9ny%C3%A9ny%20L%C3%A9ny%C3%B3/Dropbox/PC/Downloads/informacios-es-mediajog-i-tk-2.pdf

³⁹ Peter Irons: Justice Delayed: The Record of the Japanese American Internment Cases. Wesleyan University Press, 1989. Idézi R. Dworkin, 2003.

⁴⁰ https://www.ksh.hu/nepszamlalas/magyarorszag_i_nepszamlalasok_tortenete

biztos hivatalának együttműködése sikeres volt. Az adatvédelmi biztos támogatta, hogy például a vallásra, nemzetiségre vonatkozó összesített adatok fontos társadalmi ismeretekkel gazdagítják az országot, Mellár Tamás KSH-elnök pedig készséggel elfogadta, sőt javasolta is, hogy a tragikus előzményekre is tekintettel még a lehetőségét is ki kell zárni annak, hogy az érzékeny adataikról nyilatkozó polgároknak attól kelljen tartaniuk, hogy őket bárki azonosíthassa, szabadságait veszélyeztetve.

A két fél közötti megállapodást az adatvédelmi biztos oldaláról ez az állampolgári panaszra küldött adatvédelmi biztosi válaszlevél tükrözi: „...a különleges adatokra vonatkozó kérdésekre nem kötelező válaszolni... A népszámlálási célú adatgyűjtés adatvédelmi vonatkozásaival kapcsolatban többször konzultáltam a Központi Statisztikai Hivatal elnökével, akivel – a polgárok kétségeit és aggodalmait eloszlatandó – abban állapodtunk meg, hogy a KSH elnöke a számlálóbiztosoknak szóló utasítását úgy módosította, hogy a kérdőívek utca, házszám, emelet, ajtó rovatait (részletes címmegjelölést) üresen kell hagyni. ...Kérem, hogy a tragikus történelmi előzmények ellenére tekintsen bizalommal az adatgyűjtésre...”⁴¹ Ez a megoldás az anonimizálással együtt kizárta az azonosíthatóságot.

Az adatvédelmi biztos egyik ugyancsak a 2001-es népszámlálás idején megfogalmazott állásfoglalása szerint törvényi tilalom hiányában nem kizárt, hogy a népszámláláskor „...a családtagok egymásról szolgáltatassanak adatot. Ez alól *kivételt jelentenek* a

vallásra, nemzetiségre és fogyatékos-ságra vonatkozó kérdések, melyekre – különleges adatok lévén – nem kötelező a válaszadás, így mindenki belátása szerint eldöntheti, hogy erre vonatkozóan szolgáltat-e adatot saját magáról.”⁴² Azaz az egészségi állapot, fogyatékos-ság, a nemzetiség, az etnikai hovatartozás, a nyelvhasználat, a hitbéli, lelkiismereti, világnézeti meggyőződés tekintetében csakis személyesen az érintett nyilatkozhatott. Ez, tegyük hozzá, az adatvédelmi szabályozás alapelveiből és konkrét szabályaiból is fakadó elemi követelmény. A 2001-es népszámlálás idején a lakhatással kapcsolatos kérdőív fizikailag is elvált a személyes kérdéseket tartalmazótól, amelyet külön kérdőív tartalmazott. A népszámlálásnak ez az alapvető követelménye átvezet a 2022-es vétkekhez.

2022-es népszámlálás – rendetlenségek és vétkek

Az autokráciában nincsen becsülete a szabadságnak. Mégis akadnak olyan (még?) nem totális autokráciák, amelyek saját érdekükben itt-ott megtűrnek autonómiákat. Ilyenek lehetnek a statisztikai szolgálatok és például különböző szinten az iskolák, egyetemek is. A Központi Statisztikai Hivatalnak a viharos magyar történelem során volt alkalma megtanulni, többször kifejezetten ígérte is, hogy soha többé *nem szolgál ki politikai érdekeket*. A nemzethez fűződő helyébe mégis megint a politika iránti lojalitás lépett. A KSH-ban jó ideje a legmagasabb szinten jelentek meg a kívülről, de persze a NER világából ejtőernyővel

⁴¹ A 24/A/2001. sz. ügy.

⁴² <https://naih.hu/files/Adatvedelmi-biztos-beszamolaja-2001.PDF>, A 90/A/2001. sz. ügy.

érkező és ugyanígy távozó, statisztikai végzettséget és gyakorlatot felmutatni nem tudó, viszont igen aktív káderek.⁴³

„A(z)... általunk megkérdezett kutató(k)... hozzáteszik, hogy a KSH publikálási, kommunikációs gyakorlata sokat romlott, pontosabban átpolitizálódott a Nemzeti Együttműködés Rendszerében. [...] Ismeretes, hogy 2021–22-ben, tehát az országot a Covid-járvány mellett információs zárlattal is megterhelő időszakban, a KSH-hoz kerülő korábbi jegybanki alelnök Windisch Lászlónak kommunikációért felelős elnökhelyettesi státuszt kreáltak a KSH-ban. Ő ma már egy másik, elvileg a kormányzat kontrolljáért felelős intézmény, az Állami Számvevőszék elnöke.”⁴⁴

Jellemző epizód, hogy Vukovich Gabriella KSH-elnök 2013-ban a Magyar Statisztikai Társaság *anyagi támogatását* ahhoz kötötte, hogy

a társaság szakmai konferenciáján az előadásra felkért korábbi elnök, Mellár Tamás, aki a 2001-es népszámlálást is közmegegyezéssel irányította, nem szerepelhet a konferencia programjában. Jogállamban ez persze rendkívül illetlen viselkedés. De még a nem jogállamban is nagyon csúnya dolog. A Magyar Statisztikai Társaság (MST) etikai testülete el is marasztalta Vukovich Gabriellát. Az etikai bizottság ma is olvasható döntése szerint – írjuk fel nagy betűkkel valahova jó magasra, mert ritka bátorság ez hazánkban – az elnök „hatalmával visszaélve” etikai vétséget követett el.⁴⁵ Mellárt egyébként 2002-ben a szocialista-liberális kormány rúgta ki, jellemző ez is, a munkaügyi bíróság ítélete szerint jogellenesen.⁴⁶

A nem csak a hatékonyságot, de a jogokat is veszélyeztető technikai hibák gyakorta nem függetlenek a rendszertől, amely érzéketlen az alkotmányos igényekre. Ha nincsenek követelmények, akkor trehányáság van. Az EU adatvédelmi rendelete újrafogalmazta a technikai adatvédelem, az adatbiztonság fogalmát. A hatályos szabályozás alapján az *integritás elve* azt a követelményt jelenti, hogy megfelelő informatikai, technikai, szervezési intézkedések alkalmazásával biztosítani kell a személyes adatok biztonságát az adatkezelés során. Védeni kell az adatokat a jogosulatlan vagy jogellenes felhasználás ellen, akár csak a véletlen elvesztés, megsemmisülés

⁴³ „Mellár [...] a Heti Válaszban egy cikkében nem találta szerencsésnek, hogy a KSH elnökhelyettesének nevezték ki a statisztikai végzettséget és gyakorlatot felmutatni nem tudó Vízkelety Mariannt, aki az első Orbán-kormány idején a Miniszterelnöki Hivatal gazdasági és társadalompolitikai titkárságát vezette. Vukovich szerint ezért bocsánatot kellene kérnie a KSH dolgozóitól.” (Azóta a Magyar Polgári Együttműködés Egyesület közgyűlés 2019. január 22-én Vízkelety Mariannt, az Igazságügyi Minisztérium igazságügyi kapcsolatokért felelős államtitkárát választotta meg a Magyar Polgári Együttműködés Egyesület elnökévé, aki alakulása óta tagja az egyesületnek, valamint a Százak Tanácsának, a Széll Kálmán Alapítványnak és több más nemzeti értékrendű civil szervezetnek.). Azt is tegyük hozzá, Mellár 2006-ban a szocialista kormányt élesen bírálta, amiért az a kedvezőtlen hiányadatokat eltitkolta. https://nepszava.hu/1018074_etikai-vetseget-kovetett-el-a-ksh-elnok <https://www.vg.hu/kozelet/2021/01/a-ksh-nal-folytatja-windisch-laszlo>

⁴⁴ <https://www.szabadeuropa.hu/a/lakcimvalto-fidelitasosok-buszke-romak-kihuzott-kerdesek-lehet-e-kubator-lista-a-nepszamlalashol-32066787.html>

⁴⁵ https://www.mstnet.hu/cikkek/_doku/MST_Etikai_Mellar_Tamas_allasfoglalas.pdf

⁴⁶ <https://www.szabadeuropa.hu/a/lakcimvalto-fidelitasosok-buszke-romak-kihuzott-kerdesek-lehet-e-kubator-lista-a-nepszamlalashol-32066787.html>

vagy károsodás ellen. Ez a népszámlálás idején finoman szólva hiányos volt. Az alkotmányos követelmények, a szakmaiság az autokráciában rendre háttérbe szorulnak. A népszámlálást végig elkísérték a nemcsak bosszúságot, hanem adatvesztésekkel, veszélyes többszöröződésekkel, a személyes adatok útjának követhetlenségével fenyegető, alkotmányos jogokat érintő sérelmekhez vezető technikai hibák, amelyek azt is mutatták, hogy maga a KSH, azaz az adatkezelő sem volt tisztában azzal, hogy adott időben milyen személyes adatokkal rendelkezett. A rosszul működő online felület hibái nyomasztónak bizonyultak. Eleinte akadozott, azután kétszer össze is omlott. Az erre szolgáló zöld számot felhívva egy robothang erről tájékoztatta is az értetlen és mérges telefonálókat.⁴⁷ Elég árulkodó módon a menet közbeni akadozások mellett az online határidő lejárta előtt, október 16-án megint csak összeomlott az informatikai rendszer.⁴⁸ Az utolsó napi leál-lás miatt nem, de az első napi miatt „terheléses támadás” miatt nyomozás indult. A KSH tervezett feljelentését megelőzte az ORFK, amely maga döntött a nyomozásról, amelynek eredményéről nincs, de valószínűleg nem is lesz hír. Az ilyenkor valószínű forgatókönyv, hogy maga a rosszul tervezett és felépített rendszer generálja a „terheléses támadást”, hiszen, noha éppen ez az informatikai feladat, mégsem számolnak a rendszer terhelésének reális mértékével. Vukovich

Gabriella KSH-elnök előadásában ez így szól: „Minden országban van-nak az első egy-két napon problémák, minden ország statisztikai hivatalá-nak meg kell küzdenie ezzel a problémával, hogy voltaképpen nehezen kiszámítható terhelésre hogyan tudja optimalizálni a lehetőségeket. Ezzel együtt a szombati probléma után már nem kell ilyennel szembenézni és a to-vábbiakban felhőtlenül fog működni a rendszer.”⁴⁹ – Rossz jóslat. Nem így történt. Az online kitöltés időszaká-ban ugyanis 3,2 millió címről 7 mil-lió személyi kérdőívet küldtek be az állampolgárok, amelyek feltehetően éppen a nyitva álló időszak elején és végén – erre, noha oly logikus, nem számítottak – generálhatta a legtö-megesebb online kapcsolatot, éppen akkor, amikor nemcsak akadozott, de meg is adta magát a KSH rendszere.

A kitöltött és beküldött kérdőívek a KSH erre a célra létrehozott szer-verére kerültek, ahol az adatokat titkosítják és fokozottan védett kör-nyezetben tárolják. Elvben. Valójá-ban kérdezőbiztosok arra panasz-kodtak, hogy a szerverre az adatokat gyakran nem tudták feltölteni, ami önmagában is komoly adatvédel-mi incidens, mert az állampolgárok különleges adatait ezen adatok in-tegritása biztosítására nem a kér-dezőbiztosok táblagépein kell tárolni. Ezen túl is, elmondták a tapasztala-taikról beszámoló kérdezőbiztosok, noha ez alig hihető „a tabletekből, amiket használtunk, sokat vissza kellett adni, mert nem volt rajtuk net”.⁵⁰ Kovács Marcell, a KSH főosz-

⁴⁷ https://hvg.hu/itthon/20221001_Az_első_napon_összeomlott_a_nepszamlalasi_rendszer

⁴⁸ https://nepszava.hu/3173165_sajat-eszleles-alapjan-indult-nyomozas-a-nepszavazasi-oldal-terheleses-tamadasa-miatt

⁴⁹ <https://infostart.hu/interju/2022/10/05/nepszamlalasi-kerdezz-felelek-vukovich-gabriellaval-a-ksh-elnokevel>

⁵⁰ https://hvg.hu/itthon/20221107_Nepszamlalas_szamlalobiztos_rendszerhibak

tályvezetője ugyanakkor szigorúan figyelmeztetett: „A statisztikai törvény szerint, aki a kötelező statisztikai adatgyűjtési kötelezettségét nem teljesíti, közigazgatási bírsággal sújtható, amelynek mértéke 200 ezer forintig is terjedhet”.⁵¹

A közösségi oldalakon több állampolgár, aki korábban online már kitöltötte a népszámlálási kérdőívet, arra panaszkodott, hogy a népszámláláson való részvétel *elmulasztása* miatt üzenetekben pénzbírsággal fenyegetik őket.

Tegyük hozzá, a KSH és a hozzá hasonlóan *független*, sőt bármely hatalom iránt, ha lehet, még készségesebb Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hivatal (NAIH) szorosan együttműködött az adatkezelés kialakításában.⁵² Lássuk ennek további (vég)eredményeit!

Tartalmi bajok

Noha a technikai hiányosságok maguk is komolyan veszélyeztetik a szabadságot, a legsúlyosabb problémák természetesen mégiscsak tartalmiak. Az egész, ahogy van, a magánéleti jogok minden eleme alapján sérelmes. Noha a legintimebb kérdésekre kíváncsi az államot képviselő NER (korábbi külföldi tartózkodások, állampolgárságok, nyelvtudás, nemzetiséghez tartozás, anyanyelv, családi, baráti közösségben használt nyelv, vallás, a családban betöltött szerep, egészségi állapot, testi, szelle-

mi fogyatékoság), miután személyes kódot senki nem kap, már a kitöltéskor sérül a magánélethez, például az egyedülléthez fűződő jogunk.

Arany János korában sem lett volna ez az eljárás jogszerű, de legalább életszerűbb lett volna. Mindenesetre ma nem Arany János 1851-ben írt *Családi kör* című versének világában élünk, mely szerint: „Nem késik azonban a jó háziasszony, / Illő, hogy urának ennivalót hozzon, / Kiteszi középre a nagy *asztalszéket*, / Arra tálalja fel az egyszerű étket. / Maga evett ő már, a gyerek sem éhes, / De a férj unszolja: „Gyer közelebb, édes!” / Jobb ízű a falat, ha mindnyájan esznek, – / Egy-egy szárnyat, combot nyújt a kicsinyeknek.” Szóval nemhogy nem egy lakóhelyiségből állnak a lakások, de a népszámlálási kérdőívhez sem ehhez hasonlóan gyülekezének össze az édes háziak. Hanem az irkálja meg a kérdőívet, akár magányában is, akinek a legtöbb ideje van. Ezzel összefüggésben a népszámlálás leírása rögtön valótlansággal indít: „Minden háztartásban ki kell tölteni egy lakáskérdőívet és annyi személyi kérdőívet, ahányan a lakásban laknak.”⁵³ Nem egészen így van. A KSH elnöke már maga sem az együtt lakó személyek külön kérdőívéről beszél:

Kérdés: Ha megérkezik a kód, megtehető, hogy a családfő megnyitja az internetes oldalt, az online kérdőívet, s az egész család nevében kitölti? Válasz: Természetesen, ez a legegyszerűbb, rögtön az elején beírjuk a lakáskérdőívben, hogy hányan lakunk abban a lakásban, onnantól kezdve, mikor befejeztük a lakáskérdőívet, személyi kérdőívet ajánl fel, azt kitöltjük az egyik személyről, akkor

⁵¹ <https://24.hu/belfold/2022/04/20/nepszamlalas-2022-kovacs-marcell-interju/>

⁵² <https://naih.hu/hirek/519-kozlemenya-nepszamlalassal-kapcsolatos-adatkezelesek-vonatkozasaban> https://hvg.hu/itthon/20221107_Nepszamlalas_szamlalobiztos_rendszerhibak https://nepszamlalas2022.hu/media/KSH_Nepszamlalas_adatkezesi_tajekoztatoja_masodik.pdf

⁵³ <https://nepszamlalas2022.hu/a-kerdoivrol>

kapunk egy másik személyi kérdőívet, ez automatikusan generálódik, automatikusan jön fel a képernyőre, és akkor annyi személyi kérdőív jön fel a képernyőre sorban, ahány személyt beírtunk, hogy ott lakik.”⁵⁴

A 2001-es, még jogállami népszámlálás idején a lakásra és az ott élő személyekre vonatkozó kérdések – mivel a személyiségi jogok tiszteletben tartása csak a válaszadó egyének integritásának biztosításával lehetséges – ténylegesen el voltak választva. A mostaninál viszont valójában az elektronikus lakás- és személyi kérdőíven található kérdések, ha szabad egy hasonlattal élnünk, elválaszthatatlanul egymáshoz vannak hegesztve. Nem is kap a népszámlálásban részt vevő minden érintett személyes, adatfelvételre jogosító kódot, hanem lakásingatlanonként osztottak ki egyet. A magyarral párhuzamosan folyó romániai népszámlálás kérdőíve kéri a kitöltő személyi számát, ami ugyan a magyar esetében is meglévő azonosítás adatvédelmileg kockázatos további garanciája, viszont némi biztosíték arra, hogy a személyes válaszokat ne más adja meg.⁵⁵ Ennek magánéleti következményeit aligha gondolták végig. Ha valaki elkezdte kitölteni a lakáskérdőívet, szabály szerint beírva az ott lakókat, köztük a tulajdonossal együtt lakó bérlet/albérlet, addig nem szabadult meg tőle, amíg a lakásban életvitelszerűen élő összes személyről, ideértve az ott élők személyes intimitásához tartozó részeket, még ha az érintett nincs is

jelen, nem is tud az egészméről, nem töltheti ki (a kitöltési tanácsok elmondják, hogyha a lakásban kizárólag bérlők élnek, akkor ők töltsék ki a kérdőívet, de az egy lakásban lakó idegenek esetéről – például tulajdonos-bérlő-albérlet – mélyen hallgat).

Tehát a 21. század nem a családi kör világa. A népszámlálási kérdőívet kitöltő nagypapa/nagymama, ha akar, se mond igazat, ő esetleg katolikus, de fia, unokája a nagyszülővel nem egyeztetett módon vallástalan, valamelyik karizmatikus felekezet híve, evangélikus, buddhista, agnosztikus, esetleg valamely ágon lévő nőági felmenőit követve vagy betérés következtében vallásos zsidó. Bármi lehet. Viccesnek hangzik talán, de lehet halálosan komoly.

A német/szlovák/örmény stb. felmenőkkel (is) rendelkező családokban, legyenek édes testvérek, és éljenek egy fedél alatt, egyesek nemzetiségi öntudattal rendelkeznek, mások erős nemzeti érzésű magyarok. Az identitásról való beszéd amúgy illékony és szituatív jelenség. Önerzetes és hovatarozásukra büszke roma ismerőseinket meg kellett nyugtatnunk, hogy nem jogi, de nem is erkölcsi vétség, ha a nemzetiségi önkormányzati választáson önmagát romaként azonosító, a névjegyzékbe bejelentkező polgár, a népszámláláson viszont már nem kíván válaszolni a nemzetiségét firtató kérdésre. A magánéleti sérelmeken túl is pontatlan így személytelenül átabotában, nem érintettet kérdezni.

Az eddigi népszámlálási adatok alapján amúgy is az látszik, hogy a totálissá váló államban az állampolgári közösségek nem díjazták a trón és az oltár szövetségét: 2001-

⁵⁴ <https://infostart.hu/interju/2022/10/05/nepszamlalasi-kerdezz-felelek-vukovich-gabriellaval-a-ksh-elnokevel>

⁵⁵ https://www.nepszamlalas.ro/uploads/Dokumentumok/Nepszamlalas-ro_segedlet_v1.pdf

ben még római katolikusként azonosította magát a válaszadók 52 százaléka, 2011-re ez 37 százalékra (!) csökkent, a reformátusok száma 16-ról 11 százalékra, az evangélikusok pedig 3-ról 2,2-re. Felekezethez nem tartozó volt 2001-ben tíz, 2011-ben pedig 27 százalék. Az akkor még hangsúlyozottan autonóm Hit Gyülekezete 2001-ben nyilatkozatban kifogásolta a vallást, felekezeti hovatartozást firtató kérdést, és felszólította híveit, hogy tagadják meg a válaszadást: „A népszámlálás valamely állami döntés előkészítésére szolgál, ezért megkérdőjelezhető, hogy milyen döntéshez van szükség erre az adatra” – állították, hozzátéve, hogy „[a] Nemzetbiztonsági Hivatal tavalyi évkönyve kockázatként tüntette fel a növekvő új vallási mozgalmakat. Ezek után ki tudja, kit milyen retorzió érhet magánemberként is.”⁵⁶ Kutatói várakozások szerint a statisztikai vallásosság mutatóiban a 2022-es adatok anynyiban trendfordítók lehetnek, hogy a válaszadók többsége, várhatóan először, nem sorolja magát valamely felekezet tagjának.⁵⁷

Aszemélyesség hiánya nem csupán a jogok biztosítását, de a nemzetiségi adatok hitelességét csoportszinten is befolyásolhatja. Olykor még a hasonló morális alapon állók is, például a közhatalommal való együttműködés kérdésében, egymással ellentétes következtetésre jutnak. Az egymást kizáró nemzetpolitikai állásfoglalások – ez egzisztenciális probléma – egyaránt lehetnek hitelesek, habár

eltérők, ám morálisan külön-külön megalapozottak. A Setét Jenő által vezetett „Idetartozunk Egyesület megalakulása történetileg a 2011-es népszámlálás kapcsán folytatott (Sokszínű Magyarország elnevezésű) társadalmi kampányhoz köthető. A népszámlálás mint politikai vállalás volt jelen a romák életében. 2001-ben alig több, mint 196 000 fő mondta magáról, hogy valamely hazai cigány, roma csoport tagja, 2011-ben sikerült több mint ezer roma honfitársunkat felhelyezni az ország demográfiai térképére.” Az Idetartozunk Egyesület népszámlálásra kihelyezett, a cigányság megvallására biztató identitáskampányát a liberális OSI finanszírozta.⁵⁸

A Magyarországi Roma Parlament ezzel szemben a mostani népszámlálás ügyében olyan állásfoglalást adott ki, amelyben, ugyancsak megfontolandó érvekkel, a nemzetiségre vonatkozó népszámlálási kérdés válasz nélkül hagyására szólított fel: „Abból indultunk ki, hogy nem bízhatunk meg egy olyan pártállamban, amelyik antidemokratikus módon jutott hatalomhoz, amelyik leépítette az összes jogállami intézményt, és amelynek politikája etnicista. Amelyik államban nem bízunk meg (mert például eddig minden információt az önkényuralma kiépítésére használt), annak nem adunk ki magunkról olyan információt, amivel visszaélhet. Mellesleg a magyar adatvédelmi jogszabályok a nemzetközi emberi jogi kötelezettségek miatt lehetőséget nyújtanak arra, hogy az érzékeny adatainkat ne adjuk ki! Ezért is biztattuk arra a romákat, hogy 2022-ben ne nyilatkozzanak a

⁵⁶ <https://www.origo.hu/itthon/20010129tiz.html>

⁵⁷ https://hvg.hu/360/202245_vallasi_prognozis_nepszamlalas_valasztas_tobbsegbol_kisebbsseg

⁵⁸ <https://www.idetartozunk.org/rolunk/>

nemzetiségi és a vallási hovatartozásukról.”⁵⁹ Horváth Aladár Setét Jenő halála után így fogalmazott: „Meggyőződésem, hogy ha Setét Jenő élne, most nem állt volna bele egy cigány adatgyűjtő kampányba, mert ő nem lenne képes elfedni: a 12 éve regnáló kormány a politikai hatalmának bebetonozására használta a személyes adatokat, ahogy a romákat is: mi vagyunk a legolcsóbb szavazat, amely nélkül nincs kétharmad. Cserébe szétverték mindent, ami öntudatot sugárzó, jogállamiságot akaró intézményünk volt...”⁶⁰

Következmények

Nagy valószínűséggel ez a szétpancserkedett népszámlálás lesz az utolsó abban a sorban, amelynek adatközlői elvben az önmagukról nyilatkozó állampolgárok. Ezután a népszámlálások már a közigazgatási szervek egymással kommunikáló egységeitől begyűjtött adatok átvételével zajlanak.

Ez a jogelvek szerint egyfelől megnyugtató, másrészt viszont nyugtalanító is. A statisztikai hivatal az adatáramlás tekintetében funkciója szerint egyirányú utca, minden egyedi, adott esetben személyes adatot befogad, de semmit nem ad ki. Az autokrata rendszer egyik működési elve viszont úgy szól, hogy minden adat az övé. El is viheti, el is lophatja a szárnyaló Pegasusszal vagy – legyen ósdi vagy modern – bármilyen eszközzel, ideértve személyes adatainkat, azaz személyiségünk darabjait. Ahol működnek a demokratikus ellenőrző intézmények, ott elviselhető,

hogy az állam egymással nem összekötött adatbázisaiból a statisztikai szolgálatokat érdeklő adatok beszerezhetők, de ahol személyes adatainkat, integritásunkat az arra hivatott intézmények nem óvják, ott fennáll a veszély, hogy a különböző állami hivatalok adatbázisában megbúvó adatok addig, amíg személyes jellegüktől nem fosztják meg ezeket és rendezik aggregátumokba, nem csak a statisztikai hivatal szerverein találkoznak. Féltенünk kell például a vallási meggyőződésünkről, nemzeti és etnikai hovatartozásunkról szóló információkat, amelyeknek, egészen kivételes eseteket leszámítva, egyáltalán nincs helyük az állami nyilvántartásokban.

Tegyük ehhez hozzá, keserűen, egészségügyi adataink, mára, a statisztikától függetlenül, amúgy is védtelenek.⁶¹

A NER, akárcsak autokrata elődei, minden – de mindenekelőtt a személyes – autonómiától irtózik, azt kifejezetten gyűlöli. Nem tudhatjuk, mit hoz a jövő, manapság, noha határainkon megint fegyverek dörögnek, nincs napirenden a jogellenes népszámlálás miatt az Úr által Dávid alattvalóira alábocsátott döghalál, nem használják a népszámlálással szerzett tudást előkelők és közrendűek megkülönböztetésére, népirtásra, elmebetegek, homoszexuálisok megölésére, japán származékok összegyűjtésére, német nemzetiségű magyarok házuktól, jószáguk-

⁵⁹ <https://romaparlament.hu/a-nepszamlalasrol/>

⁶⁰ Lásd előző l.j.: Horváth Aladár uo.

⁶¹ Ajánlom az ez ügyben tájékozódni óhajtók-nak: (2) Tiltakozunk egészségügyi adataink feltöltése ellen | Facebook

tól, hazájuktól való megfosztására. Ami viszont közvetlenül fenyeget, és ez is éppen elég, az az a csapda, amiről a német alkotmánybíróság e szövegben emlegetett híres határozata és ennek nyomán a magyar Alkotmánybíróság is szól, hogy ha nem találunk utat a nyilvántartások labirintusában, ha nem tudhatjuk, odafent mi mindent tudnak rólunk, az az információs önrendelkezésünk, személyiségünk feladásának útja.

Ezt sokan érzik elviselhetetlennek. Félmillióan, köztük szabadelvűek, ilyen vagy olyan kisebbséghez tartozók már itthagyták ezt az édes-mostoha hazát. Orbán idei

tusványosi fajkeveredős beszéde és a Roma Parlament népszámlálási bojkottfelhívása aligha független egymástól, amint az sem, hogy ők már a haza elhagyásáról is szólnak: „*Ha Magyarország nem viselkedik hazaként, legyen Európa az otthonunk!*”⁶² És József Attilát szó és értelem szerint felidézve, megkérdezhetjük: „fő-e uj méreg, mely közénk hatol”, mert nem sejthetjük, mikor lesz elég ok előkotorni azt a kartotékot, mely jogunk sérti meg.

⁶² <https://www.es.hu/cikk/2022-08-05/majtenyi-laszlo/porajmos.html>

Szerzőink könyvei

„A rendszerek változnak, de a cigánypolitika nem változik”

Zsigó Jenővel beszélget Váradi Júlia*

– *Vezetőszáron a címe a közeljövőben megjelenő önéletrajzi vallomásának, amelyben Neményi Mária szerkesztésében élénk tárja a magyarországi állami cigánypolitika kudarcának okait és következményeit. Mit ért azon pontosan, hogy a cigányságot a politika „vezetőszáron tartja”?*

– Nem csak a politika. A többségi lakosság növekvő faji előítéletessége, a nacionalista nemzetpolitika, a helyi hatalmasságok agresszivitása, a barnabőr-kereskedők mind-mind egy-egy vezetőszár az „uralkodó” fehér többség kezében. Az államossított cigány képviseleti rendszer a kezdetektől 1994-1995-től a hatalmi rendszer kezében lévő vezetőszáron fogva, megbénítva látja el azt a feladatot, amit az állam megkövetel, amire kényszerítve van. Magyarországon a cigányságot gyakorlatilag megfosztották

szinte minden szabadságjogától. Mint a tárgyalásra vagy a börtönbe vitt elítélteket, úgy vezetik őket vezetőszáron. Semmit nem tehetnek szabad akaratukból.

– *Az, hogy a parlamentben a cigány képviselők szabadon felléphetnek a cigányság érdekében, nem jelent szabadságot?*

– Csak látszólag. Említsem Farkas Flóriánt, a Fidesz képviselőjét, aki soha nem szólalt meg, ciklusokon keresztül? Említsem Farkas Félixet, a szintén néma roma szószólót? De a parlamentben ülő „ellenzéki” pártok tevékenysége sem írható le a demokrácia létezésének bizonyítékeként, mert valójában semmilyen szerepük nincs az egypárti törvényhozás – a Fidesz – valóságában.

– *Mit jelent a barnabőr-kereskedelem?*

– Azt, hogy a Fidesz és annak vezetői – az utolsó négy ciklust tekintve – rendszeresen megvásárolják a cigány képviselők, civil szervezetek, helyi erők által felhajtott cigány emberek Fideszhez irányított politikai szavazatait. A politikai szavazat jogtalan, erőszakos, befolyásolt megszerzése először is bűncselekmény. Amikor megvásárolják a legelesettebbek, a fajgyűlölet által alávetettek és megvetettek politikai jogait, az elnyomásuk, a megalázhatóságuk, a nyomorban tartásuk, a társadalomból, a

* Zsigó Jenő szociológus, népművelő, cigány aktivista, négy évtizede a magyarországi cigányság érdekvédelmének, életkörülményei javításának és kulturálódási lehetőségeinek megszervezéséért tevékenykedik. Cigányügyi előadóként kezdte ezt a munkát, majd a Fővárosi Cigány Szociális Művelődési és Módszertani Intézmény, későbbi nevén a Romano Kher Cigányház alapító igazgatója lett. Emellett ő alapította és személyesen is tagja, illetve vezetője volt az Ando Drom Cigány Folklór Együttesnek. Az ELTE szociológia szakán végzett. A rendszerváltás előtt és utána is a független roma mozgalom egyik meghatározó alakja. 1989-ben társaival megalapította a Phralipe Független Cigány Szervezetet, '90-ben tagja és szóvivője lett a Roma Parlamentnek, majd 1994 és 2016 között elnöke. 2002 és 2006 között a Fővárosi Cigány Önkormányzat elnöke volt. A Roma Akadémián számos előadást tartott a társadalompolitika, szociológia, pszichológia, szociálpszichológia, pedagógia témakörében.

szolgáltatásokból, tehát az emberi lét méltóságából való kizárásuk jogát vásárolják meg. Még üveggyöngyök sem kellenek hozzá, gondoljunk csak az állami szociális ellátási kötelezettség brutálisan érzéketlen, gonosz felszámolására. Az állam kulcsszerpet játszott a tömeges nyomor, a cigánytelepek kilátástalan helyzetének kitermelésében, a fajgyűlölet növelésében, a tömeges elkülönítés véglegesítésében, majd minden felelősségét letagadva, a legmélyebb nyomorba taszítás idején magára hagyja az állampolgárait, köztük a cigány magyarokat. Mi történik itt? Közvetett népiirtás?

– *Magában személy szerint mikor kezdett tudatosodni, hogy a cigány sorssal, a cigányság problémáival akarna foglalkozni? Hová kellene viszszanyúlnunk ahhoz, hogy megértsük azt az áldatlan helyzetet, amelyet a cigánysággal kapcsolatos politikai döntések és azok következményei jelentenek?*

– Erre nem könnyű válaszolni. Negyven évről vagy még többről kéne beszélgetnünk, hiszen én azóta figyelem közelebbről az ezzel kapcsolatos politikai mozgásokat. Engem mindez kezdetektől fogva nagyon érdekelt, konkrétan a cigányokat érintő politikai bánásmód természetrajza.

– *Mi volt az indítéka, hol és mikor kezdődött mindez? Talán már gyermekkorában?*

– Ha arra gondol, hogy személyes családi tapasztalatok vezettek-e ehhez, a válaszom az, hogy nem. Én egy nagyon békés, szeretetteljes családban, kiválóan gondoskodó szülőkkel nőttem fel a hét testvéremmel együtt a Szabolcs-Szatmár megyei Nyírbá-

torban. A családukon belül semmiféle hátrányt nem kellett elszenvednünk. Édesanyánk pedig arra nagy súlyt fektetett, hogy amennyiben kívülről bárki bántani akarna bennünket, akkor ő miértünk akármilyen konfliktust föl vállalt, a végsőkéig megvédett bennünket.

– *Érték is támadások a családjukat a cigány mivoltuk miatt?*

– Persze hogy érték. Az iskolában is, a művelődési házban, olykor a szomszédoktól, de végső soron mi abban a kellemes tudatban éltünk, hogy amennyire csak lehet, jóban vagyunk a környezetünkkel. Az olykor-olykor fellángoló konfliktusokat viszonylag békésen sikerült feloldani. Édesapámat sokan kedvelték, ő muzsikusként dolgozott a helyi cigányzenekarban mint hegedűs. Azt nem mondom, hogy jó módon éltünk volna, hiszen ha nem volt vendég a helyi vendéglátóipari intézményben, akkor apu nem keresett, édesanyánk pedig a hét gyerek mellett csak később tudott elhelyezkedni a palackozóüzemben nagyon alacsony keresetért. Szoba-konyhában éltünk, olykor nem csak a szűk – kilenctagú – család, hanem még rokon- vagy vendég gyermekek is jöttek, akiknek épp nem volt hol aludniuk. Mindennek ellenére mind a heten továbbtanultunk. Anyu ragaszkodott hozzá, hogy egyikünk se legyen muzsikás cigány, mert az kereső sorsnak bizonyult, nem lehetett belőle megélni. És az derült ki később, hogy édesanyánknak kivételes képességei voltak, minden döntése szinte sorsfordító volt.

– *A gyermekek hajlottak volna arra, hogy az édesapjuk szakmáját válasszák, a zenélést?*

– Hát persze, a családban a felmenők között is mindenki muzsikus volt. Méghozzá igen magas színvonalon. Az unokatestvéreim például mindketten már tízéves korukban gitárvirtuózok voltak. Csak hát a képzésük egy ponton elakadt, hiszen szinte elképzelhetetlen lett volna, hogy egy nyírbátori cigány gyerek a konzervatóriumba vagy akár egy mesterhez kerüljön továbbtanulni. Hamarosan el is fogyott a levegő a cigány zenészek körül, mert a cigányzene kiszorult a vendéglátásból, szégyenné vált, ha egy vendéglőben ilyen típusú szórakoztatás folyt, s csak nagyon kevesen engedhették meg maguknak, hogy cigányokat foglalkoztathassanak. A magyar öntudat erősödésével egyre inkább lenézték a cigánymuzsikát és muzsikusokat.

– *Magában személy szerint mikor kezdett tudatosodni, hogy a cigány sorssal, a cigányság problémáival akarna foglalkozni?*

– Ez nem történt egyik pillanatról a másikra, inkább csak lassacskán nőtem bele ebbe a helyzetbe és felismerésbe. Nyírbátortól hosszú út vezetett Budapestig, ahol fiatalon bekerültem a cigánysággal foglalkozó politikai szférába, amellyel kapcsolatban aztán a tanulmányaimat is folytattam.

– *Itt közbevetem, hogy a cigányság megjelölésével kapcsolatban hogyan gondolkodik vagy hogyan érez? Sokaknak okoz gondot, hogy cigánynak, romának, cigány magyarnak vagy magyar cigánynak stb. jó-e nevezni a sorstársaihoz tartozókat. Mi a legjobb szövegezés?*

– Mi mindig is cigányok voltunk és vagyunk. Ugyanakkor mindenki egyénileg eldöntheti, melyik kifejezést akarja használni. Van, aki romának

mondja magát. Mert a cigány nyelvet beszélők szóhasználatában a roma, vagyis a rom azt jelenti, hogy cigány vagyok. Ezzel egyébként az 1971-ben megtartott első cigánykongresszus foglalkozott, ahol hivatalosan elfogadták a cigány zászlót és azt is, hogy a cigány nyelvben a cigányok megjelölését jelentő 'roma' szót beemeljék a köztudatba. De aki cigányként szocializálódott, nem feltétlenül változtatta meg a cigányt romára. Mind a kettőt használjuk. Nevezték már a cigányokat újmagyaroknak, újparasztnak, speciális helyzetű szociális népcsoportnak és így tovább, amivel újra és újra erőszakos asszimilálásukat célozták. Mindez a cigánytalanítási akció része volt. Azonban ezek a törekvések szerencsére kudarcot vallottak, mert egy nép, egy népcsoport kultúráját nem lehet elpusztítani, s a cigány kultúra értékeit nem sikerült megsemmisíteni. Ugyanakkor a mai Magyarországon nem ezek a leglényegesebb kérdések.

– *Mit tart a leglényegesebbnek?*

– Amikor elfogadnak egy olyan kisebbségi törvényt (1993), ami csak látszólag védte volna a cigány kisebbséget, ehelyett kiszorította és jogfosztás alá helyezte a cigányokat. Hiszen a képviselőiket államosították, és erős képviselő nélkül felmosórongyként bánnak a cigányokkal a mai napig. Az új rendszer új stigmákat helyezett a cigányokra. Az én szememben – és most nem a cigányság, csak a magam nevében beszélek – a rendszerek változnak, de a cigánypolitika nem változik.

– *Mit gondol, mi lehet ennek az oka? Miért nem érdekük a mindenkori magyar politika részvevőinek, döntésho-*

zóinak, hogy azt a népcsoportot, amely szám szerint is meghatározó, sőt, növekvő hányada az ország lakosságának, s amely fontos tényező lehetne az ország felemelkedésében, hogy éppen azzal nem tesz semmi olyat, amely által jobb helyzetbe kerülhetne? Tudom, hogy naivitásnak tekinthető a kérdés, de talán egy olyan embernek, aki annyit tett ebben az országban a cigányság felemelkedéséért, mint ön, és aki közelről ismeri a cigánysággal kapcsolatos politikai döntések hátterét, esetleg tud értelmezhető választ adni.

– Egy egyszerű kérdéssel kezdem: kik a cigányok? A válasz is egyszerű: emberek. Ugyanolyan emberek, mint a világon bárki. Ezen a szinten tehát nincsen semmi különbség a fehér magyar lakosság és a cigány magyar vagy a barna bőrű magyar cigány lakosság között. A származás azonban már választóvonal egy olyan országban, ahol a második világháborúban hat hónap alatt csaknem 600 ezer zsidó származású magyar honfitársat feláldoztak, meggyilkoltattak, ami felfoghatatlan faji és vallási gyűlöletpotenciálról tett tanúbizonyságot. És felfoghatatlan méretű gyarapodási vágy is állt emögött. A hazai cigány lakosságot is táborokba gyűjtötték, azonban az orosz haderők gyors közeledése miatt a koncentrációs táborokba szállításuk, megsemmisítésük megghiúsult. Számunkra akkor az oroszok valóban felszabadítók voltak. A teljes pusztulástól, népiirtástól mentették meg a hazai cigánymagyarságot. Magyarországon senki, maga a cigányság sem nézett szembe ezzel. Ezért tartunk ott, ahol tartunk. Ez a közös történelmi örökségünk, amely előbb, mint gondolnánk. A múltja utolérte Magyarországot, a náci ide-

ológia térnyerésével, a vérségi alapú nemzetépítés állami politikájával, a fehér, „magyar”, keresztény származás prioritizálásával. Ne felejtjük el, hogy olyan országban élünk, ahol a kormány azt állítja, hogy az „idegenek elfoglalják a hazánkat”, hogy a hozzánk érkező migráns eleve ellenség. Most nem részletezném az ezzel kapcsolatos félelemkeltést és gyűlöletet. Az állami vezetők a migránskérdéshez hasonlóan kezelték és kezelik a cigányokkal kapcsolatos problémákat. Egy ennyire kiélezett válsághelyzetben ennek még erősebb a hatása, még látványosabban beindítja a cigányellenes gyűlöletkampányt.

– Arra van-e válasza, hogy az előítéletek, amelyekre alapozódik ez a gyűlölethalmaz, miért éppen a cigányokkal kapcsolatban alakultak ki ennyire erősen?

– Én nem hiszem, hogy csak a cigányokkal szemben működik ilyen mértékben az előítéletesség. Nézze meg, hogy hogyan alakult a viszony Trianon előtt a kisebbségekkel, a más nemzetiségekkel. A Magyarországot alkotó más népekre a magyarok nem úgy tekintettek, mint társnemzetekre, hanem mint élősködőkre, akikkel keményen kell bánni, a jogait nem kell tisztelni, sőt, alattvalói létre kell kényszeríteni őket az uralkodói gondolkodásmód jegyében. Tehát kimondhatjuk, hogy a magyar közgondolkodásban az idegent mint olyat kirekesztendőnek tekintik hosszú idők óta. Sajnos így van. De ha most egy nagyot ugrunk egészen a közelmúltig, arra is van példa, hogy bizonyos helyzetekben a végrehajtás ennek ellenében cselekszik. Most arra utalok, amikor a magyar igazságszolgáltatás igazat adott a gyöngyöspatai

roma tanulóknak, akiket jogellenesen különítettek el nem roma társaiktól, s szegregált helyzetük révén alacsonyabb minőségű oktatást kaptak, nem mehettek ugyanabba az iskolába, ahol fehér társaik tanultak, nem úszhattak velük egy uszodában, nem ugyanolyan evőeszközzel ehettek, mint a fehér társaik, tehát minden szempontból hátrányos helyzetbe kerültek. Egy csodaszámba menően discséretes bírósági döntés szerint ezt a pedagógiai gyakorlatot kirekesztőnek és társadalomellenesnek ítélték, és végül is kárpótolták őket. Azt azért hozzá kell tenni, hogy a cigány gyerekeknek okozott károk és sérülések minden kárpótlás ellenére jóvátehetetlenek. Ugyanakkor én abban bízom, hogy ez megnyitja a kapukat ahhoz, hogy a fejekben valamelyest tisztábbá váljon, a szegregáció mi-féle következményekkel jár a cigány gyerekek számára, akik gettókba kényszerítve, általában a falvak szélén, nyomorban élnek, ahol nem csak tanító nincs, orvos sincs, iskola sincs, óvoda sincs, védőnő sincs, hogy miért eleve adott ezáltal a hátrányos helyzetük, amiből nagyon nehéz előre jutni. Én közvetett népiértésnek tekintem, amely egy ponton akár polgárháborúhoz is vezethet, amikor generációk sorsát teszi kilátástalanná, szenvedésekkel, nélkülözésekkel teli életté a politika gonoszsága. Ezért is hiszem, hogy ez a helyzet hamarosan megváltozik. A kivételesen fontos bírói döntés felvetette annak a lehetőségét, hogy az elmúlt évtizedekben több százezer cigány tanulót ért jog-sérelem okán a sérelmet elszenvedők állami kártérítésben, jóvátételben részesüljenek, mert az állam visel minden felelősséget azért, amit az állampolgárai ellen az országban el-

követtek. El kell jutnia az országunknak addig a jogállami szintig, amikor már nem marad büntetlenül a faji, bórszínalapú tömeges bűncselekmény a cigányok ellen.

– *Mi az alapja a bizakodásának? Miért változna meg a helyzet?*

– Mert ugyanez a kirekesztés és megalázás már a magyar lakosságot is elérte. Nem csak a cigányokat. Egyre több az ugyanilyen sorba taszított fehér magyar.

– *Nekik nagyobb az érdekérvényesítő képességük, azt gondolja?*

– Igen. Mert amikor az emberekben tudatosodik, hogy az új szociális törvény meghozatala azt jelenti, hogy mindenki magáról kell hogy gondoskodjon, az is, aki erre képtelen, és ha nem sikerül a gondoskodást megoldania, belehal, akkor ez már talán véget vet a beletörődésnek. Mert ilyen a világon nincs. De ehhez a felismeréshez az kell, hogy a magyar lakosság megértse, most vele is ugyanúgy bánt a hatalom, mint ahogy eddig csak a cigányokkal. Akkor talán megteszik a megfelelő lépéseket. Sajnos az a tapasztalat – ez már a Kádár rendszerben is így volt –, hogy abban a pillanatban, amikor egy kicsit jobbra fordul a gazdasági helyzet, az emberek hajlamosak elfelejteni, amit velük addig tettek, és így a korábbi közös sorstudat és az ellenállás felbomlik.

– *Hogy látja, a Kádár-rendszerben, a konszolidáció után jobb helyzetben volt a magyarországi cigányság, mint most?*

– Volt egy húsz-huszonöt éves időszak, amikor a Kádár-rendszer tartathatlannak ítélte a lakosság dühös cigányellenességét. Amelyről helyi

besúgókon, hangulatjelentéseken keresztül szereztek információkat. Arról is igyekeztek valamit megtudni, hogy a lakosság mit javasolna a hatalomnak a cigányokkal való bánásmódot tekintve. A leggyakoribb és legszörnyűbb reakció az volt, hogy a cigányokat koncentrációs táborokban, munkatáborokban kéne elkülöníteni, sőt sokan azon az állásponton voltak, hogy el kellene őket távolítani Magyarországról. Hangoztatva, hogy „Magyarország a magyaroké”, ráadásul egy olyan történelmi múlttal a hátunk mögött, amely bizonyítja, hogy szinte nem él olyan ember ebben az országban, aki genetikailag tisztán magyarnak lenne mondható. A szélsőséges fajgyűlölő ideológiában Magyarország ma is a magyaroké.

– Ezekre a riasztóan gyűlöletes látsmódót jelző véleményekre hogyan reagált az akkori kormány?

– Ijesztőnek találva mindezt, döntötték el, hogy valamit tenni kell a cigányok megítélése terén. Odáig nem jutottak, hogy kisebbségi jogait elismerjék a cigányságnak, de félve a feszültség növekedésétől, mégis hoztak olyan intézkedéseket, amelyekkel valamelyest könnyebbé tették a cigányok lakhatási, álláskeresési, anyagi helyzetét. A kiindulópont, hogy eleve megvetették és utálták a cigányokat, ettől persze nem változott, de valamelyest emberibb lett a helyzet. A kormány elkezdte az úgynevezett „cs lakások”, a cigányok számára tervezett csökkentett értékű lakások építését, amellyel konkrétan a cigánytelepek felszámolása volt a cél. Akiket lehetett, beköltöztettek nem cigány környezetbe. Ez például jó politikai döntésnek bizonyult a legtöbb esetben. Bárcsak ma lennének ilyen döntések.

Mármint hogy a telepeket értelmesen és hatékonyan felszámolják. Ráadásul ennek az elmúlt két évtizedben az európai uniós pénzek segítségével minden esélye meglett volna.

– Azóta fel sem merült ilyesmi a tudomása szerint?

– A 2010 utáni időszakot én úgy tekintem, mint a korábbi – a rendszerváltást követően létrejött – Magyarországot megszüntető, teljesen új rendszert. A NER az alkotmány elsöprésével és az összes többi intézkedésével egészen más országgá tette Magyarországot. Azt nem mondom, hogy az addig lezajlott években túl sok jó dolog történt volna a cigányság sorsának javítása érdekében, de ami 2010 óta zajlik, az mindennél rosszabb. Pedig erre az elmúlt tizenkét évre esett Magyarország történelmének leggazdagabb időszaka az EU-forrásoknak köszönhetően. Történelmi tragédia és súlyos állami bűn, hogy Magyarország a forrásokból lényegében kizárta a halmozottan hátrányos, kirekesztett, tömeges munkanélküliségbe taszított, állandó jövedelem nélkül vegetáló cigány magyar lakosságot.

– Arra gondol, hogy az Európai Unió által Magyarországnak juttatott kohéziós összegből közel sem fordítottak a cigánysággal kapcsolatos problémák megoldására elégséges forrást?

– Pontosan erről beszélek. Pedig konkrétan leírták, hogy ennek az összegnek jelentős részét a vidék és a város közötti óriási különbségek leküzdésére kellene fordítani, sőt, az is szerepelt a pénzek elköltését tartalmazó felhatalmazásban, hogy a cigánysággal kapcsolatban mire kell fordítani az összeget, hogy mindenhol vegyék figyelembe a cigányság hátrá-

nyos helyzetét, az oktatás, foglalkoztatás, lakhatás, egészségügy területén. De a szemünk láttára csaltak el mindent az EU-nak tett ígéretekből.

– *Hogy tudták ezt megtenni? Hol találták a megfelelő kiskapukat?*

– Egyáltalán nem kellett kiskapuk, mert megvoltak a pontosan, műszaki pontossággal megtervezett nagykapuk, amelyeken át minden erőlködés nélkül cigánymentes övezetnek nyilváníthatták az EU-s pénzek elköltését.

– *Hogyan? Miféle bizonyítékokat lát erre?*

– Ennek sajnos korábban is felismerhető gyökerei voltak. Lehetett hallani olyan hangokat, amelyek szerint a cigányok társadalmi felemelkedésére nem érdemes költeni, mert nem megtérülő befektetés. Én különlegesen érzéketlen, rövidlátó, társadalomromboló erkölcstelenségként éltem meg ezt az álláspontot. Hiszen ez egy hosszú távon szászorosan megtérülő befektetés lehetett volna. Az EU-források jelentős részét a társadalmat kettészakító társadalmi különbségek kiegyenlítésére kellett volna fordítani. A terhek és az előnyök egyenlő elosztásával létrejöhett volna egy szolidáris, közös sorstudatot érző közösség, amely szembe tudott volna szállni a folyamatosan erősödő fasiszta ideológiával. De ez nem történt meg. Így ami ezután következett – főleg 2010 után –, az durva szándékossággal hosszú évtizedekre még nagyobb nyomorba taszította a cigány magyar lakosság döntő többségét, generációkra kihatóan „végleg” kitaszítva a társadalomból. Aki úgy kénytelen leélni az életét, hogy az életében nem törté-

nik semmilyen változás, azt valóban véglegesen tönkreteszik.

– *Lenne-e megoldás ön szerint ennek a helyzetnek a megváltoztatására?*

– Ha az államot sikerülne kirúgni a cigány kisebbségi önkormányzásból s visszaszerezni a cigányok igazi képviselőjének jogát. Az Országos Cigány Önkormányzatnak az lenne a dolga, hogy az állam távoltartásával harcoljon a cigányság jogaiért.

– *Nem harcol?*

– Sajnos a mai Országos Cigány Önkormányzat vezetői kápo személyiségek.

– *Ezt hogy érti?*

– Minden hatalmi rendelkezést kiszolgálják. Nem lépnek fel az EU-s források megszerzéséért, nem lépnek fel az embertelen nyomor felszámolásáért. Ez ugyanis nem szociális kérdés, hanem emberi jogi kérdés, fajgyűlölő állami politika következtében mesterségesen fenntartott többgenerációs sérelem, ami megengedhetetlen. Emiatt az állam kérdőre és felelősségre vonható, nemzetközi bíróság előtt mindenképpen. De ők maguk sem lépnek fel a romák alávetettsége ellen. Nem támadják meg a cigányellenes törvényeket. Érdemi tevékenységet nem folytatnak. A tevékenységük szegény és megszégyenítés a cigány magyar lakosság egésze számára. A cigányok soha nem választanának maguknak ilyen képviselőket. Az állam választja őket a saját érdekében.

– *Ön évtizedeken keresztül cigány aktivista volt, és vezetőként nagyon sok eredményt ért el a magyarországi cigányság életének legkülönbözőbb*

területein. Ha visszagondol arra az időszakra, azt látja, hogy akkor könnyebb volt cigány vezetőként a cigányok jogaiért harcolni?

– Az életemből több mint harminc évet töltöttem el ezen a területen. 1980-tól 2010. május 30-ig dolgoztam ebben a hivatásban. Munkahelyemet, a Cigány Házat 2009. december 31-ével szüntette meg a fenntartó Fővárosi Önkormányzat, és létrehozta a Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központot, a FROKK-ot jogutód intézményként. A főváros azonban megkért, maradjak még öt hónapig, mert nem sikerült hivatalosan pozícióba helyezni a FROKK új vezetőjét. Ennek eleget tettem. Ezt követően, a távozásom után, amit mi három évtized alatt fölépítettünk, azt tövig lerombolták a jogutód intézmény vezetői.

– Volt olyan időszaka korábban vagy azóta bármikor a magyarországi cigányságnak, amikor ennyiféle intézmény, kulturális esemény, lehetőség kínálkozott számukra?

– Nem. Ilyen időszak nem volt. Amikor 2002-ben megválasztottak a Fővárosi Cigány Önkormányzat elnökének, abban az időben mintha egy országos művészeti központtá alakultunk volna, annyira jól működött a közös munkába bevonható roma szervezetek, képviselők közössége. Évente szerveztünk három nagy fesztivált. A Romajálisra, az Orczy-kertbe 15-20 ezren jöttek el. Egy szabad, derűs, jókedvű ünnep volt, amin cigányok és nem cigányok boldog egyetértésben élvezték a jobbnál jobb programokat. De megszerveztük a Budapest Színei című színházi találkozózt, és voltak a holokausztal foglalkozó óriásplakát-kiállításaink

is. Aztán nagy siker volt a Világjáró Művészek koncertsorozata és a dzsesszkoncertsorozat a leghíresebb magyar dzsesszmuzsikussal, Oláh Kálmánnal, Szakcsi Lakatossal, Balogh Jenővel. Alternatív József Attila-díjat adományoztunk Balogh Attila költőnek. És még több száz egyéb esemény zajlott. Mindez a legtermészetesebb módon. Bebizonyosodott, milyen jól élnek meg a cigányok, ha természetes világ veszi körül őket.

– Mi volt az konkrétan, ami ennek útját állta?

– Kezdetektől a politikai, állami akarat és önös érdek. Az államnak nem volt érdeke, hogy a cigányság szerepeljen a kormányprogramban, mert azzal szembefordult volna a faji előítéletes választóival. A hatalmuk megtartása mindent vitt, a társadalom hosszú távú érdekeit, a gazdasági érdekeket, emberi jogi érdekeket, a fasiszta előretörés megfékezésének lehetőségét. Így született az a súlyosan félreértelmezhető, bár jól hangzó megfogalmazás, hogy „a cigányok számára horizontálisan és vertikálisan hozzáférhetővé kell tenni minden EU-s forrást”. Amelynek elosztásáról a kormány dönt, a cigányok horizontális és vertikális hozzáféréséről pedig a helyi hatalmasok, polgármesterek, vállalkozók, képviselők a többségi fehér lakosság nyomására. 2008-ban az Állami Számvevőszék kutatási központja egy akkor végzett kutatásáról szóló jelentésében megfogalmazta, hogy követhetetlen a magyarországi cigányság hátrányos helyzetének felszámolására juttatott összeg felhasználási metódusa. Ugyanis nincs megnevezve célszemély vagy beazonosítható célközösség. Átláthatat-

lanná szervezték a pénzek célhoz érését, így bizonyíthatatlan volt, ha nem a romákhoz került, ami nekik járt volna.

– *Lett ennek valami következménye?*

– A világon semmi. Ez egy előre kigondolt, megszervezett folyamat volt, hogy papíron minden pénzelosztásban szerepelnek a cigányok és az ő életükre kiható feladatok a lakhatástól az életlehetőségek és munkalehetőségek, az oktatás javításán keresztül, de ennek nem volt felelőse, senkitől nem kérték számon, hogy a kitűzött célokat elérték-e. Akik a pénzek elosztását végezték, azoknak nem volt feladatuk beszámolni tényszerűen az elért, dokumentált eredményekről, a számonkérhető teljesítményről, de legfőképp az elmaradt, elszabotált munkák magyarázatáról, mert azt senki nem várta el tőlük.

38

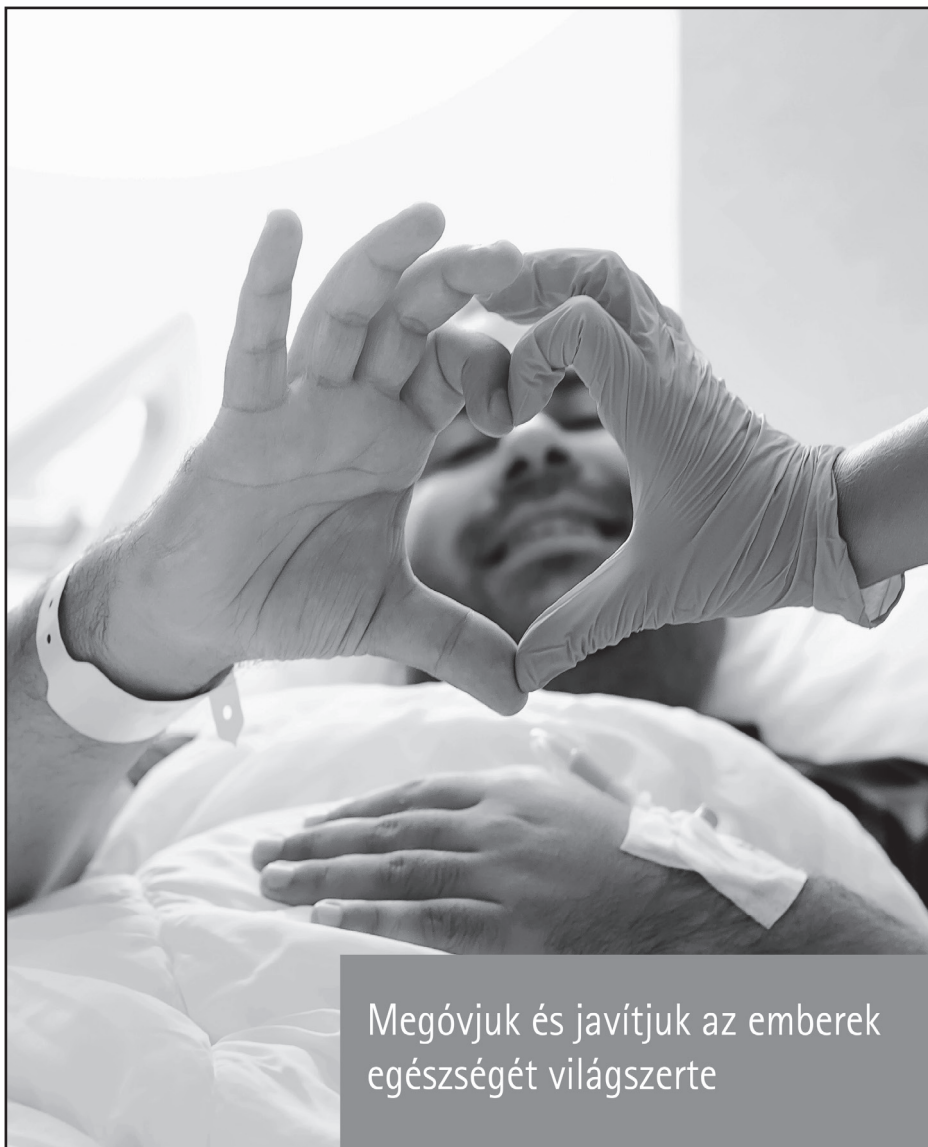
– *Ön szerint ezt hogyan kellett volna jól csinálni?*

– Hogy válaszolhassak a kérdésre, abba kell belegondolni, van-e bárki is olyan helyzetben, hogy valamit tud tenni. Az állam és a kormány volt és van abban a helyzetben, hogy jó értelemben fogalmazva bármit megtehetett volna a cigány emberek élet-helyzetének rendezéséért. De ezzel gyökeresen ellentétes döntést hozott 2010-től kezdődően. Amikor a pártok a cigányság társadalmi helyzetének a megoldását szeretnék bevenni a programjukba, a szavazóik egy részét azonnal elveszíthetik. Ezt pedig nem engedhetik meg maguknak. A társadalmi szintű fajgyűlölettel még senki nem szállt szembe az eltelt 32 év alatt, így ki sem derülhetett, hogy a cigányok önreprezentációját milyen arányban támogatná a fajgyűlöletet

és a nácizmust elvető szavazóréteg. Az viszont kiderült, hogy két párt is bejutott a törvényhozásba cigányellenességüknek is köszönhetően. Pedig az államnak, a kormánynak kötelessége lenne a fajgyűlölőkkel szembe-helyezkedni! Ez azonban soha nem történt meg. Sokkal inkább úgy tűnik, mintha inkább az élére állna. A pártok pedig a faji előítéleteket valló választóik foglyává váltak. Ez sajnos a baloldalon álló pártok esetében is jellemző volt, a Fidesz szavazóinak pedig egyértelmű az álláspontja ezzel kapcsolatban. Azt mondta Orbán: „én nem vagyok gyöngyöspatai, de hát azért, ha ott élnék, mégis megkérdezném, ez hogyan van, hogy egyébként valamilyen okból a velem egy közösségben, egy faluban élő, etnikailag meghatározó népcsoport tagjai egy nagy jelentőségű összeget fognak kapni mindenfajta munkavégzés nélkül. Miközben én meg itt keccsölök egész nap.” Amikor egy miniszterelnök ezt mondja, és még azt is hozzászéli, hogy „Magyarországon, ebben a fehér államban azért mégiscsak mi magyarok vagyunk itthon”, az meghirdeti a cigányellenességet, ami hosszú távon felér egy hadüzenettel.

– *Lát esélyt, hogy ennek vége legyen?*

– Egyre több nem cigány magyar ember is átéli a kíméletlenséget, a szadizmust, ahogyan lassan megfosztják minden értékétől, a jogaitól, az egészségi biztonságától, a gyermekei minőségi oktatásától. Ezt a bánásmódot a rezsimek eddig a cigányoknak tartották fenn. De most már a középosztály is csúszik le az alsó rétegek felé, és mára a rendszer elképesztő mélységbe taszította a lakosság jelentős részét. Ezt egy ponton túl nem fogják tűrni.

39

Megóvjuk és javítjuk az emberek egészségét világszerte

Az 1839-ben alapított B. Braun világszerte 64 országban 64 ezer munkatárs szakértelmével szolgálja az egészségügyi ellátórendszert. A cégcsoport Magyarországon több mint 30 éve fejleszt, gyárt és értékesít egészségügyi termékeket, országos dialízishálózatában pedig vesebetegek kezelését végzi. A vállalatcsoport több mint 2600 munkatársával a magyarországi egészségügyi piac egyik legnagyobb szereplője.

B | BRAUN
SHARING EXPERTISE

www.bbraun.hu

Filozofikus csendéletek

Szigethy Anna Halott természet sorozatáról

Képeik fakó pusztaságait, amelyeket árnyak és szörnyek népesítenek be, szintén nem a természet ihlette, hanem az osztálytársadalom.

Walter Benjamin: Második párizsi levél

Szürkére festett műanyag flakonokat látunk, mellettük, mögöttük élénk színű gyümölcsök. A kontraszt erős és nyilvánvaló: az élő, „valódi” természet és a tömegtermelés tárgyainak szembeállításra ad lehetőséget, a hulladéktermelés környezetszennyezés problémájától a csendélet és a pop-art fogalmainak újragondolásán keresztül egészen a természet fogalmának kritikai értelmezéséig.

Nem célja ennek a rovatnak, hogy adatsorokat elemezzon a naponta a világon keletkező műanyag-hulladék mennyiségéről, vagy tanulmányokat idézzon a mikroműanyag-szennyezésről, az ökoszisztémára, illetve az emberi életre gyakorolt hatásáról. Szigethy képei magukért beszélnek, a nyomasztó szürkeség, az üres hátterek mind a természet elpusztítását idézik. A cím ebben az értelemben az emberi folyamatok eredményére utal: halott a természet, mi öltük meg.

Létezik azonban egy másik értelmezés is, a csendélet franciául *nature morte*, azaz szó szerint halott természet, így a cím a figyelmet a művészet-történeti asszociációk felé is tereli. Eszünkbe juthatnak Giorgio Morandi üvegei és hasonlóan elhagyatott csendéletei, de egy látszatra sokkal távolibb kapcsolat valójában sokkal erősebb. Szigethy flakonjai egyenszürkék, hiányzik róluk a mindennapi tárgyak egyenfeltűnősége, és éppen ezzel a hiányukkal tüntetnek és kapcsolják össze magukat Andy Warhol Brillo dobozaival, amik éppen a felszínt, a tárgyak hívogató küllemét állították a pop-art középpontjába. Warhol számára a fogyasztás élmény, Szigethynél a tárgyak levetik a külsőségeket, és funkciójuknak megfelelően a mindennapi élet szürkeségéhez igazodnak. A mosogatógép használata nem élmény a szó valódi értelmében, harsogjon bármit is a marketing.

Ez vezet át az értelmezés harmadik szintjéhez, a természet fogalmának az újragondolásáig. A természetet hajlamosak vagyunk a kultúra ellentétéként felfogni, mint valami érintetlen, eredeti dolgot, ami az emberi cselekvésen kívül vagy inkább az előtt van. A természetes élőhely azt jelenti, ahol az adott élőlény van vagy volt, mielőtt az ember tudatosan elmozdította volna. de ha ez így van, akkor mi a mai ember természetes élőhelye? Nem éppen a mindennapi tárgyaknak a közege, amiket a képeken látunk? Mi van akkor, ha ezek egy második természetet hoztak létre, ami immár elválaszthatatlan saját magunktól?

Gárdonyi László

Szigethy Anna: Halott természet 5

41

Szigethy Anna: Halott természet 16

Szigethy Anna: Kiállítótér 1

42

Szigethy Anna: Kiállítótér 4

Szigethy Anna: Halott természet 4

43

Szigethy Anna: Halott természet 19

Lady Constance Chatterley

Lady Chatterley gyerekkori emlékei

aput a múltkor kérdőre vontam:
mondd, apu, miért nem szavazhatnak a nők?
azt mondta, később megbeszéljük, bonyolult ez a téma.
azt mondtam, oké, apu, várom, hogy megbeszéljük.
azóta is.

*

múltkor épp a kertbe karikáztam,
jön a vén kertész, buggyos nadrágjába törli kezét,
aztán a fejemet kezdi lapogatni,
mondja, milyen nagy, okos.
én meg, mint akit hájjal kenetetnek,
boldogan elvigyorodtam,
mondta, menjek vele a faházba,
mentem boldogan.
leültetett, adott egy csésze teát.
azt az iskolában miújság?
na meg otthon?
elmondtam engedelmesen, amit kell ilyenkor.
nézzem, milyen nagy neki is.
csodálkozón meglapogattam,
azt mondta, ez is dicséret,
nem adja ám kezébe akárkinek,
de kint el ne dicsekedjek vele, mert azt mondanák, nagyképű vagyok.
nem is mertem kezét mosni azóta,
elmondani se senkinek: nehogy azt higgyék, dicsekedem.

Lady Chatterley és a gálya

mint egy portugál
gálya, olyan volt a
személyiséged:
célra rendelt mintázatokba
rendeződő, egymástól
idegen részletek.
szerettem, hogy egy részed
mindig a felszín felett
lebeg, meleg, délszaki
vizekre hordott melletted
a képzelet.
különös voltál,
áttetsző,
számomra különleges.
a hullámok és a felgyűrődő
idő hozta létre az optikai
csalódást, vagy én voltam
egyszerűen túl közel,
nem tudom
– levegőért kapkodtam,
ahogy a sós víz
a tüdőmbe jutott.
áramütésszerű volt
a fájdalom, arasznál
kisebb asztráltestedből
a víz alatt vagy harminc
méternyi mérgező fonál
sodródott a lehetőségekre
várva, „enni kell” –
magyaráztad, pedig
a rossz döntéseid
vonszoltad magad után,
hagyjuk is inkább
a csúf, izsamós részleteket.
nem félek tőled,
bár csalódott vagyok,

és csak mert mindenki
ezt hiszi, nem fogom
lepisilni se
a saját lábamat,
eltűröm,
ami a hatásodból
még hátra van, a méreg
a gyenge szervezetekre
veszélyes, az égő érzet
elmúlik, ahogy a hányinger
és a szerelem is.

Lady Chatterley áramot lop

aki megráz annak szétteszem
ez a szabály a szolgáltatói szabályzat
titkos záradéka töltés vs. vonakodás
összegük állandó különbözetük különböző
pózokat eredményez lévén hogy bevezetés
pillanatában az izmok összerándulnak
görcsbe nem akaratlagos de akart
rángatózás vonakodni esélytelen
kiszolgáltatás rázza ketrece rácsait
akarata rácsait faraday kalitkáját
levegőfalain nincs kilépés ez a szabály
megrázó ráébredni mennyire mélyen
szunnyad a sérülés az agysérülés
megrázott csecsemő szindróma
onnan eredhet a töltés forrását
keresem akaratos csatlakozások révén
széttartólagos indukcióban cicereg
csontjaimban az előérzet hogy ez rossz
rossz végre elég rossz kóboráram
misztériumába vezess be vezesd be
mert a szabály az ha nem szolgáltatód
a töltést ki magad zárom a kört
lábammal illetem izgága faszod
elnézem ahogy kivered rángatózva
a felszikkasztó megtiszteltetéstől
de semmi más

Istók Anna

milieu interieur

csak akkor vagy jól ha minden
olyan mint az élet kezdetekor
mindegy hogy az eukarióta lét óta
mivel mérgezed magad
ki tudja, bele volt-e az ősállapotba kódolva
a féltékenységi és a gyűlölet kémiaja
hogy egyszer majd stresszelni fogunk
ízfokozókkal és hormonokkal pumpáljuk
tele a kozmosz testét
a világűrsejt membránján keresztül
áramlanak benned szabadon
ma is az összetevők
mozognak a bolygók keringési pályáján
mindig pontosan ugyanannyi
a teremtkor kimért adagok
sejtjeid a világ kezdete óta nem változtak
hiába a sok hulladék
kering bennük állandó koncentrációban
az élet oldata

tested ősóceán
és ez a kép olyan szép mint egy ősi fogadalom
sejtjeid többsége nem érintkezik a külvilággal
velem
csak szövetközi áramlatokban mozognak
cserélődnek benned az évmilliók
ozmózissal csepeg beléd a létezés
lihegsz hőt vesztesz
egyensúlyra vágysz
isten nem tudhatta
hogy én vagyok benned
az állandó és
kültakaród köztünk a határ

tritónusz

énekelj nekem kérte a halál és helyet foglalt a pultnál
a tiszta oktávnak semmi íze feleltem és töltöttem a poharába
a kisszekund például olyan mint az ecetes bor ha kiborul
szorongást izzadnak ki magukból a kockás asztalterítők
nézz szét más is mondta már
el lehet innen menni ha nem tetszik
hogy a magány úgy mered ki a földből mint egy bartók mikrozkozmosz
legyen akkor egy tiszta kvint jéggel az olyan semleges
nézett rám könnyörögve a halál
gyűlölöm a disszonanciát
mi nem szolgálunk fel harmóniákat
és egyébként is halhatatlanok nem fogyaszthatnak nálunk szeszes italt
a lambériába balzsamozott dohányszag mellett
kivételt tehetnél a kedvemért
legyen csak egy laza kisterc szódával
a kék szeműeket meg pláne gyűlöljük
ha engem kérdezel náluk már csak a pirézek a rosszabbak
miattuk tart itt ez az ország a vége felé hogy már rólad kell énekeljek
az élet fájdalmas mint a hetedik hangsor
beszélni sem lehet róla
két lokriszit a hármashoz ezt még kiviszem
de hát senkit nem ítélni lehetünk el a puszta hangzása miatt
ízlések és pofonok ez változatlan
idd meg a száraz tritónuszt mindjárt zárok
nézz majd be halál valamikor a jövő hónapban egy évszázad múlva
kiközösítés miatt bizonytalan ideig nem szolgálunk fel alkoholt

Meliorisz Béla

Mint aki

ha már nem tehetsz mást
bele kell halnod a nyárba
mint aki késve jött
s nincs ideje választásra

Mit nem

aki szegény annak
csak szembeszél fúj
így volt és így lesz nincs
benne semmi új

mit tehet mit nem
ugratják a gondok
maga csinálhat
magából bolondot

Ha igen

vagyok és nem leszek
de sok minden történik
úgyhogy nem nagy eset

végül majd a szavak
is tetszik vagy sem sorban
semmibe hullanak

ez az egész minek
hiányozni ha igen
nem fogok senkinek

Hagyja

mondta de nem akartam
hinni az orvosomnak
hogyan kezdek öregedni

a villamoson pedig a jegyeket
bérleteket kérték felmutatni

elkezdtem a zsebemben való kotorászást
mire az ellenőr kisasszony
mosolyogva legyint
ugyan hagyja csak

Készülődés dalnokversenyre

ó kegyes úrnőm sejtettem én régen
társad nem csupán hódolód lehetek
tagadhatnám-e jelentéktelenségem?

*

nem sejtitek ó bretagne-i hárfások
de elepedek vágyottamért
s halni tudnátok ti is ha látnátok

Még nincs

emléknyomok a hőésésben
s hihetetlenül könnyű csend
most nem szabad csinálni semmit
este van de még nincs kilenc

Oláh András

picinyke rés

kitérőt kerestünk
dacolva sekélyes érdekekkel
háttat fordítva terveknek
sértődött gőg szólított meg
kiüresedett vonások
követeltek szégyenpírt
de elérhetetlenek maradtunk
picinyke részbe hagytuk
magunkat beszorulni
fejfájással védekeztünk a csönd ellen
kitagadott magányban
válaszok nélkül
halálra ítélt kérdéseket gyűjtve
mert múltunkból nincs hova visszanézni

51

múltidőben

azt mondog
kudarok nélkül senki volnál
kutatód hány tabletta az élet
túlélte mindent de sohasem
beszélsz múlt időben
visszhangos kutak mélyére költözöl
már nem fáj semmi
rozsdás nyikorgással kúszik a vödör
fák vibráló árnyékrácsain keres
nyugvópontot tekinteted
bár csak lehetne újakezdeni
s nem az ágyad melletti virrasztás
maradna az egyetlen alternatíva
bár volna mód újra álmodni a tegnapok
gyávaságait – csöndesen persze
hogy a jelen föl ne ébredjen

Beszélgetés az orvossal*

A nevemet és a születésem időpontját említette, mintha megerősítést várna, aztán, még mielőtt hozzáfűzhettem volna bármit is, a hogyanlétem felől érdeklődött az a szemüveges, kopaszodó férfi. Olyan ízetlenül, tompán kérdezett, hogy hirtelen csak annyit tudtam felelni, jól vagyok. Száraz volt a szám. Fájt, ha pislogok. Jódos fertőtlenítő szagát éreztem. Azt hiszem, az a kesernyés szag, nem is a férfi hangja, rázott föl a kábulatból. De még mindig kissé homályosan láttam. Csak az az arc volt úgy-ahogy éles. Körülöttem elmosódva lebegtek a tárgyak. Volt valami bűgő háttérzaj is. Hiába próbáltam újra és újra, sehogy sem tudtam beazonosítani, hogy hol vagyok.

A szikár pasas velem szemben ült, egy íróasztal mögött. Elöttem irattartók körvonalai rajzolódtak ki. Arrébb papírokat, tollakat láttam, meg néhány dossziét egymásra pakolva. Eleinte irodának látszott a helyiség, aztán rájöttem, hogy ahhoz túl steril, és a jellegzetes szag olyasmiről árulkodott, amiről hallani sem akartam.

A férfi kérdezte a címemet is. Anyám és apám nevét. Nem értettem, miért fontos tudnia, de kérdezősködni nem volt erőm. Egyszerűbbnek tűnt megmondani. Zilált volt a fejem. Kissé remegtem és vacogtam is. Nem jutott azonnal eszembe az irányítószám.

A férfi fehér köpenyt viselt. Abból jöttem rá, hogy orvos, és arra is, hogy kórházban lehetek, csak épp azt nem tudtam, miért. Zsibbadt a bal karom. Amikor ránéztem, láttam, hogy be van kötözve. Valami barna folyadék enyhén átitatta a gézt. Kezdtem érteni, hogy annak a szagát érzem olyan intenzíven.

Vannak ébredések, mikor hosszú másodperceknek kell eltelniük ahhoz, hogy fölfogjam, hol is vagyok, de az az elbizonytalanító érzés ott, abban az ismeretlen szobában jóval túlnyúlt az ébrenlét kezdeti szakaszán.

Belecsíptem egy nagyot az alkaromba. Éreztem, ahogy a körmöm kissé a bőrömbe mélyed, de a fájdalom sem győzött meg igazán semmiről. Hirtelen úgy tűnt, egy álom mélyére zuhantam vissza, annyira valószínűtlen volt az a fehér fényben vibráló tér, mintha csak kitaláció lenne, amit az élénk és nagyon is kiszámíthatatlan képzeletem alkotott. Nem akadt egyetlen ismerős támpont sem. Minden tárgy a helyiségben, és az az arc is, teljesen ismeretlen volt.

A férfi aztán azt kérdezte, tudom-e, hol vagyok. Megmondtam, hogy pontosan nem tudom, csak annyit sejtek, hogy egy kórházban. Közben már engem nézett. A szemében kezdettől fogva volt némi vizsgáló bizalmatlanság, miközben a hangja szokatlanul érdesen szólt, és kétkedőnek tűnt. El is kaptam a tekintetemet, mert úgy éreztem, egyáltalán nem vesz komolyan. Észrevettem, hogy fél szemmel azért figyel, miközben az egyik dossziében lévő papírokat lapozgatta. Rám pillantott néhány másodpercenként. A testtartását figyelve

* Részlet a *Fóbia* című regényből

elég tetre késznek tűnt, mintha várna valami olyan reakcióra tőlem, ami miatt mozdulnia kellene, esetleg föl kéne hogy álljon.

Érdeklődtem, hogy ő orvos-e. Válaszul csak bólintott. Majd rá is kérdeztem, hogy valóban kórházban vagyok-e, de arra már nem reagált semmit, ami furcsa volt. Helyette irkálni kezdett az egyik lapra. Elég hosszú ideig nem nézett rám, így volt egy kis időm, hogy alaposabban körbenézzek. Hogy megpróbáljam rendezni a gondolataimat, és összerakjak magamban valamiféle összképet, vagy egyszerűen csak megkíséreljem magamtól földézni azt, ahogy az orvosi szobába kerültem, de nem ment. Azokról a dolgokról, amik eszembe jutottak, rögtön tudtam, hogy jóval régebben történtek, és hogy semmi közük nincs az ottlétemhez. A közelmúltról fogalmam se volt.

A helyiség a benne elhelyezkedő tárgyakkal együtt is üresnek, elhasználatnak tűnt. A csontfémre meszelt falon repedések, sötét foltok tátongtak. Egyetlen csupasz neoncső világított a plafon közepén. Dupla gázcső futott körbe, közvetlenül a plafon alatt. Tőlem jobbra egy barnásszürke kanapé nyújtózott, jó merev támlával és két szakadt párnával a széleken. A férfi jobb válla fölött elnézve egy szekrényt láttam tele könyvekkel. Az alsó részében fiókok voltak. Az egyik ki is volt húzva. Arra gondoltam, a vaskos dossziékat onnan vehette ki. Fekete sztetoszkóp lógott egy fogason. Az egész szobában az volt a legizgalmasabb, úgy nézett ki, mint egy installáció. Szinte szép volt, úgyhogy azt egészen hosszú ideig néztem.

Idővel észrevettem, hogy nem a saját ruhám van rajtam, hanem egy kopott fehér, vaskosabb anyagból készült nadrágféleség meg egy olyan homokszínű, durva, bő szabású fölső, aminek az ujjá csak a könyökömig ér. A lábamon nem cipő, csak egy használt, mályvaszínű műanyag papucs volt, amit magamtól eszembe nem jutott volna fölvenni. Fogalmam se volt róla, kitől kaphattam azokat a ruhadarabokat, illetve hogyan, és egyáltalán mikor öltözhettem át.

53

„Miért akarta bántani magát?

Ezt kérdezte váratlanul a férfi. Először azt hittem, úgy érti, miért akart bántani valaki más.

Mármint kicsoda?

Hevesen lüktetett a nyakamban egy ér. Megijedtem attól, hogy esetleg rám gondol.

„Miért kísérelt meg öngyilkosságot?”

Tessék?

„Miért kísérelt meg öngyilkosságot?”

Még az ismétléssel együtt is érthetetlen maradt a kérdés, talán azért, mert kissé visszhangos volt a helyiség, és úgy láttam, a férfi mosolyog. Közben a kezében lévő tollat pörgette az ujjával, majd végigjáratta rajtuk sorban. Az a mozdulatsor szintén nagyon valószínűtlen, és közben rohadtul idegesítő is volt. Ismét visszakérdeztem, ő pedig harmadszor is föltette a kérdést, lassabban, tagoltabban, mintha idegen volnék, akinek nehezére esik megérteni a nyelvet, amin szól.

Azt persze továbbra sem mondta meg, hol vagyok. Pedig az értésére adtam, és éreznie is kellett volna már akkor, hogy ez mégiscsak fontos információ,

talán még annál is fontosabb, hogy miért kerültem egyáltalán oda. Láthatta rajtam, hogy a segítség megnyugtató, és valamivel magabiztosabbá is tette. Ráadásul akkor nem is rám nézett, valahová mögém pillantott, úgy szólított meg, ami a kérdés tartalmával együtt meglehetősen zavarba ejtő volt. Mintha kínos volna számára a téma, vagy talán nem is lenne annyira lényeges, és csak úgy hivatalból, a kötelességtudat miatt érdeklődne. Mindenesetre nem tartotta fontosnak, talán eszébe sem jutott, hogy beszéd közben a szemembe nézzon. Zavaromban hol rá néztem, hol a fogasra vagy valamelyik másik tárgyra ott a szobában, aztán kínomban még el is mosolyodtam. De a férfit, mikor aztán idővel rám nézett megint, az illetődöttségem jól láthatóan nem hatotta meg, csak még rezignáltabbá tette. Lehet, hogy nem volt az egy kedves mosoly.

Nem akartam megölni magam.

Észrevettem, hogy a hangom gyengén szól, és hogy összességében is nagyon erőtlen vagyok, úgyhogy mást egyelőre nem tettem hozzá. Egyébként sem volt sok kedvem beszélni, pláne nem egy vadidegennel. Azt hittem, annyi elég is.

A pasasnak lefelé görbült a szája. Megvakarta a halántékát, aztán ismét bólintott, de abból a gesztusból nem lehetett egyértelműen megállapítani, helyesel-e, vagy csak jelzi, hogy végül is úgy-ahogy megértette a dolgot. Különösebb érzelmet nem fedeztem föl az arcán, bár nem volt lehetőségem túl sokáig figyelni, mert utána megint azt a vakító, fehér lapot nézte félig lehajtott fejjel.

A plafonról érkező fény bántóan éles volt. Sosem értettem, az ilyen helyeken miért nem barátságosabb világítást használnak. Hogyan lehetséges ilyen fejfájdító körülmények közt nyugodtan dolgozni. Ahogy akkor az is rejtély volt, mi a franc az, amit a fickó olyan sokáig képes körmölni azok alapján, amit válaszoltam. Az persze hamar biztos lett, hogy arról, amiről kérdezett, teljesen más a meggyőződésünk. Sehogy sem tudtam rájönni, honnan a fenéből veszi azt, hogy én kezem emelnék magamra, vajon mi okból gyanúsít ilyesmivel.

A kötés alatt viszkett a karom. Próbáltam megvakarni, de nem fértem hozzá az irritált bőrrészhez. Többször is a combomhoz dörzsöltem a karomat, lassan, apró mozdulatokkal, hogy a fickó ne vehesse észre. Sejtettem, rám szólna, hogy álljak le ezzel. Idővel aztán elég erőt tudtam kifejteni ahhoz, hogy az érintés a kötésen túl is hasson. Közben észrevettem, hogy az asztalon a sok papír, jegyzetomb meg dosszié mellett poharak is állnak, s hogy az egyik félig van vízzel. Jólesett volna inni egy-két kortyot, de nem voltam biztos benne, nekem van-e odakészítve, hogy a felét én ittam-e meg korábban, vagy a férfi. Fölrémlett egy zavaros képsor, ahogy felém nyúl, és elvesz valamit az asztalról, de azt már nem tudtam volna biztosra mondani, hogy a pohár helyett nem egy toll vagy egy dosszié volt-e inkább a kezében. Nem mozdultam, csak tompán meredtem a pohárra egy darabig. Bámultam, ahogy néhány fölfelé nyomuló buborék szétpattan a víz felszínén.

Mikor befejezte a jegyzetelést, ismét rám nézett. Emlékszem, ahogy letette a tollat, azzal az ügyetlen mozdulattal, olyan szerencsétlennek és elhagyatottnak tűnt. Pedig akkor már egyértelmű volt, hogy nem neki kell a törődés, inkább nekem, mégis megsajnáltam, és majdnem meg is kérdeztem, már a

nyelvem hegyén volt, hogy mi a baj. De ő persze sokkal gyorsabb, és sokkal kevésbé volt kába, mint én, és talán azért sem szólaltam meg, mert közben megakasztott a gondolat, hogy a baj, ami a szemében tükröződik, amitől olyan zavartnak érzem, valójában én vagyok.

A szemüveges férfi elmondta, hogy a J. Kórház pszichiátriáján vagyok, mert kiderült, hogy szuicid hajlamaim vannak, és sajnálatos módon a tegnap este folyamán megkíséreltem megölni magamat. Miközben ezeket mondta, úgy éreztem, nem engem figyel, bár rám nézett akkor. Mintha egyszerűen képes lenne keresztül látni rajtam, és volna mögöttem vagy talán helyettem a szobában valami számára sokkal érdekesebb.

A szuicid és a hajlam szó erősen megragadt bennem. Nem reagáltam azonnal, mert egyrészt a figyelmemet folyton elterelték a gondolataim, és még mindig kissé kába voltam. Másrészt lekötött az állandó viszketés, meg annak a két kifejezésnek a hangzása, főleg abban a dermesztő fényben. Borzasztóan idegen volt. És talán vártam is arra, hogy a férfi folytassa a mondókáját. Hogy valami orvosi szakszöveget fűzzön hozzá az addigiakhoz, na nem azért, merthogy előtte annyira meggyőző lett volna, inkább csak a pedáns ábrázata váltotta ki ezt az érzést, és ami azt illeti, kíváncsi is lettem, vajon mit mond el még az állítólagos történeteiről. Elárul-e néhány konkrét részletet, mert én még pár perc után sem tudtam fölidézni semmit azzal kapcsolatban, amire utalt. Az is igaz, hogy akkor más események se nagyon jutottak eszembe, és lassan a mellkasom tájékán megjelent a nem várt, de annál nyomasztóbb lelkipurdalás. Aztán, ahogy egyre erősödött, totálisan magára vonta a figyelmemet, összeavart, meg a rá következő gondolat, hogy talán mégiscsak van igazság abban, amit a fehér köpenyes mondott az előbb, és tényleg megpróbáltam tenni valami szörnyűséget magammal.

Bevillant néhány kép egy gangról. Aztán egy-két ismerős tárgyat meg egy fürdőszobabelsőt láttam magam előtt, de hirtelen éles fájdalom hasított a fejembe, és az nyomban kitörölte a homályos képeket.

Szerettem volna kérdezni még, de a férfi a kezét fölemelve – egyetlen szó nélkül, de annál határozottabban – jelezte, hogy ennek még nem jött el az ideje, majd lehajtott fejjel megint jegyzetelni kezdett.

Kényszeres lehet, vagy talán csak azért ír, hogy bosszantson, legjobb esetben pedig, hogy időt hagyjon a gondolkodásra, hátha maguktól eszembe jutnak a dolgok, ilyesmik kavargtak a fejemben. Miután beírt néhány rövid mondatot a lapon az egyik rubrikába, ismét fölemelte a fejét, és olyan, egyszerre kételkedő és flegma tekintettel nézett rám, hogy egyáltalán nem tudtam komolyan venni, s mivel akkor tényleg nem emlékeztem semmire, természetesen azt mondtam neki, hogy nem tudom fölidézni a tegnap estét, és nagy segítség volna, ha elmondaná, hogyan és pontosan miért kerültem ide. Időközben már úgy éreztem, vagy legalábbis reménykedtem benne, hogy visszafelé haladva sikerülhet fölidézni az eseményeket.

Megint elkezdtek pörögni a képek és a gondolatok a fejemben, de annyira homályos, bizonytalan volt minden látvány és mozzanat, hogy semmi értelmes nem állt össze bennem, és az egész érthetetlennek tűnő beszélgetés kezdett fárasztani.

Továbbra is viszketett a karom. Már a hátam is. Száraz volt a bőröm, egy-folytában dörzsölgettem, de a viszketés sehogy sem múlt. A férfi arcán még mindig ott ült az a bárgyú mosoly, és azzal csak tovább bizonytalanított.

„Megpróbálta fölvágni az ereit, ezért hozták be ide.”

Hogy mi?

„Megpróbálta fölvágni az ereit, ezért hozták be mentővel az osztályra.”

Hiába mondta lassabban, tagoltabban, attól a kiiktató szövegtől másodjára is ugyanúgy kirázott a hideg. Vártam egy kicsit, hátha folytatja, de egy rövideke válasznál megint nem jutott tovább. Olyan tömör volt az a mondat, és annyira megfoghatatlan, hogy teljesen kétségbe ejtett, s közben már bátorságom és ötletem se volt, miféle szavakkal, hogyan kérjem meg rá, hogy részletezze még, amit tud.

„Arra sem emlékszik, hogy hol történt?”

Nem.

„Érdekes.”

Mi olyan érdekes ezen?

„Hát az, hogy azt állítja, nem emlékszik semmire.”

Ez az igazság, feleltem olyan halkán, hogy talán meg sem hallotta.

Akkor azt hittem, megint fölír valamit a lapra, de nem így történt. Csak nézett rám, úgy, mintha zavarba akarna hozni, vagy mintha azzal a nézéssel el akarna érni valami olyasmit, amit amúgy nem jutna eszembe megtenni vagy kimondani. Rettentően idegesített, hogy azt érzem, provokál. De próbáltam türtőztetni magam, s a szememmel a helyiségnek azt a pontját megtalálni, ami a legkevésbé zaklat föl.

Vajon ki hívhatta ki a mentőket, ezen gondolkodtam közben.

„Fekete Csaba, ismerős ez a név?”

Persze, ő a barátom, vágtam rá azonnal.

Meglepő volt, hogy ezt kérdezi, mert az a mondat egyben válasz is volt a korábbi, föl nem tett kérdésekre. Már a szavak kiejtése közben éreztem, hogy egy irgalmatlan súly nehezedik rám. Kivert a víz. Az ajkam pedig teljesen kiszáradt, mint amikor nem mondok igazat. És persze a név hallatán a szemem előtt önkéntelenül elkezdtek összevissza pörögni az előző nap képei, és hamar kiderült, hogy azokat mégiscsak jobb lenne nem érzékelni akkor.

Könnyezni kezdtem. Nehéz lett a légzésem. Hasogatott a fejem. Emlékszem, azt akartam mondani, hogy Csaba már nem a barátom, de aztán sehogy sem jött ki hang a torkomon.

„Értem. Nos, ő hívta ki a mentőket, erre a címre. Ismerős, ugye?”

Nem, mondtam reflexszerűen.

„Hiszen meg se nézte a címet.”

Tényleg nem néztem rá a lapra, de úgy voltam vele, akárhogy is, jogom van tiltakozni. De aztán nem ismételtam meg azt a nemet, inkább csak vártam, a hátsó koszos falat bámulva, hogy minél előbb legyünk túl ezen a részen.

„Esetleg föl tudja már idézni, hogy mi történt pontosan? Netán a lakást, hogy ott hányan tartózkodtak? Azt, hogy kikkel volt együtt a tegnapi nap folyamán? Igazán hasznos lenne, hogy beszélni tudjunk arról, ami történt.”

Akkor tényleg úgy éreztem, mintha az agyamban próbálna turkálni, miközben egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy ez így nem igazán lesz célravezető, hiszen kapkodva és elég tapintatlanul kezdett hozzá. És az is egyértelműnek látszott, hogy csak bizonyos területek érdeklik, csupán néhány elemi dologra fogékony. Azt is észrevettem, hogy a pasas egyre lassabban beszél, mintha mindenképpen érzékeltetni akarna valamit, csak épp azt nem tudtam, mit. Közben egy kissé teátrálisnak tűnő mozdulattal még közelebb tolta azt a papírlapot az asztalon, hogy nézzem meg. Csaba címe szerepelt rajta. Nem akartam volna látni, de az újabb mozdulatra reagálva ösztönösen odapillantottam, és akkor már mindegy volt.

„Emlékszik arra, hogyan került a lakásba?”

Ezzel folytatta, szinte türelmetlenül, ahelyett, hogy várt volna még egy perccet, hogy a korábbi kérdéseinek egyáltalán legyen időm elgondolkodni.

Erre sem emlékszem.

„Biztos?”

Biztos.

„Allergiás? Van valamilyen krónikus betegsége?”

Nem tudok róla, hogy lenne.

„Szed rendszeresen gyógyszert? És ha igen, pontosan micsodát?”

Nem szedek semmit, hazudtam.

„Egészen biztos, hogy nem?”

Nem.

„Találtunk egy levél Frontint a táskájában.”

Jó, néha fájdalomcsillapítót.

„A Frontin nem épp fájdalomcsillapító.”

Tudom.

„Más valami? Tudatmódosító szerek? Fű vagy valami komolyabb? Alkohol? Mennyit ivott az elmúlt huszonnégy órában? Bevett valamit tegnap este?”

Alkoholt talán ittam. A füvet utálok, és másféle drogot sem szedek, egyáltalán.

Eszembe jutott, hogy megkérdezem, milyen jogon kutakodtak a táskámban, de közben már volt egy olyan érzésem, hogy a férfi válasz helyett megint csak ridegen néz majd, úgyhogy ezt inkább hagytam.

„Mit ivott tegnap? És mennyit?”

Az újabb kérdések elhangzása után, azt hiszem, kissé elfordultam a széken. Valahová nagyon máshová nézhettem, semmiképp sem a köpenyes fickóra, és nem is feleltem, ami egy kívülállónak – pláne, ha orvos – eléggé árulkodó lehetett. Biztos voltam benne, hogy ittam, azzal együtt, hogy nem emlékeztem szinte semmire, pláne az olyan apró részletekre, hogy megnyit. És még ha föl is tudtam volna idézni mindent, akkor sem bírtam volna azonnal elmondani elejétől a végéig, már akkor annyira hosszúnak és szövevényesnek tűnt az előző nap. Fárasztott, rágondolni is. Másrészt semmi kedvem nem volt már a beszédhez, és főleg ahhoz az egész kihallgatásszerű helyzethez, úgyhogy válasz helyett csak ingattam a fejemet. A férfi aztán azt mondta, hogy erre a témára akkor térjünk vissza később. Bólintottam, jelezve, hogy rendben.

Ismét írogatni kezdett a lapra. Reménykedtem benne, hogy a válaszaim aznapra, sőt egy életre elegendőnek bizonyulnak, és miután kimentem a mosdóba, hogy alaposan megmossam az arcomat, végre elindulhatok hazafelé. De aztán vagy egy perc is eltelt néma csöndben, és kezdtem belátni, hogy a beszélgetésnek még koránt sincs vége.

„Mondja csak, a szülei együtt élnek még?”

Tessék?

„A szülei együtt élnek?”

Teljesen távolinak tűnt a téma. Nem értettem, hogyan kapcsolódik az addigiakhoz. Meg is kérdeztem, hogy ez hogy jön most ide.

„Kérem, hogy válaszoljon a kérdésre.”

Nem, már nem élnek együtt.

„Csak nem elváltak?”

De igen, még kisebb koromban.

„Valóban?”

Igen, valóban, mondtam valamivel hangosabban, aztán azt kérdeztem, miért fontos mindent kétszer megkérdeznie. Erre a férfi elmosolyodott, és kivárt, amitől még intenzívebb lett bennem a gyanú, hogy egyáltalán nem bízik abban, amit mondok.

„Nincs igazi oka rá, hogy bizalmatlan legyen, persze ebben a helyzetben megértem, hogy az. De azért erről kérdeznék még. Azt föl tudja idézni, egy kicsit beszélne arról, hogy a válaszukat hogyan élte meg akkor?”

58

Nem én vagyok bizalmatlan, hanem maga, jutott eszembe rögtön. Attól a szövegtől meg, ami elhagyta a száját, végigfutott bennem valami borzongás-szerű. Éreztem, hogy a hátam lúdbőrözik. Hirtelen bele is néztem a pasas szemébe, annyira idegenül hatott a téma, amit váratlanul odaráncigált. De sajnos a tekintete továbbra sem erősített meg semmiben, mert folyamatosan a vállam fölött figyelt a semmibe. Abban a helyzetben értelmetlennek és egyben kegyetlenségnek tűnt maga a kérdés, mert olyasmiről szólt, ami szintén nagyon bonyolult, ráadásul több mint tíz évvel korábban történt. És hát, érthetetlen és persze megdöbbenítő volt, hogy ezek szerint úgy véli, az akkori érzéseimet és gondolataimat föl tudom idézni, miközben az előző este eseményeit pedig láthatóan nem. Ez megint csak azt a gyanút erősítette, hogy nem hisz nekem. Meg is kérdeztem, hogyan kapcsolódik ez most ide, de amikor idővel rám nézett, úgy folytatta, mintha az általam föltett kérdés sose létezett volna.

„Csalódott volt amiatt, hogy elválnak?”

Elnevettem magam. Hihetetlennek tűnt, hogy egyáltalán megfogalmazódott az a kérdés. Lehetetlenség, hogy komolyan beszél, közben ezt ismételtettem magamban, utána meg az jutott eszembe, hogy ha most mégis a családi kudarcokról kell beszélnem, rohadt ideges leszek, és a szüleimre gondolva, ha már szóba hozta őket, azonnal feszültebb is lettem.

Mivel nem reagált semmit, egy darabig csak figyeltem a pasast, hátha viccnek szánta azt a kérdést. De nem úgy tűnt. Reménykedtem benne, hogy azért idővel észreveszi magát, a tekintetéből ítélve azonban egyre biztosabbá vált, hogy ez is teljességgel reménytelen. Aztán még az is eszembe jutott, hogy emiatt a kábaság miatt egyszerűen csak félreértek vagy nem vettem észre vala-

mit. De mivel azt a kérdést is megismételte, szó szerint ugyanúgy, nyilvánvalóvá vált, hogy az eddigi érthetetlen téma után most tényleg a családom szerencsétlen múltjáról érdeklődik, ráadásul a kettő közt még összefüggést is lát, vagyis nem értek félre semmit.

Nem, mondtam határozottan, mert arra tisztán emlékeztem, hogy mennyire örültem neki én is, és a bátyám is, hogy nem veszekednek már. Hogy megszűnt az az állandó, frusztráló feszültség, ami körbevett minket. A bántalmazásnak az a testetlen, mégis sarokba szorító formája, és hogy sokkal nagyobb lett a nyugalom körülöttünk. Hogy anyámék végre nem üvöltöztek valami olyasmi miatt, amit vagy nyolcvanszor végighallgattunk már korábban. Ezt, kissé más szavakkal, aztán hozzá is tettem.

Észrevettem, hogy a férfi meglepődik azon, szinte elkedvetlenedik attól, amit mondok. Láthatóan nem erre a válaszra számított. Összeráncolta a homlokát, ingatni kezdte a fejét.

Mi az, kérdeztem nagy hangon, kissé oda nem illő módon.

„Ha nem mond igazat, akkor biztos, hogy nem tudok segíteni magán.”

Nem hazudtam, vágtam rá azonnal, ingerülten, mert ismét úgy éreztem, belém köt, ahelyett, hogy végre megpróbálna megérteni. Szinte azonnal kiderült, hogy jól éreztem, amit éreztem a fickóval kapcsolatban, de rögtön utána mégsem tudtam hozzáfűzni semmit, ami elég hatásos, és számára is, aki így akadékoskodik, hihető lehet, mert akkor megint csak elterelte a figyelmemet, hogy egyfolytában viszket, az állandó vakargatástól pedig már ég is az alkarom. Az egyre élesebb, perzselő fájdalomtól belém ragadt a szó, és hogy olyan támadó és igazságtalan volt, amit a férfi mondott. Az elmúlt percekben alig beszélünk néhány mondatot, gondoltam, azt is olyan összevissza, tehát sejtelve sem lehet az érzéseimről, főleg hogy még nekem sem sikerül igazán, hiába igyekszem olyan nagyon, hozzájuk férni. Már maga az elvárás ténye kétségbeejtő volt. Hogy ennyire gyorsan és pontosan kellene föl idéznem ilyen távoli és rettentően nehéz, összetett dolgokat. Ezzel együtt persze megesküdtem volna rá, az orvosságot nem számítva, hogy nem hazudtam egyszer sem a beszélgetésünk alatt, de már akkor, ahogy aztán újra rám nézett, az volt bennem, hogy fölösleges bármit is megismételnem, rohadtul nem fogok tudni neki bebizonyítani semmit.

Így éreztem akkor, és ha választanom lehetne, újra ezt választanám, folytattam a lehető legegyszerűbben, a pasas homlokát figyelve, mert a vizenyős szemébe már nem szívesen néztem volna bele. Hallottam a hangomon, hogy teljesen másként szól, mint addig. Jóval feszültebben, vékonyabban is. Erősen dobogott a szívem. Hiába lélegeztem egyre nagyobbakat, csak egyre idegesebb lettem.

„Persze, mert közben eltelt legalább tíz év! Nem csoda, hogy így látja helyesnek, hogy ezt az álláspontot védi, hiszen ehhez szokott hozzá.”

Vajon honnan tudja, mennyi idő telt el, nem is említettem időpontokat, erre gondoltam rögtön. A kijelentése persze ettől függetlenül is teljesen abszurd volt és bántó. Biztos voltam benne, hogy a válaszom nem a megszokás érzéséből fakad, mégsem tudtam, hogyan győzhetném meg erről. Hiszen akármit is mondtam korábban, azt szinte azonnal ledózerolta vagy figyelembe se vette.

És olyan elementáris nyugalommal tette, hogy önkéntelenül is beleláttam valami démonit, szörnyűséget. És ráadásul közben mintha nemcsak a közeli emlékeimet hagytam volna el, de velük együtt bizonyos egyértelmű, önbizalmat adó kifejezéseket is. A legborzasztóbb pedig az volt, hogy mintha nem volna elegendő idő, sem tér, de leginkább kellő erőm ahhoz, hogy a legmegfelelőbb válaszhoz összekapargassam őket. Dühös lettem, mert ennyire azért nem szoktak sarokba szorítani.

Ez egy baromság, mondtam hangosan. Engem is meglepett a saját mondatom. És hogy olyan borzasztóan feszült vagyok, holott teljesen biztos voltam benne, hogy igazam van, hiszen tényleg semmi köze nem volt a fickónak ahhoz, amiről beszélt. Közben aggasztani kezdett, hogy az ellenkezésemnek olyan következményei lehetnek, amikből nem sok jó származik majd a későbbiekben.

A fehér köpenyes megint elmosolyodott, és az a mosoly már sokkal inkább olyan volt, amit nemcsak látni, érteni is lehet. Visszatetsző, tulajdonképpen gúnyos. Az a meggyőződés tükröződött benne, hogy eleve ostobább vagyok, mint ő, azaz hogy igazából meg sem érthetem, szóval úgy éreztem, valami felsőbbrendűséget is éreztetni akar. Még közelebb hajolt. Lassan, körülményesen szólalt meg. Attól a váratlan színjátéktól hányingerem lett. A fickó rátámaszkodott az asztal lapjára, miközben meg is emelkedett kissé, úgy folytatta, és akkor muszáj volt megint a szemébe nézнем.

„Nehogy azt akarja már mondani nekem, hogy tíz-egynéhány évesen örült annak, hogy a szülei elválnak! Ezt, már ne is haragudjon, nem igazán tudom elhinni. Nincs a világon olyan gyerek, aki örülne az ilyesminek. Egy gyerek föl se tudja mérni pontosan, hogy mindez mit jelent, hogy miért történik ez két ember között, nem?”

Nem tudom.

„Hány éves is volt akkor?”

Tizenkettő.

„Na ugye” – mondta hirtelen, és közben, ha nem is túl erősen, azért az asztalra csapott.

„Hát nem igaz? Vagy talán nem akart a szüleihez ragaszkodni, hogy együtt legyenek? Tényleg ezt állítja?”

Egy szóval sem állítottam ilyet, gondoltam rögtön. A férfi kivárt egy kicsit, hátha válaszolok, de mivel nem szóltam, kapkodva folytatta tovább.

„Ez a válasz inkább a mostani dühéből fakad, és nem abból, amit akkor érezt. Őszintén, nem gondolja, hogy igazam van?”

Ezt a kérdést tette föl végül teljesen fölöslegesen, ám nagyon is lélekbe gázoló módon. Közben hevesen gesztikulált. Tágra nyíltak a szemei, és a szája enyhén nyitva maradt, ami olyan hatást keltett, mintha még folytatni akarná azt az egyoldalú gondolatmenetet. Addig a percig csak elhagyatottak éreztem magam, onnantól kezdve viszont már rohadtul tehetetlennek és kiszolgáltatottnak is. Főleg azért, mert olyasmire hivatkozott, amit biztosan nem mondtam.

Alig kaptam levegőt. Teljesen kiszáradt a szám, egy cseppnyi nyál sem volt már a nyelvemen. Erőtlen és üres voltam ahhoz, hogy megpróbáljak logikusan érvelni, és már féltem is attól, hogy bármit mondok, a köpenyes egyetlen határozott mondattal lesöpri az egészet. Vitatkozni sem volt kedvem valakivel,

akit még csak nem is ismerek, és aki tudomásom szerint nem ismeri a családomat, vagyis egyetlenegy embert sem azok közül, akiket az említett esemény érint. Tényleg dühös voltam, de azt mégsem mondhattam neki, hogy ideje volna észrevennie végre, hogy folyamatosan és teljesen fölöslegesen bánt, és hogy most elsősorban az elmúlt tíz perc ostoba kérdései és kijelentései miatt vagyok feszült, nem azért, ami tíz éve, de még csak nem is azért, ami az előző napon történt. Ott ülve abban a krétaszínű kórházi pizsamaszerűségben, kába fejjel és bekötözött alkarral, fogalmam se volt arról, hogyan értessem ezt meg vele. Hogy ne háborodjon föl, és ne támadjon vissza, ha mégis megpróbálom elmagyarázni. Lehetetlenségnek tűnt. Aztán eszembe jutott, hogy talán pont ez a cél. Hogy megszeppenjek, és alárendeljem magam az akaratának, a tekintélyének. Merthogy a lényeg, mint legtöbbször, most is csak az, hogy időt spóroljunk, és hogy ne kelljen azért olyan túl sokat bogozni ezen az egészen, elég ha ráhúzunk valami olyasmit, amin nem kell sokat töprengeni, s amire az emberek nagy része, ha hallaná, hevesen bólogathatna. És erre még csak nem is a szavaiból következtettem, sokkal inkább néhány mozdulata meg a tekintete árulta el.

Meddig kell itt maradnom?

„Az csakis magán múlik.”

Ebben is kételkedtem, de már jobbnak láttam nem felelni semmit. Legszívesebben fölálltam volna, hogy kimenjek, de nem éreztem elég erőt ahhoz sem, és gyanítottam, hogy a fickó nem is engedné. Oldalra pillantva látszott, csukva van a szoba ajtaja, amiről akkor még nem tudtam, hová vezet. Abban a helyzetben ez rettentő félelmetes volt. Sötét, kínos és nagyon kínzó dolgokat vizionáltam az ajtó mögé.

A fehér köpenyes ismét rám pillantott. Nagy levegőt vett, mintha hosszú mondandót készítené elő, de aztán kiderült, megint csak azt akarja tudni, mire emlékszem az előző nap eseményeiből. Szinte szuggerált, hogy válaszoljak. Hosszú ideig nem vette le rólam a szemét, ami egyszerre volt nyomasztó és dühítő. Nem bírom elviselni, ha idegenek bámulnak. Ideges és agresszív leszek tőle.

Mint egy ostoba papagáj, nem áll le, egyfolytában csak ismételtet, közben ez a gondolat pörgött a fejemben. Igyekeztem e szerint folytatni, azaz minél előbb lenyugodni, koncentrálni. Kicsit le is hajtottam a fejemet, hogy ne lássam a tekintetét, amiről időközben megint anyám és apám jutott eszembe, meg az, hogy mennyire nem illettek soha egymáshoz, s hogy ők is hányféle gonosz-ságot, értelmetlenséget vágtak egymás fejéhez, meg persze a sok zagyvaság, amit az érzéseimről addig összehordott az az ember. Próbáltam bizonyos dolgokat felejtetni, közben az előző napot pedig előhívni, de ez a kettő egyszerre teljesen esélytelennek tűnt, mégis muszáj volt. Nem is azért, hogy neki választ adjak, magam miatt. Sokkal fontosabbá vált, hogy fölidézhetővé váljon néhány tiszta, egyértelmű kép, ami végre beindítja az agyamat. És aztán hamar kiderült, hogy emlékszem a térre, a rengeteg emberre, arra, ahogy belépek a ház kapuján. A kutyás öregasszonyra, a sárga kőkockákra, a füledt kocsmára, ahová egy időre elmenekültem a fájdalom elől. A hőségre, a vonyító hangra az ajtó mögött, még a két vékony srácra is, vagy arra az árnyékra és a ház színé-

re, amit olyan szépnek láttam. A lakásra, a várakozásra, a késre. Arra, hogy zene szólt. A gusztustalan, édeskés szagra és arra, hogy ott fekszenek együtt, egymáson, de mindezek nem vezettek el sehová. Semmi értelmét nem láttam akkor annak a kiüresedett, sanyarú képsornak, mert hirtelen az volt a benyomásom, mintha már vagy ezerszer végignéztem volna korábban. Szomorú lettem, igen, mikor ezekre a pillanatokra gondoltam, de azt is éreztem, hogy ezzel a rettentő szomorúsággal együtt sem úgy hatnak rám, hogy meg akarnék halni miattuk. A kétségbeesés és a düh közötti ingadozás tehette, hogy az egyik pillanatban katasztrofálisnak, a másokban meg teljesen abszurdnak, nevetségesnek, sőt már szinte jelentéktelennek tűnt az az egész. Egyre inkább úgy éreztem, azok a problémák csak a fejemben léteznek. Mintha minden csak kitaláció lenne. Vagy ha nem is kitaláció, azért velük együtt mégiscsak megvolna a lehetőségem a választásra. És ahogy telt az idő, és süttött az az értelmetlen, tompa fény fölülről meg zúgott a háttérben az a hang, fokozatosan egyre távolabb kerültem a köpenyes férfi állításától, mert biztos lettem abban, hogy élni akarok. Szerettem volna ezt elmondani neki, de nem tudtam, hogyan kezdjek hozzá, és az a tehetetlenség még szorongóbbá tett. Annyira evidens volt, hogy amikor halkán kimondtam magamban, szinte nevetségesnek tűnt az a mondat. Vagy inkább én. Főleg, miután magamra néztem, majd megint körbe, és figyeltem azt a lohasztó környezetet, ami teljesen alkalmatlannak tűnt bármire is. Azt a szobát. Hogy minden olyan fehér és élettelen, lehúzósan rideg. És leginkább azt láttam olyannak, aki amúgy hallhatta volna a szavakat, ha kimondom őket, csak hát, közben már elképzelhetetlenné vált, hogy értse is. Végül a legkiábrándítóbb gondolat, amitől ráadásul még büntudatom is támadt, az volt, hogy valószínűleg nem is a képességeiben kételkedem, hanem a jóindulatában. És akkor rájöttem, akárhogy van is, csapdában vagyok.

„Szóval azt mondja, hogy nem emlékszik a tegnapi napra.”

De igen, van, amire nagyon is emlékszem, mondtam rövid gondolkodás után.

Igyekeztem határozottan szólni. Nem akartam, hogy megint olyasmit állítson, ami nem igaz, és amivel ráadásul tovább bánthat. Vagy ha olyasmit állít is, legalább enyhüljön az intenzitása az értetlenkedésnek, a lekezelő bólogatásnak, mintha hülye volnék, amit egyszer-kétszer már éreztetett velem. És mivel sejthető volt, hogy homlokegyenest az ellenkezőjét állítja majd annak, amit én mondok, mégiscsak az tűnt a legjobb megoldásnak, ha én beszélek előbb, hogy ne csak valami kétségbeesett, zagyva süketelésnek tűnjön föl a saját verzióm.

Szerencsére amikor eljutottam eddig a gondolatig, már egészen más, jóval határozottabb érzések kavargtak bennem a történetekkel kapcsolatban, mint pár perccel korábban. Kezdett a dolog összeállni. Már nem csak különálló képeket láttam. Lassan működni kezdett az egész. Megértettem, hogy mi az összefüggés a helyszínek és az események között, és akkor megint megrémültem, hiszen azt végképp nem akartam átélni, hogy a férfi, ha elmondom neki, mi, vagyis ki miatt mentem oda, lekicsinyelje az érzéseimet, és megpróbáljon nevetségessé tenni miattuk, meg egy olyan cselekedet miatt, amivel kapcsolatban továbbra is az volt a meggyőződése, hogy nem követtem el. Szörnyű ér-

zés volt arra gondolni, hogy azt állítja, meg akartam halni, s hogy közben még attól is félek, hogy az okát, ha netán mégiscsak így volt, nem veszi komolyan. És akkor azért megértettem azt is, hogy tulajdonképpen nem teljesen elképzelhetetlen az, amit állít, mert életem legrettenetesebb napja volt az előző, s még ha nem is tudtam elejétől a végéig, pontosan földézni, annyit azért már igen, hogy ezt megállapítsam. És azt is, hogy ha hallgatók, csak még mélyebbre süllyedek a bizonytalanságban. Egyre kíváncsibb lettem, vajon mit tudok még földézni, pedig gyanítottam, hogy fájni fog. És ebből valahogy erőt és lendületet merítve hirtelen nekikezdtem elmesélni mindent, ami bennem volt. Nem csak az előző napot, a korábbiakból is mindazt, ami eszembe jutott, és amiről kapkodva úgy ítéltam, hogy az előző naphoz, napokhoz tartozik. Hogy mire jöttem rá. Mi volt a szándékom azzal, hogy odamegyek Csaba lakására. Miért volt fontos, nekem. Hogy mit akartam bizonyítani. És azzal együtt, hogy piszok szar volt tudatosítani magamban a dolgokat, valahogy mégiscsak szükségem volt rá, hogy beszélhessek róluk, s még ha elég kusza lehetett is az egész, már magától a beszédől megkönnyebbültem kicsit. Akkor még az a nagy, velem szemben lévő homlok, a merev tekintet sem zavart, mintha akkor én is képes lettem volna átnézni rajta, mert mögötte ott özönlöttek a képek, amik azonnal érzésekké, szavakká váltak, hogy végül előbújjanak belőlem.

A szemüveges férfi néha fölírt egy-két szót, amúgy csendben hallgatott. Idővel meglepett, hogy nem szól közbe, nem kérdez semmit, pedig rohadt sokat beszéltem. Akkor mintha megérezte volna, hogy szükségem van a tapintatára, és mintha még egy kis érdeklődést is láttam volna a szemében, persze könnyen lehet, hogy az valami teljesen más volt. Nem is tartott igazán sokáig.

Néha azt vettem észre, hogy a csupasz kezemmel az arcomat birizgálom. Azt hiszem, zavarban voltam bizonyos részeknél. Szégyelltem is magam, de szerettem volna, hogy végre megértsen, és a szándékom meg az abból származó lelkesedés fölülkerekedett a többi érzésem, megint lendületet adott, s bár volt néhány pillanat, mikor majdnem elsírtam magam, talán pont az érzelmi intenzitás miatt nem borultam ki igazán. Végül eljutottam odáig, hogy bent állok a szobában, és onnantól kezdve, akárhogy koncentráltam, nem emlékeztem semmire, csak a sötétségre. Fogalmam nem volt, vajon mi történhetett ott, miután bementem, és megláttam őket. Hogy mennyi időt töltöttem odabent. Mi történt velem. Mondtam-e vagy tettem-e bármit is, amit bánnom vagy szégyellnem kéne, s hogy hová mentem azután, hogy eljöttem a lakásból, ha eljöttem egyáltalán.

Aztán egyszer csak abbahagytam a beszédet, mert úgy éreztem, rettentő fáradt vagyok. Nem volt már mit mondanom. Azt vettem észre, hogy szinte teljes a csend. A lámpa vibráló hangja is enyhült, az a zúgó, duruzsoló háttérzaj pedig megszűnt, mintha a falban vagy közvetlenül a fal mögött kiapadt volna a forrás.

A férfi jegyzetelt. Percekig vártam, hogy abbahagyja. Idővel megint rám nézett. Továbbra is ott volt az arcán az a mosolyszerű, rémisztő vonás, és hamar egyértelművé vált, hogy megint kérdezni fog.

„Tehát, ha jól értem, de persze szóljon közbe, ha tévednék, vette a kést, és szétvagdosta vele azt a kabátot, ugye?”

Nem is emlékeztem rá, hogy a késről egyáltalán szót ejtettem volna, de rájöttem, hogy máshonnan sehogy sem ismerheti azt a részletet.

Igen.

„Ez kissé félelmetes, nem?”

Nem tudom.

„Nem tudja?”

Lehet, hogy az.

„Úgy gondolja, hogy jól tette?”

Erre nem feleltem semmit.

„Mi volt a szándéka ezzel a tettel?”

Mikor kimondta azt a néhány szót, rádöbbsentem, hogy a vagdosós részlet mindenképp ki kellett volna hagynom, mert hát, még így is, hogy csak egy tárgyon töltöttem ki a dühömet, nehéz lenne letagadni, mit is jelent ez. Bántam, hogy kórosan őszinte és lelkiismeretes vagyok.

Idegem voltam amiatt, ami történt.

„De hát az előbb azt mondta, hogy ez még az előszobában történt. Még mielőtt látta volna a barátját... hogy is hívják, lássuk csak... Igen, Csabát, azzal a másik nővel. Nem így volt?”

Hihetetlennek tűnt, hogy képtelen megjegyezni azt az egyetlen nevet, s hogy a papírról kell lelesnie. Úgy tűnt, mintha csak azért tenné, hogy húzza az időt, vagy hogy megint provokálhasson. De lehet, hogy csak azért gondoltam így, és lettem iszonyatosan feszült megint, mert ez volt az egyetlen dolog, a feledékenység, ami miatt már irigykedtem a férfira egy kicsit.

64

Igen, tulajdonképpen így volt, de igazából tudtam már akkor, hogy mire számíthatok.

„Szóval nem bízott benne.”

Nem, egyáltalán nem bíztam benne. Viccel?

„Vagyis most arra céloz: tudta, hogy másvalakivel együtt találja majd oda-bent. Jól értem?”

Igen, pontosan. Emiatt mentem oda, ahogy az imént mondtam is. Erről beszéltem egészen idáig.

„Igen, hát hogyne, persze. De ha tudta, akkor minek ment oda?”

Jó kérdés, hasított belém a gondolat. Iszonyatosan fájt. És az a fájdalom ráadásul teljesen értelmetlenné tűnt. Sejtelmem se volt, mit kéne felelnem.

„És mit gondol, vajon miért tehetett ilyet?”

Nem voltam biztos benne, kinek a cselekedetére utal hirtelen. Hogy rám vagy Csabára, netán a lányra céloz-e, úgyhogy inkább rákérdeztem. Egyre fárasztóbbá váltak, és egyre fölöslegesebbnek tűntek azok a körök, amiken körbe-körbe hajszolt folyamatosan.

A pasas mozdulatlanul, csöndben ült egy darabig, és akkor megint beindult a háttérben az a zúgás, jóval hangosabban, mint addig. Elég erőteljesen szólhattam, mert kiábrándult tekintettel elkezdte ingatni a fejét, és csak annyit mondott, nem kellene ennyire idegesnek lennem.

Sírhatnékam támadt. Már nemcsak amiatt voltam teljesen készen, hogy ráébresztett az előző nap szörnyűségeire, hanem hogy közben még úgy is viselkedik, mintha minden egyes rossz miatt én volnék a hibás.

„Na jó, akkor máshogy kérdezem, csak hogy jobban értse. Mit gondol, miért dönthetett úgy a barátja... vajon mi készíthette arra, hogy megcsalja egy másik nővel?”

Tökéletesen értem, hogy egy faszfej, ez jutott eszembe először, és csak még sokkal ingerültebb lettem a köpenyes fickó kérdésétől, annyira tapintatlan volt.

Fogalmam sincs, hogy pontosan miért döntött így, erről talán őt kellene inkább megkérdeznie. Bár férfiként erre, azt hiszem, maga jobban tudja amúgy is a választ.

Valami ilyesmit fűztem hozzá, nem túl barátságos hangnemben, miközben megértettem, hogy még ha bántó is a kérdés, valójában nem teljesen ostoba, s hogy ha nem itt és most kellene belegondolnom a mélyebb jelentésébe, akkor talán érdemes volna, és talán eredményre is vezetne belegondolni. De sehogy sem tudtam, pedig egyre inkább szerettem volna. Legfőképp választ adni. Úgy őszintén, hogy miért csálhatott meg. Azt hiszem, féltem őszintének lenni. Beismerni, hogy valamit azért mégiscsak elcseszhettem én is.

Váratlanul csorogni kezdett a könnyem, amit, hogy ne lássa meg a férfi, azonnal le is töröltem a bekötött kezemmel.

„Értem, hát ez meglehetősen érdekes. Szóval ezért vagdosta szét a kabátot.”
Indulatból tettem. Maga nem érzett soha ilyesmit?

Ez volt az első olyan pillanat, mikor úgy éreztem, hogy sikerül kissé sarokba szorítanom.

„Nem, elhiheti, soha nem éreztem ilyet, még hasonlót se.”

Ezt felelte kimért hangon, lehajtott fejjel, egy lélegzetvételi szünet után.

Vagy egy percen át némán hallgattunk.

Két dolog jutott eszembe, mikor a düh miatti hasogató fájdalom enyhülni kezdett a fejemben, és végre utat engedett a gondolataimnak. Először az, hogy amit mondott, egyértelmű hazugság, és csak azért mondja, hogy valamivel visszavágjon az előbbi beszólásom miatt. Pár pillanat erejéig teljesen biztos voltam benne, hogy éreznie kellett már hasonló indulatot, talán csak abban nem, hogy azt valami hasonló tett is követte, de akkor az teljesen mindegy volt. Másodjára pedig, hogy ha netán mégsem hazugság, és igazat mond, akkor a köpenyes fickónak nincsenek is valódi érzései.

„Maga szerint miért van bekötözve a karja?”

Ezzel a kérdéssel zökkentett ki a gondolkodásból.

Nem tudom, de nem csak amiatt lehet bekötözve, amiről dumált.

Miután meghallotta a válaszomat, megjátszósan fölháborodott. Megint ingatni kezdte a fejét, még ciccegett is egy sort, és akkor már én is úgy voltam vele, hogy akármilyen történet is, nem sok értelme van annak, hogy ellentmondjak neki. Rájöttem, hogy úgyis csak az értetlenkedést folytatja majd, mert vagy nem képes rá, hogy értse, vagy egyszerűen nem akarja érteni, amit mondok, és ráadásul nem tudom az állításaimat igazán semmivel sem alátámasztani.

„Maga szerint mi okom volna hazudni?”

Fogalmam sincs.

Akkor egy ideig megint csönd volt. Csak a fönti izzó zizegő hangját hallottam, azt is szakadozva, meg ahogy a toll vékony hegye néha súrlódik a papíron.

Miért van bekötözve a karom?

A férfi fölemelte a fejét. Mielőtt rám nézett volna, igazított egyet a szemüvegén, amiből arra következtettem, hogy a válaszon még gondolkodnia kell egy kicsit.

„Nézze, az a tény, hogy letagadja, amit tett, teljesen tipikus, és engem személy szerint csak még inkább meggyőz arról, hogy komolyan gondolta. Azok alapján, amiket eddig elmondott, és ahogy elmondta, még az sem elképzelhetetlen, hogy nagyon is jól emlékszik a történetekre, és pont emiatt nem akar beszélni. Láttam már néhány hasonló esetet.”

A reakciója megint olyan volt, amiktől csak még kiábrándultabb és idegesebb lesz az ember, én legalábbis az lettem. Tulajdonképpen hazugnak könyvelt el, s egyértelműen tudtomra adta, számára nem az a legfontosabb, hogy megértsük egymást, hanem hogy az állításai mindenáron igaznak tűnjenek föl, nekem pedig legyen csak büntudatom. Érthetetlen volt, hogy miért nem látja be; igenis lehetséges az, hogy mást higgyek, mint amit ő, vagy hogy egyszerűen csak nem emlékszem arra a dologra, amit állandóan bizonygat nekem, és azzal, hogy folyton bizonygatja, ráadásul csak még intenzívebb fájdalmat és bizonytalanságot okoz. Emlékszem, összevissza forgattam és tördeltem a kezemet, talán csak azért, hogy érezzek valami mást is a mellkasomat égető csalódottság mellett.

Meddig kell itt maradnom, ismételttem meg azt a korábbi kérdést, hátha végre konkrétabb választ ad, és kivételesen nem tolja vissza rám a felelősséget.

66

Ő akkor is várt egy kicsit, majd azzal folytatta, hogy ilyen állapotban nem engedhet el, még saját felelősségre sem, és néhány hétig biztosan bent kell maradnom megfigyelésre. Fontos az is, hogy megnyugodjak. Hogy alaposan átbeszéljük a történeteket. Az első lépés természetesen az, ami még előttem áll – hangsúlyozta ki –, hogy megértsem, ő segíteni akar, nem pedig ártani nekem. Hozzátette még azt is, hogy okos, értelmes lánynak tűnök, és teljesen biztos benne, hogy hallom és föl is fogom, amit mond.

Akkor eszembe jutott anyám. És hogy hányszor éreztethettem vele valami hasonlót, még ha nem is vágtam soha ennyire gúnyosan a fejéhez. Aztán rögtön utána a bátyám, sőt még apám is megjelent előttem, és tudtam, hogy az volna a legjobb, ha nem tudnák meg, hogy ide kerültem. Szinte imádkoztam magamban azért, hogy ne beszéljen egyikük sem soha ezzel az emberrel, és sikerüljön valahogy idő előtt lelépnem innen. És ha netán úgy alakul, hogy mégis beszélnek, jutott eszembe, akkor legalább olyan hosszasan és valószínűleg, ahogy én küzdöttem vele. Mert akkor ők is pontosan érzékelné fogják, mi zajlik itt, és nem nekem kell, közben magamat is védve, bizonygatni majd nekik.

Akkor azzal folytatta, mintha csak meghallotta volna a gondolataimat, hogy a hozzátartozóim már tudják, hogy itt vagyok, és a látogatási időben minden bizonnyal be is jönnek majd, talán már holnap délután, valamikor négy és hat között, hogy láthassanak. „A személyes tárgyait természetesen már biztonságba helyeztük, és megőrizzük addig, amíg itt van. Azok miatt egyáltalán nem kell aggodnia, sőt igazából más miatt sem, de – és itt még a mutatóujját is fölemelte beszéd közben, ami megint nagyon teátrális, szinte kínos volt – hogy

ha úgy jobbnak látja, a családtagjai el is vihetik azokat a dolgokat, amikre a kezelés alatt biztosan nem lesz szüksége.”

Kíváncsi lettem volna, hogy a személyes tárgyait miért haszontalanok vagy veszélyesek rám nézve, de nem láttam értelmét megkérdezni, mert egyetlenegy sem maradt közülük nálam.

Honnan tudták meg, hogy itt vagyok?

„Én hívtam föl a bátyját.”

Honnan tudta meg a számát?

„A mentősöktől, ők pedig nyilván a barátjától kaphatták meg. Higgye el, minden rendben lesz, próbáljon megnyugodni. Mindjárt kap itt nálunk egy saját, remek kis ágyat. Adunk megfelelő gyógyszert, és természetesen ideje volna ennie meg egy nagyot aludnia is.”

Kurvára nem a barátom, hanem egy igazi rohadék, azonnal erre gondoltam, és majdnem az arcába üvöltöttem azt a mondatot, de szerencsére sikerült elfojtani. Nem lenne jó, ezt akkorra már megértettem, ha a köpenyes újra bosszúnak és ingerültnek látna. Tudtam, hogy az csak rontana az amúgy is siralmas helyzetemen.

Rettenetesen hangzott az egész. Főleg ahogy azon a cinikus, tenyérbe mászó módon fölvázolta nekem. Hogy valóban történhetett valami, amire nem emlékszem, és hogy ezek szerint minimum pár napot, de lehet, hogy heteket muszáj lesz eltöltenem ezen az iszonyatos helyen, egy ilyen visszataszító ember közepében. Eszembe jutott az is, hogy ha Csabától számot kellett kérjenek, akkor ezek szerint ő be sem szállt abba a nyomorult mentőbe, hogy elkísérjen, s bár eszembe jutott, hogy talán nem tehettem, hiszen nem a közeli hozzátartozóm, mégsem akadt olyan meggyőző gondolat, ami megbocsáthatóvá tette volna az árulását.

Totálisan lefárasztott az ülés. Meg persze a lélektelen hangnem, ahogy azt a felsorolást végezte, mintha én is csak egy dosszié volnék, amit most készül visszazárni az egyik fiókba. Azt továbbra se nagyon értettem, mi olyan lehet a táskámban, ami nem maradhat nálam a kórteremben, mert nyilván csak azt hurcolásztam magammal, benne a legszükségesebb cuccaimmal. Szerettem volna írni Vikinek, hogy inkább ő jöjjön be anyám meg a bátyám helyett, és próbáltam kigondolni, miket hozzon be nekem, hogy valamivel elviselhetőbb legyen a helyzet. De amikor rákérdeztem, lehet-e, visszakaphatom-e legalább egy üzenet erejéig a telefonomat, az orvos csak annyit mondott, hogy az ápoló már vár rám, hogy megmutassa az ágyamat.

Ütés*

Az esküvő után Tibor felszabadult. Már törvényes volt a szex. Csillapíthatatlan étvággyal esett nekem, és sosem húzott óvszert. Pedig én szeretem, megkímél az undorító nedvektől. Nem akartam még gyereket, szerettem volna az egyetemi képzést befejezni, ha már a házassággal nem vártunk odáig. Ezt Tibor is elfogadta. Ezért eleinte lehetett a termékeny napokon nemet mondanom. Később már akkor sem. Ígérte, hogy majd vigyázni fog, és ha elutasítottam, sértődötten csapkodott. Ilyenkor nem mulasztotta el, hogy felhánytorgassa a múltamat, hogy bárkivel lefeküdtem, most meg a férjemnek, aki Isten előtt a szövetségestársam, nem adom meg a neki járó örömet. Pedig csak örülhetnék, hogy ő engem szeret, rám vágyik, és bennem kívánja örömét lelni. Öröm, öröm, öröm.

Egyre többször adtam meg magam, és ő vigyázott is. Aztán egyszer nem sikerült. Éreztem, hogy le kéne állnia, eltoltam magamtól, de visszarántott a szokásos mondatával:

– Várjál már! Még nincs vége!

A vége mindig elég közel volt. Három másodperc múlva megéreztem, hogy belém ömlött.

– Azt ígérted, hogy...

Láttam rajta, hogy kínosan érzi magát.

– Jól van már! Most mi ezzel a bajod? Házasok vagyunk!

– Az a bajom, hogy még nem szeretnék gyereket. Be akarom fejezni a sulit.

– Nyugi, nem leszel terhes!

– És ezt honnan gondolod?

– Isten szeret.

– Biztos szeret, csak majd idepottyant egy porontyot...

Ennél a mondatnál pofozott meg először. Négy hónappal a házasságkötésünk után. Hanyatt feküdtem, a váratlan ütéstől oldalra fordult a fejem, hirtelen megjelent a látóteremben az ablakkeret, benne a ház előtt álló csenevész ginkgófa kopasz ágai a sötétben. Elfelejtettük behúzni a függönyt.

Nem tudtam, miért kaptam a pofont. Azért, amit Istenről feltételeztem?

– Nem mondatsz ilyet a gyerekemről!

Á, szóval ez a baj. A leendő gyermekét védi tőlem. Aki az én leendő gyerekem is lesz.

Úgy ütött meg, mint akinek joga van rá. Nyugodtan, indulat nélkül, nevelő célzattal. Én úgy is fogadtam. Csúnyát mondtam, kételkedtem Isten szeretetében, porontynak tituláltam a gyerekünket. Megérdemeltem. Ahogy a Gyülekezetben természetes volt a gyerekek testi fenytése is, hiszen ott áll a Bibliában: „Aki megtartóztatja az ő vesszejét, gyűlöli az ő fiát: aki pedig szereti, megkeresi őt fenytékkal.” „A gyermek elméjéhez köttetett a bolondság: de a fenytés

* Részlet az *Egy nőalak szürke kontúrja* című regényből.

vesszeje messze elúzi tőle azt.” „Ne vond el a gyermektől a fenítéket! Ha megvered őt vesszővel, meg nem hal. Te vesszővel vered meg őt, és életét a sírból ragadod ki. Fenítsd meg a te fiadat, mert még van remény felőle. A vessző és dorgálás bölcsességet ad, de a szabadjára hagyott gyermek megszégyeníti az ő anyját. Fenítsd meg a te fiadat, és nyugodalmat hoz néked, és szerez gyönyörűséget a te lelkednek.”

Hogy hányszor jött ezzel Tibor, amikor Ábelt bántotta!

Nem ütött meg sokszor. Eleinte főleg nem. Évente pár alkalommal. Néha csak megrángatott vagy ellökött. Nem rugdosott. Nem vert meg annyira, hogy kórházba kerüljek. Nem is volt rá szükség. Engedelmes voltam, és egyre engedelmesebb, hogy elkerüljem az őrzöngést. Amíg Ábel meg nem született, sokkal könnyebb volt. Ha engem ütött, valahogy megváltozott az érzékelésem, mintha kívülről figyeltem volna, ahogy rángat, pofoz, néha annyira vicces volt, hogy még nevettem is. Máshogy éreztem a fájdalmat, mintha mondjuk beütöttem a fejem a szerkénybe, vagy elvágtam az ujjam. Minden mást viszont sokkal tisztábban láttam magam körül. Egyszer Tibor meglökött annyira, hogy elestem, a földön fekvé a szoba sarkában megláttam egy pókot, rám nézett, láttam a nyolc szemét, mintha ráközelítettem volna egy objektívval, hirtelen arra gondoltam, filmet kellene forgatnom, csak a tárgyak lennének benne, amik ilyenkor megnőnek, és közel jönnek. Meg persze a pókok.

De engem máshogy bántott, mint a gyereket. A Bibliában nincs feketén-fehéren leírva a feleség verése. Olyankor már napokkal korábban éreztem, hogy egyre feszültebb. Ha lefeküdtem vele, néha sikerült elejét venni a dühkitörésnek, néha nem. A legrosszabb az volt, amikor visszautasította a közeledésem, mert akkor nem maradt eszközöm. Akkor tudtam, hogy valami történik nemsokára. Ha nem bírta magával, és tényleg megütött, utána borzasztóan szégyellte magát. Először is békülő szexet akart. Engedtem, persze, noha semmit nem utáltam annyira. Hogy az előbb még szidalmazott, ordított velem, bántott, rögtön utána pedig legyek kedves, legyek nedves, legyek hálás. Pedig olyankor még megpróbált figyelni is rám. Szex után pedig ugyanolyan gyöngéd volt, mint a nászutunkon.

Ha Ábelt megverte, nem volt benne harag. Inkább úgy nézett ki, mint aki bosszút áll hidegen, kiszámítottan. Sose bírta a sírását, de eleinte én voltam a hibás azért is. Egy csecsemő nem tehet semmiről. Csak az anyja. Rosszul szoptattam, rosszul pelenkáztam, rosszul öltöztettem, nyilván azért sír. Ő sosem pelenkázta, mert az undorító. Nem fürdette, mert félt, hogy elejti, nem öltöztette, mert nem tudta, hogyan kell. Annak idején, mikor a húgom megszületett, én ugyanúgy gondoztam a szoptatáson kívül, mint anyám. De az már régen volt. Újra kellett tanulnom mindent. Tibor azt mondta, ez az anyja dolga. Igyekeztem is tőle távol tartani a gyereket, mert láttam, mennyire idegesíti. Ha sírt éjjel, a fürdőszobában ringattam, onnan kevésbé hallatszott be a hang. Babakocsiban szerette tologatni az utcán, ha aludt. Büszke volt rá. Az ő fia. De ha bármi gond adódott, Ábel rögtön az én gyereke lett.

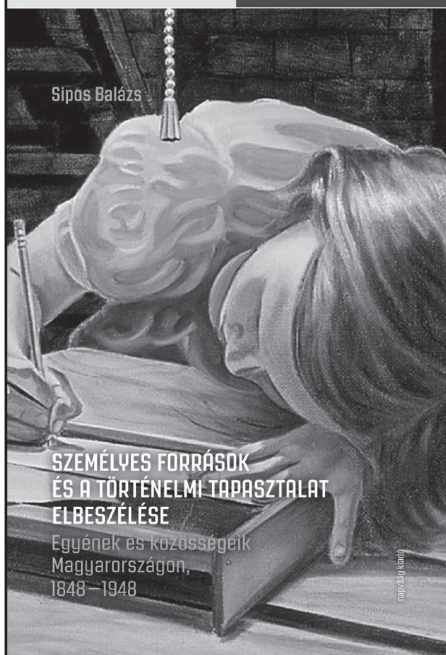
Egy idő után a gyerekoszobában laktam. Este Ábel elaludt, letudtam a szexet Tiborral, aztán átmentem a gyerekhez, lefeküdtem az ágya mellett a matra-

con. Az első éjszakai szoptatás után pedig magam mellé vettem, és együtt aludtunk. Szerettem azokat az éjszakákat. És Ábelt a legjobban a világon. Pedig zavart, hogy kisfiú. Hogy húzkodnom kell a fütyijén a bőrt, le ne tapadjon. Hogy pelenkázáskor meg kell törölgetnem a herezacskóját. Talán érzélte a viszolygásomat, mert nagyon hamar lett szobatiszta. Hamar kezdett járni is, beszélni is. Úgy éreztem, azért, hogy megkönnyítse az életem. Ábel volt az egyetlen szövetségesem a világon.

A NAPVILÁG KIADÓ ÚJDONSÁGAI
www.napvilagkiado.eu

Sipos Balázs: Személyes források és a történelmi tapasztalat elbeszélése. Egyének és közösségeik Magyarországon, 1848–1948

Hogyan olvassunk naplót, önéletrajzt és más típusú személyes történelmi forrást? Ez a fő kérdése ennek a kötetnek, amely egyrészt konkrét szövegek alapján általános szempontokat, útmutatót kínál a személyes történelmi források értelmezéséhez, másrészt néhány esettanulmány során igen részletesen bemutatja e szempontok használhatóságát.

Zalai Katalin: Idegenbe szakadt hazánk lányai. Magyar nők szovjet emigrációjában a két világháború között

A könyv a két világháború között a Szovjetunióban élt magyar emigráció nőszempontú vizsgálatát vállalta fel. Tartalmaz egy esettanulmányt is, az Arvale lányok történetét. A hat lánytestvér jellegzetes típusai azoknak a 19. század végén, 20. század elején született középosztálybeli lányoknak, akik modern nőknek tartották magukat, és úgy is próbáltak élni. Felnőtté válásuk és politikai szocializációjuk a nagy háború és a forradalmak rendkívül intenzív időszakához köthető.

Hónapló

Dalos György

Időjárások

Jeruzsálem–Budapest–Berlin, 2022. november

Péntek délután háromnegyed négykor léptünk ki A.-val a Hotel Tower Jerusalem kapuján, hogy felszálljunk a reptéri kisbuszra. Hátunkat nyárias nap sütötte, a hőmérséklet húsz fok volt. Este tizenegykor érkeztünk a berlini repülőtérre, ahol éppen mínusz hatot mértek dérral, hóval, zúmarával. Ez a huszonhat foknyi különbség is érzékeltette velünk, hogy csekély hét óra alatt világokat cseréltünk, és a Jeruzsálemben töltött öt és fél nap egzotikus szigetként épül majd be szokványos hétköznapijainkba. Némi nagyzólással azt is állíthatnám, hogy napok alatt Oroszországba is eljutottunk, mégpedig vízum nélkül, lévén az általunk meglátogatott Szergej-palota és a Russzkoje podvorje (Russian Compound), az ortodox egyházi misszió központja orosz felségterület, pontosabban az utóbbira az Orosz Föderáció, mint a cári hatalomtól reá maradt kulturális örökségre, makacsul igényt tart. Jártunk továbbá francia földön is, minthogy a Királyok Sírja francia védnökség alatt áll. Egy véletlenül nyitva felejtett mellékbejáraton be is csusszantunk a szent helyre, de hamarosan és nem túl barátságosan kitessekeltek bennünket, minthogy oda csak szervezett formában és vezetővel szabad bemenni. Ezúttal sem mulasztottuk el Kelet-Jeruzsálemet, amely ugyan tényszerűen izraeli terület, de lakói a Palesztin Állam részének tekintik.

Sokadszor járok itt, és minden alkalommal megkísért a hazatérés érzése. Mi sem volna egyszerűbb, mint ezt a visszatérő reminiscenciát ráfogni a származásomra. Valójában azonban többről és kevesebbről van szó: különböző kulturális élményekről, amelyek rímelnék saját múltamra. Legkevésbé magyar élményekről, hiszen a magyar diaszpóra jelenléte mindinkább visszahúzódik a digitális térbe, míg az egykori Szovjetunióból még ma is zajlik a bevándorlás, legutóbb éppen az oroszországi és ukrainai zsidóság maradványának páni menekülésére került sor. A régi és új csoportok kulturális életének egyik központja a Városi Orosz Könyvtár. Ezúttal egy számomra különös rendezvényen lehettem jelen. Belaruszból elszármazott zsidók emlékeztek meg egy a világban alig ismert rémületes eseményről: „Az Agyonlőtt Költők Éjszakájáról”. A háttér: 1937. november 29-ről 30-ra virradó éjszakán a GPU kivégzőosztaga összesen 132 személyt lőtt agyon és temetett el névtelenül tömegsírban. A Sztálin által jóváhagyott listán persze nemcsak lírikusok szerepeltek, hanem prózaírók, kritikusok, tudósok, művészek és elhajlással vádolt párt- és állami vezetők is. Gyakorlatilag a nyolcmillió kis szovjet-köztársaság szellemi elitjének megtizedelése vette kezdetét ezen az éjszakán

az akkor szokványos koholt vádak – trockizmus, cionizmus, nacionalizmus, kémkedés – alapján. Az áldozatok rehabilitációja 1988-ig váratott magára.

Mintegy húszan ültek most az Orosz Könyvtárban, történészek és írók idézték fel a „fekete éjszaka” emlékét, verseket, prózatöredékeket olvastak fel a kivégzett szerzőktől, s tették ezt orosz és belorusz nyelven. A jelenlévők átlagéletkora hatvan és nyolcvan között lehetett, Brezsnyev alatt szocializálódtak, s nyilván nem jókedvükben döntöttek úgy, hogy elhagyják szülőhelyüket, hogy ha már a tonnasúlyú történelemtől nem is szabadulhatnak meg, legalább Lukasenko immár harmadik évtizedébe lépő zsarnokságát ne kelljen a helyszínen végigszenvedniük. Bevándorlásuk nem okvetlenül lett sikersztori, Izrael mint társadalom nagyon más, mint az egykori kelet-európai szovjet tartományok, nyugatias, modern, pénzalapú világ, integrálódni alighanem csak a most felnövő nemzedék lesz képes, felcserélve a belorusz és orosz nyelvet az ivritre. Az unokákkal együtt pedig visszavonhatatlanul múlttá válik az elhagyott szülőföld, benne a kibeszéletlen kínokkal. 1937. november 29. és 30. pedig semmitmondó dátummá válik korábbi, későbbi és a soron következő rettenetek öröknaptárában.

„Hervadáskor, pusztuláskor, / Novemberi dérhulláskor, / Tinálatok, lent a kertben / Most is hull a falevél. / Most is hervadt a fa lombja, / De most mint-ha sírva szólna: / Ugye, ugye nem hittétek, / Rövid a nyár, itt a tél.” Ekként gordonkázik a fiatal, mondhatni, még Ady előtti Ady. Persze, az ős- és télidő mindig is metafora volt, *Szeptember végén* Petőfi a síron túli hitvesi hűségre kérdezett rá, Arany pedig magát az öregedést írta le évszakváltásként: „Őszbe csavarodott a természet feje, / Dérré vált a harmat, hull a fák levele.” Ennek a lírai felfogásnak látszólag ellentmond, hogy a fogalomkört sokan értelmetlennek vélik. Időjárást emlegetni eszerint annyi, mint kényes témákat, például politikát kerülni, egyszóval mellébeszélni. Hát ez mostantól másként van.

Színházi élményre vágyva október végén beültem egy közepes nagyságú budai teátrumba. Még nem gördült fel a függöny, a nézőtér világos volt, de már némára állítottam az okostelefonomat s hirtelen késztetéssel körülnéztem a sorok között. Meglepve tapasztaltam, hogy az alkalomhoz illő színházi öltözékekkel szemben viszonylag sokan ülnek kabátban, meleg pulóverben vagy nyakukon összehúzott sállal. Ettől a látványtól hirtelen ösztönösséggel magam is borzongani kezdtem, s ekként tudatosodott bennem, hogy a terem hőmérsékletét a fűtési időszak kezdete ellenére nem emelték kellően langyos szintre, s ez a hűvösség nyilván összefügg a sajtóban nap mint nap emlegetett energiatakarékossággal. Igazi hideg akkor még nem volt, ám a hírek ismeretében csekély képzelőerővel is be lehetett látni, hogy eddigi szokásainkat érintő változások részesei vagyunk. Mert, hogy csak a nyilvános szórakozóhelyeket említsem, több vidéki színház a közelítő fagyra való tekintettel átmenetileg hamarosan bezárja kapuit, és alig hiszem, hogy a nehezen fűthető nagy hangversenytermek elkerülhetik a részleges szüneteltetést, s a múzeumokat, ha nyitva tartanak is, legfeljebb télikabátban lesz érdemes meglátogatni. Akadémiai intézetek egész sora jelentette be, hogy munkatársai jövő év március végéig otthoni foglalkoztatásra térnek át.

A vilájárvány által amúgy is meggyötört vendéglátóipar és kiskereskedelem további veszteségekkel, csődökkel számol, a bölcsődék, óvodák hazaküldik a gyerekeket, az egyetemek hallgatóikat, postahivatalok, orvosi rendelők szűnnek meg, vagy függesztik fel ideiglenesen működésüket – egyszóval mindaz, ami eddig kisebb-nagyobb gondokkal együtt rendes életünkhöz tartozott, egy kivételes helyzet függvényévé válik. És ez a helyzet nem egyedül a természeti erők kiszámíthatatlan szeszélyének következménye, hanem a szomszédban dúló háborúé, amelyből kormányfőnk bizonykodása ellenére nem tudunk egészen kimaradni. Közéletünk három főszereplője mostantól december, január és február lesz, noha senki sem választotta őket, nincs se parlamenti képviselőjük, se médiatámogatásuk. Szó szerinti hidegháborúban élünk, mondhatni, a hideg hadüzenet nélküli, különleges hadműveletet folytat ellenünk, a szokásos előnyomulások, visszavonulások, elterelő mozdulatok és rajtaütésszerű rohamok formájában. A napi időjárás-jelentések katonai helyzetértékelésekkel érnek fel, maga a „front” kifejezés is elveszíti a meteorológiában használatos jellegét. S ebben a sajátos természeti, ám mégis politikai helyzetben a békén kívül, amelynek még körvonalait sem látjuk, egyetlen enyhülésben lehet reménykedni: a jövő tavaszban.

„Bleib gesund! Azaz: „Maradj egészséges!” Ez a búcsúzáskor használt német formamondat alighanem megmarad a Covidból, amelynek ugyan még nincs teljesen vége, de legalábbis itt, Berlinben, mintha lecsengőben volna. Tulajdonképpen helyettesíti a szlenges „Tschüss”-t vagy a finomabb „Auf Wiedersehen”-t. A dolog logikus, hiszen a viszontlátásra is akkor van nagyobb esélyünk, ha egészségesek maradunk. Egyre inkább szűnőben van a másfél méteres távolság, amely a járvány tetőpontján még általános és spontán volt. A maszk egyelőre maradt, legalábbis az orvosi rendelőkben és a nyilvános közlekedési eszközökön, bár egyre többen húzzák lejjebb, hogy legalább az orrukon szabadon lélegezhessenek. Az éttermekben gyakorlatilag alig látni, az utcákon is csak ritkaságképpen. Rám ez a lazulás akként hat, hogy egyre gyakrabban felejttem el magamhoz venni a fura álarcot, úgy, hogy mielőtt villamosra ülnék, gyakran be-beszaladok egy gyógyszertárba, ahol darabja két euróért kapható – jelenleg már nyolc ilyen kisegítő példányt őrzök. A választék színben és formában egyre gazdagabb: léteznek különös gyermekmaszkok mesealakokkal, ruhaszínhez vágó divatos szabásúak, kifejezetten csinos példányok.

Ha belegondolok: a 2020-as és 2021-es évben több milliárd ilyen védőálarc készült, zömmel kínai gyártmány. Hatalmas üzlet lehetett, talán az oltóanyagénál is nagyobb. Elmúlik egy-két évtized, a Covid szóhoz már lábjegyzet kell a korról szóló regényekben, maszkot pedig legfeljebb ott hordanak, ahol eddig is viselték: az agyonszennyezett ázsiai nagyvárosokban és a kórházak műtőtermekben. Túléljük ezt a járványt, rémisztő áldozatszámával, lélegeztetőgépeivel és kórházi folyosókon összezsúfolt betegeivel, ahogy túléltek a középkori pestist és kolerát, az újkori gümőkórt, a legújabb kori spanyolnáthát és a mai is körülöttünk kísértő új meg új pandémiákat. Valami okból az emberiség túlélésre van ítélve, s mindannak dacára, ami vele vagy éppen általa, az ő hanyagsága, nemtörődömsége miatt történik, újra meg újra kitalál, ha mást nem, önbiztatásként egy-egy pár szótagos közhelyet: „Bleib gesund!”

Száraz november

Száz vagy akár csak tíz év átlagában a november a legcsapadékosabb hónap errefelé: akár az évi szokásos mennyiség 20-25 százaléka is ilyenkor hullik le. Ehhez képest idén november 16-án esett először (mármint a hónapon belül); annyi, hogy mire leért a földre, már föl is száradt. Kiszáradásnak indultak az eredetileg Ausztrália félsivatagos vidékéről ideszármazott, de a kedvező spanyol életfeltételek között invazív fajjá vált eukaliptuszok. Sok a gond velük, mert az elszáradt leveleik és a platánokéhoz hasonlóan foltokban hulló kéregdarabjaik tartalmaznak valami gyantyszerű, könnyen gyulladó illóolajat, ezért a eukaliptuszbozót, különösen szárazságok idején, rendkívül tűzveszélyes, maguk a fák pedig túlságosan mélyre fúrják a gyökereiket, és a maradék nedvességet is kiszippantják a talajból. Az eukaliptuszok miatt az aljnövényzet kipusztult, a gyepek megszűnt, a folyók elapadtak.

Másfelől napközben 24-26 fok van, a tengervíz hőmérséklete – ha alulról is – súrolja a 19 fokot, délutánonként fürdőzésre csábít az idő, és sokan engednek is a csábításnak. Malaga délnyugati szélén, az irodanegyed és a repülőtér között a part délutánonként leginkább egy fókatelepre hasonlít: ahogy a nyugati (azaz kevésbé sziesztacentrikus) cégeknél lejár a munkaidő, a plázs megtelik fekete neoprén ruhába öltözött szörfösökkel. Türelmesen várnak a sorukra, hogy a kőmóló szélárnyékában, közel s távol az egyetlen nagyjából hullámmentes helyen vízre tehessék a deszkát, aztán beúsznak, és boldogan vitetik kifelé magukat a másfél-két méter magas tarajos hullámokon. Bal felé Malaga kikötője, jobbra a környék egyetlen vízfolyásának deltája (flamingókkal!). A látótávolság pár kilométer: napok óta a Szahara felől fúj a szél, a levegőben száll a finom, vöröses por, és ha valaki este leparkol az utcán, reggelre úgy néz ki az autója, mintha pár évre a Marson felejtette volna.

A partközeli kioszkokban egy euró a hűtött Fanta – egyelőre még hűteni kell, különben nem üdít –, a boltokban inkább csak 60 cent. Az irodatömbök mögött lakóépületek sorakoznak. A hangulat olyan, mintha a Bikás park környékén járnánk (Budapest, XI. kerület, lakótelepi övezet), csak itt alacsonyabbak a házak, és nem panel, hanem téglá az építőanyag. A szalagházak között iskola: a hatalmas tornapályán épp edzés van, tucatnyi kosárlabdaedző foglalkozik két-háromszáz gyerekkel. A városnak az európai élvonalba tartozó kosárcsapata van; az a benyomásunk, hogy az utánpótlás elég széles bázisra támaszkodik. Este fél hét felé kezd sötétedni, de ez sem a kosarasokat, sem a szörfösöket nem zavarja: a pályákat fénybe borítják a reflektorok, és a strand is ki van világítva – nagyjából Malagától Marbelláig, leszámítva persze a már említett flamingótanyát –, a tengeren meg nincs mit nézni, a közlekedés a hullámokon garantáltan egyirányú.

Az élet a maga megszokott ritmusában csordogál. Mint megtudtuk, a napi időbeosztás – tehát az, hogy reggel 9 előtt alig nyit ki valami, cserébe este

9-kor nagyobb a forgalom, mint nálunk a kora esti csúcsidőben – nem is feltétlenül az időjáráshoz igazodik: a spanyolok korábban egy másik időzónához tartoztak, és egyszerűen úgy maradtak, mert lélekben nem volt kedvük váltani – nekik ne mondja meg senki, hogy mikor kezdődik vagy végződik a nap.

Az általános iskola is 9-kor startol, a középiskolában 8.15-kor csöngetnek be. A ház, ahol lakunk, 7.30-kor kezd ébredezni. Az iskolabusz 7.50-re jön a gimnazistákért, és egy órával később a kisebbekért. A nappalok hosszúak – nagyjából 1500 kilométerrel vagyunk közelebb az Egyenlítőhöz, mint Budapest; itt nincs olyan nagy különbség az évszakok között. Ennél a mostaninál persze azért hűvösebb szokott lenni az ősz, de nem sokkal. Tél – abban az értelemben, ahogyan otthon – nincs. De aki esetleg amiatt aggódik, hogy a karácsonyt ünneplik-e, megnyugodhat, mint ahogy mi is megnyugodtunk, amikor Torremolinos egyik nagy bevásárlóközpontjában, ahová kifejezetten a tűző nap elől húzódtunk be hűsölni, akkora műfenyő fogadott, akár egy közepes templomtorony. A látványt még szokni kell: miközben fölöttünk a hegyen, Benalmadena Pueblóban (ez gyakorlatilag a Benalmadena nevű kisváros „ófaluja”) az „andalúzbarokk” templom körül a pálmafák esténként neon rénszarvasok és betlehemi csillagok világítanak, a levegő balzsamosan meleg, a teraszok tele vannak, és az asztalok között szalmakalapos tenor énekel önmagát gitárral kísérve, kissé hamisan, de nagyon elszántan.

Még egy pillanatra visszakanyarodva a szárazsághoz: alkoholt nem fogyasztván még nem látjuk át mélységében, hogyan állnak ehhez a kérdéshez Andalúziában, de ittlétünk eddigi három hónapja alatt egyetlen részeg vagy csak ittasnak látszó emberrel sem találkoztunk (és ebbe beleértendő az ősztől tavaszig itt időző észak- és nyugat-európai nyugdíjas populáció is). Hogy az éghajlathoz van köze, a több fényhez vagy valami máshoz, az nem világos, mindenesetre úgy fest, mintha az emberek itt nem – vagy nem annyira – szorulnának rá, hogy szesszel dobják fel a napjaikat. Van viszont jó néhány, a (mindenféle) drogoktól történő megtisztításban utazó intézmény, és egyébként is virágzik a rekreációs ipar. Egy ismerősünk, aki az IT-szektorban dolgozik, de előző életei valamelyikében személyi edző is volt, rendszeresen kapja az állásajánlatokat: minden pénzt megadnak az idős(ebb)ek tornáztatásában jártas, angolul beszélő szakemberekért. A svédek, dánok, norvégok stb. közül korra való tekintet nélkül mindenki tud angolul. Azt pedig, hogy „minden pénzt megadnak”, úgy kell érteni, hogy a kínált fizetések nagyjából egálban vannak a programozók díjazásával – és a kódírókat itt is jól fizetik.

Egyszerűen, ha „úgy” nézzük, nemcsak a november száraz, hanem – az augusztustól máig eltelt idő tapasztalatai alapján – valószínűleg az egész év. Ami azért nem azt jelenti, hogy nem isznak: állítólag kifejezetten finomak és egész biztosan magasra árazottak az itteni édes borok, a sörkedvelőknek meg igazi Kánaán a vidék, rengeteg kisebb-nagyobb ismeretlen márkával. Csak valahogy nem azért isznak, hogy elfelejtsék, milyen az élet.

Immár azt is tudjuk, hogy az iskolában havonta három napot a szülő is igazolhat. „Nem kell hozzá orvosi papír?” – kérdeztük, de kiderült, hogy nem kell: abból indulnak ki, hogy a szülő is el tudja dönteni, beteg-e a gyerek, egyébként meg nem feltételezik senkiről, hogy hazudna. Egyébként más-

hol sem: az önkormányzat melletti nagy parkolóban például becsületkassza van, ennek ellenére mindig azt látjuk, hogy a leparkoló sofőrök addig keresik a sárga mellényes parkolóőrt, amíg meg nem találják. A település megváltozott munkaképességűeket foglalkoztat, az önként adott bevételt rájuk költik – ehhez nem fűznék hozzá semmit (gondolatban mindenki vegye elő a kedvenc magyarországi parkolós sztoriját).

Egyelőre világgraszoló nyugalom van, de csak átmenetileg: mire a kedves olvasó belefog az e havi napló olvasásába, már jócskán benne leszünk a világbajnokságban, ahol Spanyolország is játszik. Egy nemzetközi statisztikában nemrég azt olvastuk, hogy a spanyolok 51 százalékát érdekli a vb – lehetséges, hogy így van, de mi jobbra azokkal találkozunk, akik ebbe az 51 százalékba tartoznak. Mindegy, hamarosan ki fog derülni, hogy mit is jelent errefelé a foci, és szerepel is a képzeletbeli bakancslistán, hogy egy rövid időre valahogyan mi is belekóstoljunk. Hogy valamelyik városszéli kivetítés vb-kitelepülés vagy a bajnokság adja majd a keretet, az tulajdonképpen mindegy, bár akikkel a témáról beszélni szoktunk, azok azt mondják, hogy még nem láttunk semmit, amíg nem láttuk a spanyolokat a válogatottjuknak szurkolni. És van még egy eleme a kívánságlistának, amit talán le sem kellene írni, de hát ez az igazság: szeretnék egyszer megnézni egy bikaviadalt vagy legalább valamit, aminek köze van hozzá. Állítólag létezik olyan verzió is, ahol mindenféle trükköket mutatnak be lovak és bikák közreműködésével, de a végén nem hal meg senki. Nem is az ölés lenne a lényeg – sőt –, de Malaga végső soron Hemingway városa (is), errefelé a bikákkal történő foglalatосkodás kihagyhatatlan része az életnek. Aréna van Benalmadénában és Torremolinosban is – a malagai pedig akkora, hogy repülőről, sőt talán a Holdról is látszik –, de most nincs szezon. Szeptember elején majdnem eljutottam egy viadalra valamelyik számomra ismeretlen andalúz kisvárosban (ahogy a plakáton állt: „ingyenes, de adományokat elfogadunk”). Végül aztán másfelé sodort az élet azon a hétvégén, a következő alkalmakra pedig tavaszig várni kell.

A mindennapok enélkül sem eseménytelenek. Nemrég kilátogattunk a fuengirolai ócskapiacra: egy futballpályányi parkoló, ahol szombaton mindent árulnak, a hamis Picasso-festménytől a kitömött bagolyig, a görkorsolyától a horgászbotig – mint az Ecseri piac hátsó udvara, csak sokszoros méretben. Ruhát, ékszert, szuvenírt – mármint ha olyat keres az ember, ami igazán autentikus, és nem gond, hogy előtte másé volt – csak itt érdemes venni. Fokhagymát és paradicsomot is, ha számít az ár és a minőség. Mi végül nem igazán vettünk semmit, de nem is azért mentünk, az újságírói kíváncsiság vitt bennünket. Az ember úgy van vele, hogy nekünk azok helyett is nézelődnünk kell, akik nem lehetnek itt, és a piac biztosan benne van a top 10 látnivalóban. Minden ilyen lista szubjektív, de az enyémen az első helyen továbbra is a napfelkelte van. A második helyre pedig mostanában feljött a telihold: ennek ilyenkor van igazán varázsa, amikor már van egy kis pára is a levegőben, legalább esténként. Nem fáradoznék a leírásával, hogy milyen a tengerbe omló sziklák látványa, amikor a hold olyan fényerővel világít, hogy olvasni lehet mellette, és a tenger úgy ragyog, mintha a nap egy

fél nappal elnézte volna az időt – mindenesetre a telefonom lassan megtelik olyan képekkel, amelyekről otthon úgysem hiszi majd el senki, hogy nem valami trükkös programmal lettek összelegőzva a vágólapon, hanem többé-kevésbé a valóságot ábrázolják.

Időközben sikerült megvásárolnom életem első spanyolországi biciklijét, egyenesen Palma de Mallorcáról – ott valamiért olcsóbb, és a helyi posta igazán jutányos áron szállítja át a szárazföldre –; most azzal töltöm a kevéske szabadidőmet, hogy a tengerpartot járva valószínűtlenül giccses fényképeket készítek pálmafákról, ember nem járta öblökről, elhagyott, vitorlájukat vesztett öreg szélmalmokról és a kagylók belsejében kincset kereső sirályokról.

A minap megvolt az első honvágy is: álomban a Margit hídon álltam, a Vár felé néztem – közben tudtam, hogy nem vagyok ott, és valahogy hiányzott. Aztán felébredtem, és eszembe jutott, hogy igen, a Vár, a Karmeliták rendháza meg a Parlament... és már el is múlt a hiányérzet: ezt a fajta absztinenciát, ha összeszorított fogakkal is, még bírjuk egy darabig.

Végel László

Parlamenti csatatér

Csak kapkodom a fejem.

77

Mindenki a háborúról beszél. Nem csupán Ukrajnáról, hanem Koszovóról is. Miloš Vučević szerbiai kormányfőhelyettes és hadügyminiszter bejelentette, hogy a koszovói történések miatt Vučić államelnök utasítására készenlétségbe helyezték a szerb haderőt. Így adta a koszovói politikusok tudtára, hogy a katonaság kész Szerbia polgárai és a Koszovóban élő szerbek megvédésére. A tévében a politikusok a szerb hadsereg felkészültségét dicsérik. 1990-ben csak egy korszerű MiG-ünk volt, ma tizenhat. Fegyvereket vásárolunk Franciaországtól, Amerikától, Oroszországtól és Kínától, tehát senkinek sem vagyunk elkötelezve. Fejlesztjük a szerb hadiipart, aknákat és golyókat szállítunk külföldre, de természetesen betartjuk a nemzetközi előírásokat, ha netán szerb fegyver az ukránok kezébe kerül, arról nem tehetünk, ezt kérjék számon a viszonteladóktól.

A polgárok ijedten felkapták a fejüket. Mit jelent ez? Újra hadba készülünk a NATO-ellen? Vučić elnök harcias hangnemben nyugtatja őket. Csakis békés eszközökkel érünk célba. Ha békét akarsz, készülj fel a háborúra, hangoztatják a kormánypárti politikusok.

A háborús hangulat gerjesztésének magyarázata abban rejlik, hogy a koszovói kormány törvényt hozott, mely szerint Koszovó minden polgára köteles az autóját Koszovóban regisztrálni és RKM rendszertáblával közlekedni, ellenkező esetben 150 eurós büntetést szabnak ki rá. Erre a koszovói szerbek kivonultak minden intézményből, éspedig azért, mert többé nem regisztrálhatják az autóikat a szerbiai városukban, koszovói rendszám-
tábl

lákat kell kiváltaniuk. Nagy tömegdemonstrációra, útlezárásokra készülnek, mert úgy vélik, hogy emberi jogaiktól fosztják meg őket.

Az EU-politikusok nagy kínokkal keresik a kompromisszumokat. Nem látom a megoldás kulcsát, egyben azonban biztos vagyok. Ha a koszovói szerbek ugyanilyen eréllyel védték volna az albán kisebbség jogait a Milošević-korszakban, akkor erre nem került volna sor. De ezt ma már nem emlegeti senki. Tabutéma lett. A koszovói helyzet miatt Vučić elnök lemondta külföldi útjait. A sajtó sorsdöntő napokat helyez kilátásba. Vučić elnök részt vesz a kormányülésen, majd találkozik a kínai és az orosz nagykövettel. Késő éjszakába nyúló tárgyalás Vladimír Bilčík EU-biztossal.

A harcias hangulat a parlamentben is eluralkodik. Az egyik kormánypárti tisztviselő orális szexre biztatja az ellenzék egyik képviselő asszonyát. Csakhogy ezt nem hallotta a parlament kormánypárti elnöke. A parlament alelnök asszonya sem takarékoskodik az ironikus megjegyzésekkel. A pulpitusról odaszól: miért flangálnak, miért illegetik magukat az ellenzéki hölgyek a kormánypárti padosorok előtt? Talán felkínálnak valamit? Mindez még nem képvisel háborús veszélyt, csak az erotikus militarizálásról van szó. Természetesen az erőszak politikai síkra, háborús retorikába terelődik. A kormánypárt heves offenzívát indít, nemzetárulással, idegen érdekek kiszolgálásával vádolja az ellenzéket, amely nem takarékoskodik a válasszal. Szerinte a kormánypárt titokban kiszolgáltatja a koszovói szerbeket az albánok kénye-kedvének.

78

A parlamenti hangnem kiköltözik az utcára is. Bombát dobtak egy palánkai házra. Belgrádban immár fényes nappal is lövöldöznek. Eddig csak éjszakai lövöldözésekről olvashattam. Újvidék sem marad el, ott is lövöldöznek fényes nappal. Az ellenzéki *Danas* című naplap újságíróit e-mailban fenyegetik. Lőfegyverből kilőtt sorozat betöri a *Danas* szerkesztőségének ablakait. Az újságírók úgy járnak, mint a *Charlie Hebdo* munkatársai, fenyegetődznek a levélírók. Miért? Azért, mert a *Danas* szerkesztősége, a Nova S és N1 tévésatornák munkatársai „nyíltan támogatják Albin Kurtit és a többi albán szeparatistát”, gyalázzák a Boszniai Szerb Köztársaság szerb nemzetiségű lakosságát, a montenegrói szerbeket pedig foghíjas csetnikeknek nevezik. Az pedig vérig sérti őket, hogy az *Europride* ellen tüntetéseket szervező szerbeket ortodox táliboknak nevezik. A belügyi szervek „intenzíven nyomoznak”, de hetek múlva sem bukkannak a tettesek nyomára. A kormánylapok sem tétlenkednek. A belgrádi *Blic* napilap közhírré teszi, hogy az albán szeparatisták fenyegetőznek. Bombákat helyeznek el Szerbia városaiban. Belgrád, Újvidék, Kraljevo és Prijepolje utcáit vér fogja beborítani, szétszaggatott emberi testrészek fognak repülni a levegőbe, és ráragadnak a falakra. A fenyegetés ezekkel a mondatokkal fejeződik be: „Szabadságot Koszovónak!” Ezek a tettesek is ismeretlenek maradtak.

Ennél is nagyobb csata dül a szerbiai parlamentben. A maffiózók Vučić elnök meggyilkolására készülnek, esküdjöznek a kormánypártiak. Az elnök elleni merényletek veszélyét már évek óta ecseteli a bulvársajtó, de az elnök mindig nagyvonalúan azt válaszolta, hogy nem annyira fontos az ő élete, mint a koszovói szerbeké. A merényletek napirenden voltak, de a tervezők

ismeretlenek maradtak. A rendőrség nem hozta nyilvánosságra a nyomozás eredményét, az ügyészség hallgatott, most azonban fordult a kocka. Kiderült, hogy a rendőrség sorsöntő és terhelő tanúvallomás birtokába jutott.

Szerbiában jelenleg a legszenzációsabb per Veljko Belivuk maffiózó bandája ellen folyik. A fociszurkolókként megszervezett csoportot az ügyészség számtalan kegyetlen gyilkossággal vádolja, többek között azzal is, hogy a meggyilkolt emberek testét bedarálták, és úgy vetették a Dunába, hogy ezzel eltüntessenek minden nyomot. A tárgyalások kezdetén a bandavezér társai azzal védekeztek, hogy ők valójában ártatlanok, hiszen a szerb kormány szolgálatában álltak. Ők verték szét a tüntető diákokat, biztosították Vučić elnök meetingjeit és elhallgattatták a kormányellenes fociszurkolókat. Többek között személyesen találkoztak Vučić elnökkel és Vulin belügyminiszterrel. Az ellenzék kapva kapott az alkalmon, és azt bizonygatta, hogy a kormány szoros kapcsolatban állt a maffiózókkal. A kormánysajtó tiltakozott, és azzal vádolta az ellenzéket, hogy hitelt ad a bűnbanda vallomásának.

Ekkor azonban váratlan fordulat történt. A bűnbanda egyik tagja, Srđan Lalić 18 éves fogházbüntetés árán kiegyezett az ügyészséggel, részletes vallomást tett, amelyben elmondta, hogy a banda tagjai merénylet terveztek Aleksandar Vučić államfő ellen a Stefan Nemanja-emlékmű felavatásakor. Ennek ismeretében a kormánypárt képviselői a parlamentben heves ellentámadást intéztek az ellenzék ellen: azzal a váddal, hogy az ellenzék elnökgyilkossággal vádolt alantas szándékú maffiózókat vett védelmébe, és a bűnözők vallomását tartotta hitelesnek. Eközben megfélemedtek arról, hogy ezúttal ők is egy bűnöző vallomására hivatkoznak.

Remélhetőleg a bírósági tárgyaláson kiderül az igazság, Vučić elnök azonban nagyvonalú marad. Hitelesnek tartja a vallomást, és a tévében elmondta, hogyan viselkedett azon a kritikus napon, amikor merénylet készült ellene. A belügyi szervek tájékoztatták a mesterlövészek szándékáról a Nemanja-szobor leleplezésekor megrendezett nagyszabású ünnepségen, ő azonban elutasította, hogy páncélmellényt viseljen. Bátran állt ki a nyílt színen felállított szószék mögé. Némi humorral vegyítve elmondta azt is, hogy mielőtt az emelvényre lépett volna, Vulin belügyminisztert faggatta: „Mi bajod van, mit reszketsz a félelemtől?”

Később a belügyminiszter elismerte, hogy a kormány többi tagjával együtt nagyon is félt.

A merénylet azonban elmaradt.

A kudarc kudarca

Közkeletű megállapítás, hogy a rendszerváltás kudarcot vallott. Ezt így gondolják azok is, akik jobbnak vélik a 2010 óta kialakított rendszert, mint azt, amelyet leépített; így gondolják azok is, akik azt a rendszert vélik jobbnak, amelyet leépített; továbbá azok is, akik mindkettőnél jobbnak tartanának valami mást. Mint például a szocialisták, a kommunisták, a nácik. Vagyis mindenki így gondolja. Alighanem ez az egyetlen dolog, amelyben közmegegyezés van.

Ez a közmegegyezés azonban üres. Az értelmes kérdés ugyanis nem az, hogy kudarcot vallott-e a rendszerváltás, hanem az, hogy mi vallott kudarcot. A rendszer vagy a váltás? Az derült ki, hogy nem jó a rendszer, amelyre váltani akartunk, vagy az derült ki, hogy nem sikerült egy jobb rendszerre átváltani, és visszazuhantunk a régibe, vagy belezuhanunk egy új rosszabbba. Mindegyik pozícióból meg lehet írni a rendszerváltás és annak kudarcának történetét, csak a pozíció tisztázása nélkül nem lehet. Márpedig erre történt most egy kísérlet. (Wéber Attila: *A rendszerváltás kora*, Osiris Kiadó, 2022, 396 o.)

„Sokéves munkám során mindig tudatában voltam annak, hogy a jelenkor kutatása milyen kockázatokkal és veszélyekkel jár. Ezért is igyekeztem elkerülni, amennyire ez csak lehetséges, az aktuálpolitikai vonatkozásokat. Kellő távolságtartással és a politikai szereplők iránti

empátiával szerettem volna érthetőbbé, »elbeszélhetővé« tenni közelmúltunk sokszor kaotikusnak ható történéseit.” Ezt emelte ki a szerző az előszavából a könyve fölére. Nos, egzisztenciális kockázatok és veszélyek természetesen léteznek, amennyiben a szerző függő helyzetben van, vagy olyan rendszerben él, amelyben a hatalomnak nem tetsző kutatási eredmény, illetve szemlélet megtorlást vonhat maga után. Szellemi kockázat és veszély is létezik, amennyiben a jelenkor kutatás azt a kort érinti, amelyben élünk, amelyről mindenkinek vannak tapasztalatai, emlékei, amely mindenkit közvetlenül érint, amelyről mindenkinek van véleménye, tehát a kutatónak széles kör intenzív diszkurzusában kell az állításaiért helytállnia. Ami nagyobb kihívás, mintha valaki a japán sógunátus történetével foglalkozik Magyarországon.

A jelenkort kutatni csak úgy érdemes, ha valaki ezen veszélyek és kockázatok elébe áll, és nem próbálja elkerülni őket. Az aktuálpolitikai vonatkozásokat pedig semennyire sem lehetséges elkerülni egy olyan könyvben, amely alcíme szerint „a magyar politikai rendszer három évtizedével” foglalkozik, hiszen az a három évtized maga a napjainkig élő aktuális jelen.

Világnézet és értékrendszer nélkül, illetve annak kikapcsolásával le lehet írni múltbéli és jelenbéli dolgokat. Rögzíteni lehet, miként alakultak különféle adatok, jogszabályok,

választási eredmények, mikor, melyik párt mekkora volt, hányan szavaztak rájuk, hogyan alakult az Országgyűlés, a kormány összetétele stb. Csak elemezni nem lehet. Nem lehet semmiről sem állítani, hogy jó vagy rossz, hasznos vagy ártalmas, hiszen nincs értékelés értékrend nélkül. Egy értékrend persze lehet rejtett, immanens, eklektikus, tisztázatlan, képlékeny, ellentmondásos, és mindezek mértéke meghatározza az elemzés minőségét. A minőségi elemzés alapulhat természetesen olyan értékrenden, amely egyik konkrét politikai erőhöz sem áll nagyon közel, pláne nem esik egybe vele, de az elemzés minősége annak az értékrendnek a koherenciájától függ, amelyen alapul. Az elemzés morálja pedig ennek az értékrendnek a nyíltságát követeli meg.

A kutató a valóságot kutatja, akkor is, ha a jelenkort, és nem pusztán a valóságra vonatkozó állításokat rögzíti. A különböző állítások ugyanis különböző távolságra vannak a valóságtól, mely persze sohasem ismerhető meg teljesen, de jelentős mértékben igen. Az a semlegesség, mely tartózkodik a különböző állítások valóságtartalmának értékelésétől, hazugságpárti, mert a nagymértékben hamis állításokat egyenértékűként kezeli a nagymértékben igazakkal. Akkor is, ha valamennyi politikai szereplő esetében – „semlegesen” – így jár el. Az igazság és a hazugság közötti kiegyensúlyozott középre állás igazságellenes. Ebben a könyvben az ilyesfajta semlegesség keveredik a szerzőnek a semlegességből kilépő értékítéleteivel, amelyek mögött nincs nyílt értékrend.

A könyv tele van az egymással szemben álló erők egymásra vonat-

kozó állításaival, amelyeket a szerző nem értékel a maga ismeretei, értékei és ítélőképessége szerint, viszont kiindul belőlük, hatásokat és visszahatásokat indokol velük. Az azonosulás vállalása nélkül, indirekt módon azonosul velük.

Itt van például ez a sajátos fogalmazású mondat: Orbán Viktor „lépéseit miniszterelnökként a kezdetektől fogva hatalmi koncentráció s a mögöttes pártpolitikai bázis folyamatos – ellenfelei szerint – sokszor agresszívnek és gátlástalannak minősített erősítése jellemezte”. Ha eltekintünk attól, hogy a szöveg gondozójának a „szerint”-et által-ra kellett volna cserélnie, akkor sem lehet függőben hagyni az „agresszív” és a „gátlástalan” jelző érvényességének kérdését. Akkor sem, ha egy miniszterelnököt valósághűen jellemez, akkor sem, ha csupán ellenfeleinek rágalma.

A fent idézett mondat szövegkörnyezete fontos kérdéshez vezet: a konszenzuszos demokrácia és az elitpolitizálás kérdéséhez.

Azt olvassuk, hogy Orbán „elfogadta tanácsadói filozófiáját, azt, hogy »az árokásás a rendszerváltás jellegéből fakadó kényszer«. Elutasította az addigi elitpolitikát, folytathatlannak tartotta a konszenzuszos gyakorlatot. Számára a konszenzuszos demokrácia több szempontból vállalhatatlan volt... annak fennmaradása az utódparti jellegéből adódó túlhatalommal rendelkező ellenfelét segítené társadalmi-politikai hatalma megőrzésében.”

A szerző eltávolítja magától az árokásás kényszerére vonatkozó mondatot mint tanácsadói véleményt, ellenben elfogadja annak indoklását. Az

előző oldalakon maga is hangsúlyozza az utódpárti túlhatalom valóságát az élet minden területén, levonva a következtetést: „Nem volt jogosulatlan feltevés: lehet-e valóságos demokratizálódás olyan országban, ahol a régi rendszerhez kötődő elit, a nómenklatúra és a hálózat továbbra is meghatározó, erős befolyásoló szerepet játszik.”

A konszenzusos demokrácia kétértelmű fogalom, és a két értelme különböző irányokba vezet. A konszenzusos demokrácia egyrészt jelentheti a széles körű egyetértést abban, hogy a demokrácia keretei között kell kormányozni az országot. Másrészt jelentheti azt is, hogy a demokrácia keretei között úgy kell kormányozni az országot, hogy a lényeges ügyekben a politikai erők konszenzusra jussanak.

Az első esetben a konszenzus a rendszerre vonatkozik, a második esetben a rendszeren belüli kormányzás mikéntjére. A rendszerre vonatkozó konszenzus a polgári demokrácia létfeltétele, a kormányzásban viszont a konszenzusra való törekvés mértéke opcionális. Egy demokratikusan megválasztott kormánynak demokratikus felhatalmázása van arra, hogy olyan kormányzati lépéseket tegyen, amelyeket az egész ellenzék élesen ellenez. Ilyen volt például a Bokros-csomag (eltekintve az Alkotmánybíróság által kilőtt részeitől). Ha Wéber a konszenzuális demokráciának a kormányzást érintő szintjére gondol, akkor annak felmondását nem kötheti (mint kötötte a fenti idézetben) az első Orbán-kormányhoz, hiszen a korábbi kormányok is tettek számos éppen nem konszenzusos lépést. Ha a konszenzusos demokrácia felmon-

dása a kormányzási szinte vonatkozik, akkor az nem Orbán kormányzásához kötődik.

Ha viszont a rendszerre vonatkozik, akkor teljesen alaptalan a szerzőnek az az állítása, hogy a Fidesz győzelmével 1998-ban „lezárult a diktatúrából a demokráciába való átmenet”. Ellenkezőleg, ekkor zárult le a polgári demokráciára vonatkozó rendszerszintű konszenzus időszaka. (Tegyük hozzá: másodszor, mert az már az Antall–Boross-kormány idején is megbomlott, és a Horn-kormány idején állt helyre.)

Wéber megállapítja, hogy a nyolcvanas évek végén kialakult a rendszerszintű konszenzus. „A jövőre nézve biztató volt, hogy rendszerváltáson a meghatározó politikai erők nagyjából ugyanazt értették: egy olyan hatalmi-politikai átrendeződést, amely elindítja, előkészíti a piacgazdaság és a polgári berendezkedés kialakulását, megalapozza az euroatlanti csatlakozást.”

A „biztató” jelző (helyesen: biztató – a szerk.) arra utal, hogy a szerző ennek a konszenzusnak a tartalmát pozitívnak tekinti. (Mire a könyv végére érünk, már nem lehetünk ebben biztosak.) Pár sorral lejjebb pedig azt olvassuk, hogy „a közjogi fundamentumok lerakását követően, illetve a kormány és ellenzék közötti konfliktusok – a földkérdés és a média körüli kötélfűzés, az elhúzódozó »gazdateremtés« ellentmondásai és az igazságtétel nehezen emészthető kudarcainak – hatására tisztult a kép, ekkortól vált világossá, hogy a rendszerváltás lényegét valójában a hatalom és a gazdaság redisztribúciója jelenti.”

Ennek így a világon semmi értelme. Ha egy államosított gazdaság-

ból piacgazdaság lesz, a pártállami rendszerből pedig polgári demokrácia, az eleve a hatalom és a gazdaság redisztribúcióját jelenti. Hiszen a gazdaság nem marad az állam kezében, a hatalom pedig nem marad egy állampárt kezében. Hogyan válhat világossá – a rendszerváltás tételezett lényegével szemben –, ami a rendszerváltás tételezett lényegéből következik?! És mi lett volna a gazdaság és a hatalom redisztribúciójának az alternatívája, ha nem a régi rendszer fenntartása?

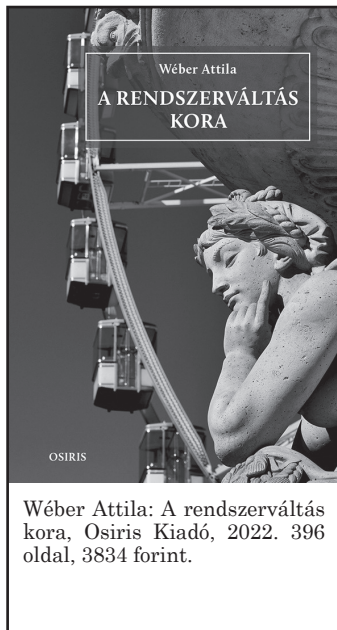
A fogalmazás zavarossága azt a meggyőződést rejt, hogy a lényeg nem a parlamentáris demokrácia és a piacgazdaság, hanem az, hogy kinek a kezébe kerül a hatalom és a gazdaság. Nem az a lényeg, hogy minél nagyobb szerepe legyen a hatalom és a gazdaság elosztásában és folyamatos újraosztásában a gazdasági és politikai teljesítményelvnek és az azokat nem jól, de minden más eszköznél jobban mérő piacnak és a szabad választásoknak, hanem az, hogy ki osztja a hatalmat és a gazdasági erőt.

A gazdasági és a politikai erő elitet képez. Orbán a szerző értelmezésében, mint láttuk, az elitpolitikát utasította el, és attól fordult el már kormányzásának első ciklusában is. Ez az elutasítás mindig álságos. Elit nélküli társadalmat nem ismerünk. Olyat sem, amelyben a legfontosabb államhatalmi ágak vezető szintjein tevékenykedők ne tartoznának az

elithez. A demokráciák igen nagy mértékben különböznek abban a tekintetben, hogy a szélesebb rétegeket aktivizáló civil szervezetek, NGO-k, független szakszervezetek, alulról szerveződő mozgalmak mennyire vesznek részt az ország életében, hogy a szubszidiaritás elve milyen mértékben érvényesül, hogy a döntéshozatal mennyire centralizált. De ha elitdemokráciának azt nevezzük, ahol az ország irányításában egy politikai elitnek, a piacgazdaságban pedig egy gazdasági elitnek van döntő szerepe, akkor minden demokrácia elitdemokrácia, és annak nincs más alternatívája, mint az elitdiktatúra. Amely persze sokkal elitebb, mint az elitdemokrácia, mert

az eliten kívüli tömegnek arra sincs lehetősége, hogy szabad választáson, szabad médiakörnyezetben válasszon a politikai versenyben részt vevő elitek között, azok hatalmi részesedését befolyásolja, növelje vagy csökkentse, éljen politikai jogaival, és aktívan politizáljon a civil politikai térben.

Wéber Attila könyvéből is kiderül, hogy a parlamentáris demokrácia szükségszerűen elit jellegét Orbán Viktor sohasem mérsékelte, hanem erősítette a maga centralizációs törekvéseivel, a szubszidiaritás elvének radikális elvetésével, a hatalomtól független civil szervezetek elleni harcával, a döntéshozatal végletes koncentrációjával.

Az elitdemokrácia és az elitediktatúra közötti különbséget elmosó populizmus alapvető tétele, hogy az elitek határozzák meg a „nép” feje fölött, hogy kinek mennyi jusson gazdagságból és hatalomból. Ez a populizmus sohasem vonatkozik az azt képviselő elitre, hanem annak az eszköze a rivális elitek legyűrésére a populizmus elitje által mozgatott tömeg erejével és a „nép” számára a hatalom befolyásolására lehetőséget adó parlamentáris demokrácia és a politikai jogok csonkításával.

Szó sem volt arról, hogy valamiféle egyesült „rózsadombi” elit döntött volna a rendszer jellegéről és a hatalom, a gazdaság redistribúciójának eredményéről.

A rendszerrel kapcsolatos konszenzus valóban létezett úgy, ahogy Wéber írja, de nem általában „az 1980-as évek végén”, hanem konkrétan 1989 nyarától, amint ebből a könyvből is kiolvashat a figyelmes olvasó. És még akkor sem teljes mértékben.

Az MSZMP addig modellváltásban gondolkodott, és még a kerekasztal-tárgyalásokon is beleerőltette az alkotmánymódosításba a demokratikus szocializmus értékeit a polgári demokrácia értékei mellé, mintha lenne e két egymást kizáró rendszer ötvözetének bármiféle referenciája. A demokratikus ellenzék eredetileg egyáltalán nem volt a demokratikus kapitalizmus barátja. Jelentős képviselői a piacbarát, demokratikus szocializmus eszméjéhez álltak közel, ha nem voltak éppen anarchisták. Az MDF és az önmagukat népinek nevező erők általában éppúgy valamilyen harmadik utat kerestek, mint Eörsi István, a liskaisták (e sorok írójával együtt) vagy a zöld-

mozgalmak. Antall József is a parlamentáris demokrácia és a „szocialista vívmányok” összeegyeztetésének lehetőségét fejtegette 1988 novemberében Grósz Károlyhoz írt levelében. („A magyar nép által vállalt és elfogadott szocialista vívmányok megtartásával juthatunk előbbre.”). A Fidesz alapítóinak egy része (például Kövér László) a demokratikus szocializmus pártján állt, és 1988-ban azzal magyarázták a szocializmus fogalmának kihagyását az alapító dokumentumból, hogy minden fiatal demokrata számára nyitva kívánják hagyni a kaput, azok számára is, akik nem hívei a szocializmusnak.

Az első politikailag releváns dokumentum, amely a nyugati típusú parlamentáris demokrácia és a liberális kapitalizmus alapján állt, az SZDSZ 1989 tavaszán kiadott „kék füzet”, *A rendszerváltás programja* volt. A szabad demokraták jelentős része is ekkor szembesült azzal, ekkor látta be, hogy a parlamentáris demokráciának, az emberi és polgári jogok érvényesítésének nincs más útja, nincs más rendelkezésre álló kerete, történelmi lehetősége, mint a liberális kapitalizmus. Ez a felismerés, illetve annak érvényesítése Magyar Bálint későbbi pártelnök nevéhez fűződik, akinek a neve először fordul Wéber Attila könyvének névmutatójában. Pető Iván, Kőszeg Ferenc és Solt Ottilia neve is csak egyszer-egyszer szerepel, Pető a főszövegen kívül egy képaláírással, Kőszeg és Solt pedig az 1987-es *Társadalmi szerződés* szerzőjeként. A rendszerváltás korában ők nem léteztek. Nem lepődünk meg. A demokratikus ellenzék kiírása a jelenkor történelméből megfelel a vá-

rakozásnak egy olyan mű esetében, amely az Országgyűlés jelenlegi vezetőinek a felkérésére, az Országgyűlés Hivatalának közreműködésével készült, és Orbán Viktor egykori kancelláriaminisztere, Stumpf István lektorálta, amint ez a könyv előszavából és impresszumából ki-
derül.

A történelmi helyzet döntötte el, hogy milyen rendszer lehetséges Magyarországon, nem az az „elit”, amely az átmenet részleteit a Nemzeti Kerekasztalnál letárgyalta. A tárgyaló felek nem választhattak más rendszert, amely legitim működésükre és a politikai versenyben való részvételükre lehetőséget adott volna. Ott és akkor csak úgy biztosíthatták a saját politikai jogaikat, ha az egész társadalom számára biztosítják. Továbbá ez a rendszer volt kompatibilis azzal a nyugati világgal, amelynek életszínvonala vonzó volt a társadalom nagy többsége számára.

A rendszerrel kapcsolatos konszenzusnak tehát egyáltalán nem volt erős gyökérzete, a konszenzusos kormányzásra pedig igazából senki sem törekedett a kétharmados törvények jelentette kényszeren túl, de egyrészt azt a kényszert is igyekezett lerázni magáról az Antall–Boross-kormány is, az első Orbán-kormány is, amennyire lehetett, másrészt pedig a kétharmados törvények a rendszerhez kapcsolódtak, mivel annak működőképességéhez szükségesek olyan szokásjogok, amelyek Magyarországon polgári demokrácia híján nem alakulhattak ki, és a kétharmados törvények jelentős részben ezeket pótolták. Amelyek pedig nem, azokat az 1990-es MDF–SZDSZ-paktum nagyrészt kiszelektálta.

Wéber Attila két ellentétes választ ad arra, hogy miként zárult le 1998-ban a demokráciába való átmenet folyamata. Az egyik válasz szerint: „a Fidesz győzelmét is lehetett úgy értékelni, hogy több történet pusztán választásnál, hatását tekintve azon túlmutató eredmény született. Két ciklus elteltével lezárult a diktatúrából a demokráciába való átmenet.” Itt is egy értékelési lehetőségről szóló kívülálló beszámolást („lehetett úgy értékelni”) folytat a szerző saját megállapításként, mintha az valamilyen objektív bázison nyugodna.

De nem ez a lényeg. A lényeg az, hogy a parlamentáris demokrácia állapotát egy választás eredményéhez köti, holott a parlamentáris demokráciát éppen az jellemzi, hogy bármilyen választási eredmény esetén fennáll, mert nem személyi, hanem személyektől független, nem a politikai élet szereplőihöz, hanem a politikai rendszer intézményeihez kötődő garanciái vannak. Ahol nem a politikai verseny feltételei mutatják a parlamentáris demokrácia meglétét, hanem a politikai verseny eredményén múlik a parlamentáris demokrácia sorsa, ott nincs parlamentáris demokrácia, legfeljebb a választások teremthetik meg kiépítésének vagy helyreállításának a lehetőségét (a parlamentáris demokráciát tagadó versenyfeltételek ellenére).

Van azonban néhány oldallal odébb egy másik leírás is: „Az 1988 és az 1998 között eltelt évtized lényegében magában foglalta a rendszerváltás radikális folyamatainak elindulását, a jogállami forradalmat és az új társadalmi rendszer konszolidációjának kezdetét. Ez idő alatt teremtődtek meg a gazdasági-politikai rendszer alapjai, s fejeződött be

a parlamentáris rendszer kiépülése, amely az intézmények nagyfokú tagságához és a hatalmi centrumok széles körű kiegyensúlyozottságához vezetett. A kormányoknak minden nehézség ellenére sikerült kezelniük a menetrendszerűen érkező társadalmi kataklizmákat. A '90-es évek második felében történtek azzal bíztattak, hogy belátható időn belül elérhető lesz a társadalmi és kulturális rendszerváltás lezárása... 20. századi történelmünkben egyedülálló módon működött a parlamenti váltógazdaság, elérhetővé vált a kormány hatékony bírálata és szabályszerű leváltása.”

Stimmel. Itt tartottunk 1998-ban.

Az ugyan nem derül ki a könyvből, hogy a gazdaság fenntartható növekedésének lehetővé tételében és a polgári demokrácia intézményeinek kiépítésében mennyire csekély része volt az Antall-kormánynak (illetve mekkora része volt ennek hátrálatában), és milyen nagy része volt a Horn-kormánynak, de ez nem csoda, mert a szerző az egyes kormányok teljesítményének összetett értékelésére csak a 2002–2009-es ciklusok esetében vállalkozik, gazdasági eredményeikkel, hatékonyságukkal pedig egészen minimális mértékben foglalkozik. A két első ciklus eredményeivel kapcsolatos véleményemet és érveimet megírtam a saját könyvemben (*Húzzuk a keresztünk*, Európa Kiadó, 2022), azzal itt nem foglalom a helyet.

A továbbiak szempontjából amúgy sem lényeges, hogy melyik ciklusban mekkora utat tett meg az ország a demokratikus rendszerváltás lezárásáig, a lényeg az, hogy ezt az utat megtette. Kudarcról szó sem volt.

És akkor Orbán Viktor elkezdett, Wéber Attila óvatos megfogalmazásában „a jogállam peremén” kormányozni. „A kormány tevékenységéről készült értékelések egyre többször szóltak antidemokratikus fordulatról, illetve egy már nem demokratikus modellről. Egyre többen értekeztek a magyar politikai rendszer és a demokratikus intézményrendszer jellegének módosulásáról, a konszenzusos demokrácia többségivé válásáról, a kormányzás »prezidencializálódásáról« is. A Magyarországról készült országjelentések kettőséget tükröztek: általában elégedetten nyugtázták a magyar gazdaság helyzetének alakulását, kifogások, bíráló megjegyzések kizárólag a nem gazdasági szférát vették célba, leginkább az ellenzék jogainak megnyirbálását, a közszolgálati televízió kisajátítását, a korrupció burjánzását... A kormányzás egyik serpenyőjébe a pragmatikus, szándékoltan és kinyilvánítottan társadalmi-gazdaságépítő politizálás materiális sikerei, a többnyire pozitív mutatók, másik serpenyőjébe pedig a sokszor antidemokratikus szellemiségű kormányzás került.” Tegyük hozzá, mert Wéber Attila nem teszi, hogy a materiális sikerek ama gazdaságpolitika eredményeinek a megőrzéséből fakadtak, amelyet a Fidesz és az FKGP ellenzékéből a leghevesebben támadott, s amelynek támadása tette lehetővé jelentős részben a Fidesz és az FKGP számára együttesen a választási győzelmet.

Ennek az „antidemokratikus” szellemiségű irányváltásnak az indoklását ez adta volna: „nem volt teljesen megalapozatlan az a vélemény, hogy a balliberálisok kezébe olyan, a politika intézményeinek ha-

tőkörén kívüli anyagi és szervezeti eszközök kerültek, amelyekkel a demokratikus intézményrendszer működését is aggály nélkül manipulálni lehet. A Horn-kormány időszakában elgondolható volt, hogy visszaáll az egydimenziós világ, s csak egyetlen választható erőcentrum marad az országban... nem lehetett kizárni, hogy egy »olyan hatalomgyakorlási rendszer« jön létre, amelynek forrásai túlnyúlnak a demokrácia intézményein, s amelynek segítségével a koalíció pártjai a rendszerben rejlő hatalomváltási lehetőségeket kihasználva egyszer és mindenkorra berendezkednek.”

Ha Orbán és tábora ettől a lehetőségtől tartott volna, akkor nem törekedett volna, illetve törekedne minden erejével arra, hogy ilyet hozzon létre. Ha ennek a létrehozása a rendszerváltás kudarca maga, akkor ezt a kudarcot a Fidesz állította elő.

A szerző azonosul azzal a vélelemmel, amely az Antall-kormány idején keletkezett, és amelyet az akkori Fidesz egyáltalán nem osztott, hogy ti. a Kádár-korból átmentett elitek, hálózatok meghatározó erővel rendelkeznek, a saját érdekük szerint alakítják a dolgokat, a kezükbe kaparintják a demokratikus intézmények fedésében az ország irányítását, bárki is van kormányon, bármit is választ a „nép”. Már az „antalli vezetésről” is azt olvassuk, hogy „szinte mindenhol, így a sajtóban, a kultúrában és a közigazgatásban is, a status quo dinamikus megőrzésében érdekelt csoportokba ütközött”.

A rendszerváltás előtti status quo megőrzésén munkálkodó erők valójában igen gyengék voltak. Oroszországban és a volt Szovjetunió jó néhány tagköztársaságában való-

ban erősek maradtak, és dinamikus, egy módosult egypártrendszer, egyvezérrendszer, „egydimenziós világ” keretében megőrizték a hatalmukat. Közülük kerülnek ki Orbán Viktor Magyarországnak szoros szövetségesei.

Magyarországon az állampárt rendkívül megosztott volt, jelentős részben szétesett, a szocialista alternatívához ragaszkodó része csekély maradt, az Országgyűlésbe soha nem jutott be. Az MSZMP-MSZP a rendszerváltás folyamatában a hatalmi szempontból legfontosabb törekvéseit sem tudta érvényesíteni. Nem tudta megőrizni jelenlétét a munkahelyeken, és főleg nem tudta megszerezni az államfői pozíciót. És hiába mondta Antall József a pártelnökké választása után megtartott sajtóértekezletén, hogy „az MSZP nélkül nincs és nem is lehet stabil, a nemzet érdekeit szolgáló koalíció” (*Népszabadság*, 1989. október 23.), a szocialisták nem tudtak bekerülni a rendszerváltó kormányba, mivel az első szabad választáson „beágyazottságukhoz képest” igen gyenge eredményt értek el. 1994-ben pedig nem törzsszavazóik szavazataival nyertek, hanem – miként az akkori elemzések kimutatták – jelentős részben azok szavazataival, akik 1990-ben az MDF-et juttatták hatalomra, a ciklus közepén a Fideszre szavaztak volna, és az MDF csődje, valamint a Fidesz irányváltása után álltak az MSZP mögé.

A Kádár-kor káderállománya egyáltalán nem maradt egy tömbben, hanem szétszóródott a politikai táborok között, a „jobboldali” koalícióba is jutott belőlük bőven. Például az „igazságtétel” zászlaját vivő Zétényi-Takács-párosból is kádárista

történész volt a Takács. Kádárista médiaemberek hosszú sora állt az Antall-kormány, majd a Fidesz mögött. Pálffy G. István, Stefka István, Győri Béla, Sugár András, Moldoványi Ákos, Chrudinák Alajos, Kósa Csaba, Bencsik András, Kondor Katalin, Pethő Tibor és a *Magyar Nemzet* szerkesztőségének kádáristább része stb. stb. Közülük kerültek ki a médiaháború idején a konszenzusos médiaelnökök elleni hadakozás élharcosai. Egyáltalán nem támadták erőteljesebben a „jobboldali” kormányokat a kádárista múltú médiamunkások és közírók, mint az ellenzéki múltúak. A fékek és ellensúlyok rendszerében sem kádárista elemek korlátozták a kormány cselekvőkéességét, hanem az ellenzéki többségű, az MDF korábbi elnökségi tagja, Sólyom László vezette Alkotmánybíróság és a Kádár-kor egészét börtönben, majd ellenzékben töltő Göncz Árpád, miközben Pozsgay Imre, az MSZP 1990-es frontembere sokkal közelebb állt az MDF-hez és személyesen Antall Józsefhez, később Orbán Viktorhoz, mint a liberális ellenzékhez.

Wéber a privatizációval is érvel: „1994 és 1998 között olyan, történelmileg páratlan mérvű és ütemű privatizáció zajlott le Magyarországon, amiről Margaret Thatcher is csak álmodhatott. Ennek következményeként – mivel az ellenzéknek nem osztottak lapot – a »társadalmi erőcentrumok« és networkök tekintetében egyértelmű aszimmetria jött létre az akkori politikai jobboldal rovására.” Egy alapvetően magántulajdonú piacgazdaság privatizációs folyamatait összemérni egy államosított gazdaságnak a piacgazdaságba való átmenet során végrehajtott

privatizációs folyamataival ordító dilettantizmus, de ez mellékes. A lényeg az, hogy a privatizáció a Horn-kormány idején volt a legnormatívabb. Az új tulajdonosok jellemzően nem voltak részei a magyar közéletnek, semmiképp nem befolyásolták szignifikáns mértékben a politikai történéseket. A Kádár-kor gazdasági vezetői 1994 előtt, jellemzően a spontán privatizáció folyamatában lettek tőkések, a „jobboldalnak” pedig az 1990-es választásokon éppen a privatizációra is osztottak lapot, csak azt a piacgazdaság kialakításával súlyosan késlekedő Antall-kormány igen csekély mértékben játszotta ki, amiért az ellenzéke nem győzte korholni.

A kádári szocializáció hatása éppen a parlamentáris demokrácia normái és az emberi jogi kérdések iránti közönyben jelentkezett (jelentkezik mindmáig), és éppen a liberális demokrácia ügyének ártott és árt.

Horn Gyula a súlyos diktatúra múltjával és vérlázító öngigazolásával együtt is a legjobb (noha korántsem kifogástalan) „demokráciateljesítményt” nyújtotta a rendszerváltás utáni magyar kormányfők közül, ami végeredményben Wéber könyvéből is kiderül. Az ellenzék jogait soha nem tartották annyira tiszteletben, mint az ő kormányzása idején. Mivel azonban ezt sokkal inkább pragmatizmusból és a történelmi adottságokhoz alkalmazkodó opportunizmusból tette, mintsem meggyőződésből, valóban „nem zárható ki”, hogy az SZDSZ kiszorítására törekvő Horn, ha megszerzi a koalíciós partner nélküli kormányzás lehetőségét az 1998-as választásokon, elindult volna a fékek és

ellensúlyok leépítésének útján. Ezt a lehetőséget azonban a választási vereség kizárta.

Azt a demokráciára esetlegesen leselkedő veszélyt tehát, amelyre hivatkozva Orbán elindult a demokrácia leépítésének útján, éppen az ő győzelme iktatta ki.

Miután az ország, mondjuk így, a jogállam peremére sodródott, a sodrók táborában pedig meggyökeresedett az a meggyőződés, hogy a valóságos nemzeti demokrácia az, ami ott van a jogállam peremén, és még inkább ott lenne kétharmados lehetőség esetén a jogállam peremén túl, mindkét oldal abban a meggyőződésben folytatta a politikai versengést, hogy a másik győzelme az ő rendszerük halálát jelentené. Ez határozta meg a következő évtized történéseit. Ez rontotta le súlyosan az MSZP–SZDSZ-kormányok gazdasági és demokráciateljesítményét is. Populista ígéretözönnel ütötték ki 2002-ben a kormányból a Fideszt, éppoly népszerű, mint amilyen irracionális és fenntarthatatlan gazdaságpolitikát folytattak. A demokratikus normákat részben ugyan helyreállították, de csak részben. A Fidesz kormánypárti médiakuratóriumait az MSZP–SZDSZ kormánypárti médiakuratóriuma váltotta fel. Az ellenzék által kezdeményezett vizsgálóbizottságokat elszabotálták, és 2006 viharos őszén szabadjára engedték a rend fenntartásán messze túllépő rendőri brutalitást. A fájdalmas, de szükséges gazdasági lépéseket nem tették meg. 2006-ban választási adócsökkentéssel rontottak a helyzeten, eltitkolták a gazdaság állapotára vonatkozó információkat, és amikor a halaszthatatlan lépéseket mégis

megtették, azok fájdalma összeadódott az őszi beszéd hatásával. A kormány és főleg a kormányfő elvesztette a gazdaság rendbetételéhez és a reformok végigviteléhez szükséges hitelét és erejét. Az a meggyőződés, hogy a Fidesz visszajövetelével végképp elvész a magyar jogállam, tovább vitte a tehetetlenség erejével a valóságos bukáson túl a szocialista kormányzást az SZDSZ segedelmével a 2010-es választásokig, amikor a Fidesz már olyan többséggel jöhetett vissza, amellyel végképp átlökhette az országot a jogállam peremén.

Wéber Attila koncepciója szerint a társadalom kiábrándult abból, ami a rendszerváltás célja volt, és ez a kiábrándulás adott volna a Fidesznek felhatalmazást arra, amit 2010 után az országgal tett. A nagy sokkhatás az EU-ba való belépés lett volna 2004-ben, amikor „a túlnyomó többség szembesülni kényszerült az elviselhetetlen valósággal, hogy hosszú évtizedek kellenek ahhoz, amíg elfogadható életesélyek nyílnak a számukra. A csatlakozást követő két esztendőben társadalmi méretekben vált nyilvánvalóvá a rendszerváltás tragikus befejezetlensége és befejezhetetlensége”.

Ez kifejezetten valóságellenes tézis. A 2004-es belépés egyáltalán nem csökkentette az életszínvonalat, nem szűkítette, hanem bővítette az emberek gazdasági lehetőségeit, európai mozgásterét, igen jelentős összegek áramlottak az országba, noha Orbán Viktor azzal a képtelen hazugsággal kábította a közvéleményt, hogy az EU-ban nettó befizetők leszünk. Azzal a hazugsággal szemben, amire a Fidesz a 2006-os

kampányát építette, az ország lakossága minden objektív mérce és adat szerint nem rosszabbul, hanem jelentősen jobban élt, mint 2002 előtt, és ez a kampány nem is volt sikeres. A választópolgárok először választották újra a kormányt szabad választásokon (éppen „ama két év” után), persze nem tudva arról, hogy az életszínvonal jelentős növekedése nem felel meg az ország teljesítményének, és ebből az életszínvonalat csökkentő lépések kényszere következik.

A 2008-as válság az előző évek irracionális gazdaságpolitikája miatt éppoly készületlenül érte az országot, mint az idei, a 2022-es, és emiatt súlyosabb következményekkel járt, mint a hozzánk hasonló országokban. Akárcsak most. Wéber szerint „nem pusztán a jóléti rendszerváltás hitelekre alapozott gazdaságpolitikája, hanem általában a szabadkereskedelemre, a nyitott gazdaságra, a globalizált világ gazdaságba bekapcsolódó európai integrációra alapozott liberális piacgazdasági modell kérdőjeleződött meg. [...] A valamikor sikeresnek kikiáltott gazdasági és politikai rendszer az összeomlás küszöbére került.”

Itt mosódik össze az a két dolog, amelyről dolgozatunk elején szó esett: egy gazdasági-társadalmi rendszer kudarca az annak kiépítésére irányuló folyamat kudarcával.

Mi az, ami az összeomlás küszöbére került? A parlamentáris demokrácia és a liberális kapitalizmus mint világrendszer? Az lett volna, amit valamikor sikeresnek kiáltottak ki, és kiderült, hogy nem az? Talán megdőlt volna az az objektív adatokkal egybehangzó köztapasztalat, hogy a világ leggazdagabb, legmagas-

sabb életszínvonalat és az állampolgárok számára legszabadabb mozgásteret nyújtó országai ilyenek? Talán felmutatott bárki bárhol olyan rendszert, amely ennél sikeresebb? Talán nem ilyen országokba igyekeztek Magyarországról azok, akik jobban akartak élni? Talán leszoktak volna arról Magyarország polgárai, hogy azt tekintsék jobb életnek, ahol magasabb az életszínvonal és több a szabadság? Nem éppen abban csalódtak a választópolgárok, hogy a 2002 óta kormányzó erők ehhez a Nyugathoz nem tudják közelebb vinni az országot? Azért adtak volna mindenre jogosító felhatalmazást 2010-ben az Orbán Viktor által vezérelt erőnek, hogy a nyugatos rendszer helyett valamilyen keleties felé vigye az országot?

„Nemcsak az új pártok, de a kétharmados nyertes is a létező kapitalizmus és parlamentarizmus ellenzékeként állt a közönség elé. Mondanivalójukban alapjában mértéktartó, de karakteres rendszer-tagadó gondolatok munkáltak. Bár kritikája belül maradt a fennálló berendezkedés keretein... szavakban mindinkább közelített a rendszer antitéziséhez.”

Ez nem így volt. A Fidesz választási programjában, amely a *Nemzeti ügyek politikája* címet viselte, ilyen állítások vannak: „Olyan Magyarország jövőképét érdemes felrajzolni, amely az élet meghatározó területein már a nyugat-európai fejlődés jeleit mutatja. [...] A nyugat-európai társadalmaknál a lelki és fizikai egészség, valamint a folyamatosan növekvő várható életkor természetes, ezt kell itthon is elérni.” „Magyarországon a demokráciába, a jogállamba és az alkotmányosságba vetett bizalom forog

kockán.” „Kitartunk a demokrácia és a jogállamiság eszméje mellett. A Fidesz 1988-ban éppen azért alakult, hogy [...] a magyarok is valódi demokráciában éljenek, s élvezhessék a nyugat-európai államokban látott szabadságot és jólétet.” „A jogállami keretek között elfogadhatatlan, hogy parlamenti többsége birtokában a kormány alkotmány sértő törvények sorával bizonytalanítsa el állampolgárait, sodorja veszélybe a jogbiztonság alapelvét.” Sem a választási program, sem a kampányban elhangzottak nem utaltak új alkotmányra, centralizációra, a közmédia kisajátítására stb. Az Európai Unióról semmiféle bíráló megjegyzés nem hangzott el sem a választási programban, sem a kampány nagyobb nyilvánosság előtt zajló részében.

Wéber Attila beszámol arról, hogy a Fidesz kormányon mindennek az ellenkezőjét tette. Tudatosan alkotmányellenes törvényeket hozott, valamennyi féket és ellensúlyt kiiktatott, gyakorlatilag megbuktathatatlaná tette magát, olyan jogszabályi környezetet teremtett, amellyel mindenki más számára kilátástalanná tette a kormányzást esetleges választási veresége esetén is. „Az új rend megalapozását szolgáló döntések végül egy olyan, az állam jogi lehetőségeit a végletekig tágító gazdasági rendszer kiépítésének megteremtését célozták, amelyben szinte korlátozhatatlan a társadalom anyagi és szellemi erőforrásainak kihasználására irányuló törekvés.” Ebből következőleg nemcsak jogszabályilag, hanem gazdaságilag is végtelenné növelhető a kormányzó párt politikai versenyelőnye, vagyis irreálissá tehető maguk a választások is. Mindez meg van írva Wéber Attila könyvében, csak

az nincs, hogy mindezt választói felhatalmazás nélkül tették, mivel az ellenkezőjére kértek felhatalmazást.

Wéber szerint „[a] 2014-es választási eredmény »új realitás« teremtett. A 2010-ben történeteket még lehetett úgy értelmezni, hogy a választók nem elsősorban a Fidesznek adtak felhatalmazást, mint inkább a szocialistákra és az elmúlt nyolc évre mondtak nemet. Az újbóli kétharmados többség és a fölényes EP-győzelem” azonban már azt jelentette, „hogy a választók a Fidesz teljesítményét, kormányzásának eredményeit honorálták”. 2014-ben 10 százalékkal többen szavaztak az ellenzéki listákra, mint a Fidesz–KDNP listájára. A Fidesz „eredményeitől” érintett belföldi választópolgárok körében még nagyobb volt a különbség. Arányos, listás választási rendszerben a Fidesz megbukott volna. A kormányzó párt az általa létrehozott szélsőségesen aránytalan választási rendszerben másfélszer annyi mandátumot kapott, mint amennyi arányos választás esetén járt volna neki. Így is egyetlen mandátumon múltott a kétharmados többsége, amit még abban az évben egy időközi választáson el is veszített.

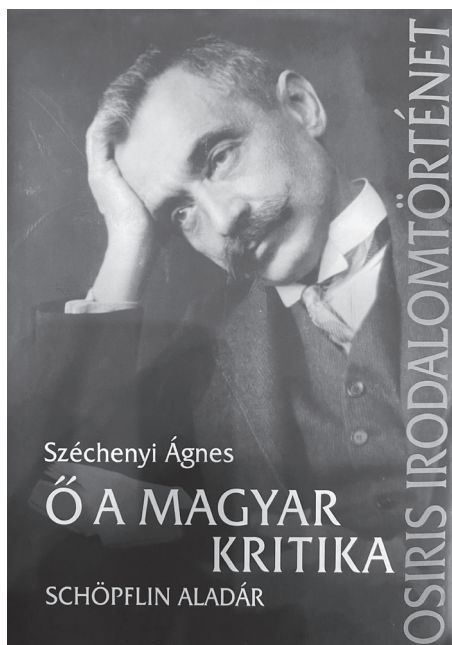
Arról a teljesítményről viszont, amelyet a választópolgárok a szerző megállapítása szerint honoráltak, egyetlen szó sem esik a könyvben. Sem a közoktatásról, sem az egyetemi rendszerről, sem az egészségügyről, sem a nyugdíjpolitikáról, sem a természetvédelemről, klímapolitikáról, műemlékvédelemről, sem a kultúrpolitikáról, sem a külpolitikai orientációról, sem az EU-hoz való, sem az Oroszországhoz és Kínához való viszonyról, sem a közélet tisztaságá-

ról, sem a hadügyről, sem a korrupció alakulásáról és kezeléséről, sem a járvány kezeléséről, sem a gazdaságpolitikáról, sem az emberi jogi helyzetről, a menekültügyről, az uniós pénzek felhasználásának, az állami beruházásoknak, a világgazdasági konjunktúra kihasználásának a hatékonyságáról, sem a szociálpolitikáról – az égvilágon semmiről.

Csak az nem derül ki tehát, csak azt nem tartotta a szerző tárgya-

lásra méltónak, hogy az a rendszer, amelyet Orbán Viktor vezérletével a rendszerváltáskor megcélzott helyébe állítottak, milyen eredményt hozott. Mit kapott az ország cserébe azért, hogy megfosztották a kormánydöntés, a hatalom ellenőrzésének lehetőségétől és attól a Fidesz által 2010-ben felvázolt jövőképtől, „amely az élet meghatározó területein már a nyugat-európai fejlődés jeleit mutatja”.

Szerzőink könyvei

Ismerős újdonságok

Nincs abban semmi új, hogy már megint van valami új. Ha feladattal vagy akadállyal szembesült, az emberiség mindig bizonyos eszközökhöz és technikákhoz folyamodott. Ezeknek hála a munka könnyebbé, gyorsabbá vált, ami pedig új lehetőségeket nyitott meg. Az új lehetőségekkel persze újabb kihívások és kérdések jártak, mire válaszul a technológia változott, finomodott vagy teljesen megújult. És így tovább. Aligha különös, hogy ez a folyamat most is zajlik, nekünk magunknak is dolgunk akad eddig ismeretlen eszközökkel és módszerekkel. Az viszont már lehet meglepő, hogy ezek milyen komoly hatással vannak a mindennapjainkra.

Korunk legjelentősebb technológiai fejleménye a digitális forradalom; ennek kritikájára vállalkozik Almási Miklós legújabb könyvében (Almási Miklós: *Közeli jövőnk és a távoli jelen*, Joshua Könyvek, Budapest, 2021). Nem száraz, tudományos munkáról van azonban szó. A hivatkozások közt legalább annyi (ha nem több) a dokumentum- és mozifilm, a közéleti esemény és az újságcikk, mint a neves akadémikusok, filozófusok nevéhez fűződő kötet vagy tanulmány. A szöveg világos és lendületes, azzal pedig, hogy gyakran meg is szólítja az olvasót, olyan élményt teremt, mintha egy kávé vagy sör mellett hallgatnánk, mit is gondol egy (nagyon tájékozott) barátunk erről az egészről, azaz, ahogy ő nevezi, a „digi világ”-ról.

Almási írása két fő nézőpontból közelít a jelenséghez. Egyrészt tesz egy lépést hátra, és a nagy egészet szemléli. Azt, hogy miképpen alakítja át a komputerezáció a világban zajló gazdasági, politikai, nemzetbiztonsági, kulturális és közösségi tevékenységeket, folyamatokat. Másrészt fontosnak tartja annak megragadását is, hogy miként hat a digitális forradalom az egyes felhasználókra. A két aspektus gyakran váltakozik a szövegben, ám nem minden esetben lehet éles határvonalat húzni köztük. Elvégre az egyéni és a társadalmi kölcsönösen meghatározza egymást.

A felhasználói szemszögből leírtak sokunk számára ismerősek lehetnek. A képernyő előtt ülve dolgozunk, bankolunk, levelezünk, tanulunk, szórakozunk és értesülünk a világ eseményeiről. Sőt, mióta piacra dobták az okostelefonokat, az otthonunkat elhagyva sem kell lemondanunk a számítógépekről. Almási elismeri, hogy mindez gyakran hasznos és kényelmes, a hangsúlyt ugyanakkor mégis arra helyezi, hogy milyen hátulütői lehetnek annak a digitális zsiszsegésnek, amely szinte állandóan körülvesz minket. Az egészen apró kellemetlenségektől a viselkedést és a szociális kapcsolatokat is befolyásoló hatásokig terjed a skála. Vegyük például a jelszavakat: nem írhatjuk le őket (hisz az veszélyes!), ezért kénytelenek vagyunk fejben tartani az összeset. Ha elfelejtjük valamelyiket, kizárhatjuk magunkat valami

fontosból (levelezésből, bankszámlából, egészségügyi kartonból), amihez csak rengeteg macera árán férhetünk hozzá újra. Vagy ott az online ügyintézés: könnyű elveszni a megannyi ablak, a sok fel- és letöltendő dokumentum között; sokan érezhetik úgy, hogy még mindig egyszerűbb a vasútállomáson megvenni a kinyomtatott jegyet, vagy a postán befizetni a csekket. Persze leginthatunk, hogy ez semmiség, ha valaki megszokja a technológiát, nem is lehetnek ilyen gondjai. Almási szerint azonban emögött van egy komolyabb probléma is. Nem mindenki digitális bennszülött, azaz olyan ember, aki már egészen kiskorától fogva a monitorok, billentyűzetek, érintőképernyők világában él, olyan természetességgel kezelve ezeket, akár a villát vagy a kanalat. Vannak, akiknek felnőtt fejjel kellett mindebbe beletanulniuk (ők a digitális bevándorlók), és bizony szép számmal akadnak olyanok is, akik már képtelenek eligazodni a megannyi digitális eszköz és online felület közt. Ők nem csupán extra szórakozási és tájékozódási lehetőségekből záródnak így ki, hanem lassacskán mindenből, amiben emberi szükséglet részt venni.

Még jelentősebb hatása van ránk a kommunikáció átalakulásának, hisz ez már csakugyan mindannyiunkat érint. Az e-mail, az SMS, a chat lehetővé teszi, hogy személyes találkozó nélkül tartsunk kapcsolatot másokkal. Ez sokszor előnyös lehet (gondoljunk csak a pandémia időszakára vagy távoli barátainkra, rokonainkra), fontos azonban rámutatni, hogy némi veszteség is jár vele. A beszélgetések szürkébbé válnak, hiszen a sebtében bepötyögött, pár soros üzenetek híján vannak mindannak,

amit amúgy a mimika, a testbeszéd és a hangszín hordoz, és ezen se az emotikonok, se a videóhívások nem segítenek érdemben. Az emberek közötti viszonyok is átfarmálódnak. Ha nem szükséges találkozunk másokkal, nem is fogunk törekedni erre. Ahogy Almási írja, „atom-emberek”-ké válunk, individualista karrieristákká, egyre romló szociális képességekkel, langyos magányba burkolózva.

Mindeközben elérhetőbbek vagyunk, mint valaha. Mivel elfér a zsebünkben, a kommunikációs készülék mindig velünk van, már-már a testünk része. Bárhol és bármikor küldhetünk és kaphatunk üzenetet, amire illik azonnal reagálni. Almási szerint ennek következtében teljesen megváltozik az időbeosztásunk, az időérzékelésünk. A munkaidőnek például nincs többé határozott kezdete és vége; kora reggel vagy késő este is kaphatunk megbízást a főnökünktől (esetleg mi magunk tehetjük ugyanezt a beosztottjainkkal), és immár nem elfogadható a kifogás, hogy nem kaptuk meg az üzenetet, hogy nem vagyunk számítógép közelében. Ügyeinket és feladatainkat többé nem a saját, emberi tempónkban kell intéznünk, hanem azzal a sebességgel, amit a kommunikációs technológia lehetővé tesz. Persze, nem mond ellent természetünknek, hogy maximálisan kihasználjuk instrumentális lehetőségeinket, ebben az esetben viszont ezért azzal fizetünk, hogy nem mi magunk, hanem a miénktől eltérő természetű eszközeink diktálják életünk ritmusát. Ránk köszönt a „digi idő”.

Már a fenti témák kapcsán is érezni, hogy nemcsak az egyes felhasználók mindennapjait érinti, hanem

országos vagy akár globális folyamatok alapját is adja a digitalizáció. Az a jelenség, amelynél az egyént, illetve a nagy politikai-gazdasági-társadalmi szerveződéseket fókuszban tartó nézőpontok a leginkább találkoznak, az az információközlés és -szerzés lehetőségeinek robbanásszerű bővülése. Az internetnek köszönhetően átlagemberként minden eddiginél több adathoz és kulturális termékhez juthatunk hozzá (Almási szerint ez sem teljesen pozitív fejlemény, hiszen a rengeteg fölös, értéktelen és hamis információ közt könnyen elveszhet az értékes, lényeges és igaz), ugyanakkor mi magunk is hangsúlyosabban hallathatjuk a hangunk, részletesebben és szélesebb körben fejezhetjük ki gondolatainkat és érzelmeinket. Ezzel (ha csak nagyon kis mértékben is) alakíthatjuk a közvéleményt, amely (szintén megerősödve) már képes hatást gyakorolni a nagy szervezetekre. (Vegyünk példának egy politikai pártot, amely a szavazók preferenciáinak árnyalt felmérését figyelembe véve alakítja a programját.) Mindez ugyanakkor visszafelé is működik. Sőt. A politikai ágensek, a gazdasági szereplők és az öntudatlan közvélemény könnyedén manipulálhatnak minket, kihasználva a megannyi digitális kommunikációs csatornát. (Felesleges is részletezni, hogy például egy pártnak milyen sokrétű módszerei vannak e téren.)

Egyszerre vagyunk tehát befolyásosabbak és befolyásolhatóbbak, mint valaha. Almási könyvéből azonban kitűnik, hogy az utóbbi jóval nagyobb mértékben jellemző ránk, mint az előbbi.

Az sem titok, hogy az online szolgáltatók adatokat rögzítenek rólunk és az interneten folytatott tevékenységünkről. Ennek egy részét mi adjuk meg, amikor regisztrálunk erre meg arra a felületre, a többi begyűjtéséhez pedig egy kattintással hozzájárulunk. Almási szerint az internetes nagyvállalkozások másképpen működnek, mint a gyárak. Ezek ugyanis nem olyasmivel kereskednek, amit maguk állítanak elő, hanem a tőlünk szerzett információval. Eladják a kereséseinket,

a kattintásainkat, az általunk meglátogatott oldalak, elolvasott cikkek, megrendelt termékek, letöltött zenék, megnézett videók és felkeresett helyek listáját olyan cégeknek, intézményeknek, amelyek fel tudják használni ezeket saját üzleti vagy kommunikációs stratégiájukhoz. Almási úgy véli, hogy így lényegében mi magunk vagyunk e cégek termékei, akiket ellenszolgáltatás nélkül adnak-vesznek, hatalmas összegekért. (Azokat a szolgáltatásokat, amelyeket a beleegyezésünkkel felhasznált adatainkért cserébe ingyen élvezhetünk, itt nem említi.)

Persze felmerül a kérdés: mi van akkor, ha olyan adatainkat és in-

ternetes mozgásainkat is felderítik, amelyekkel kapcsolatban mi ezt határozottan ellenezzük? Almási a hackerekre hivatkozik, akik feltörik a komputerek digitális védelmét, és olyan információkhoz férnek hozzá, amelyeket titkolni akartunk. A nagyvállalatokkal szemben nem annyira a hackerkedés a vád, mint inkább az, hogy az engedélyünk nélkül is rögzíthetik és felhasználhatják az adatainkat. A cégek persze tagadják ezt, Almási ugyanakkor rámutat, hogy mind hallhattunk már olyan botrányról, melynek kapcsán bebizonyosodott, hogy történt már ilyesmi. Az pedig, hogy ilyen nagy szervezetek ilyen féltve őrzött adatok birtokába juthatnak, nemcsak nekünk okozhat személyes kellemetlenséget, hanem a társadalmat irányító-mozgató erőkre és mechanizmusokra is hatással van.

A digitális forradalom áthatja a gazdaságot is. A robotoknak és az ezeket vezérlő programoknak hála gyorsabbá, pontosabbá válnak az egyes munkafolyamatok. Almási azonban nem tud felhőtlenül örülni ennek sem, hiszen az automatizált gyártósorok elterjedésével rengeteg munkás testi ereje lesz felesleges, sőt azok sincsenek teljes biztonságban, akik rendelkeznek valamilyen szakképesítéssel, elvégre a rohamtempójú műszaki fejlődéssel nem mindenki képes lépést tartani. Ennek következtében átalakul a munkaerőpiac. Természetesen a technológiai újítások nemcsak a fizikai gyártást, hanem a kereskedést is megváltoztatják. Almási az üvegszál-optika bevezetésére hivatkozik példaként. Ez úgy felgyorsította a tőzsdei műveleteket, hogy eddig sosem látott pénzügyi manőverekre nyílt lehető-

ség. És persze itt van egy nemrégiben megjelent, forradalmi dimenzió, a kriptovaluták világa is, amelynek külön részt szentel a szerző.

A szöveg végére érve nyilvánvalóvá válik (ha eddig még nem volt az) az olvasó számára, hogy a digitális eszközök, programok, algoritmusok nélkülözhetetlenek a ma ismert civilizáció működéséhez. Alapvető részei az államok stratégiai fontosságú infrastruktúráinak. Vezérlik a közműveket, irányítják a közlekedést, kiszolgálják az adminisztrációt, hatékonyabbá teszik a honvédelmet. Nem kell hozzá nagy fantázia, hogy elképzeljük, mi lenne, ha ezen ágazatok valamelyike (vagy mindegyike) felmondaná a szolgálatot. Márpedig azáltal, hogy digitális alapúak, digitális úton meg is támadhatóak. Almási rámutat, hogy a hackerek célpontjai között nem csupán magánszemélyek szerepelhetnek. A szerző meggyőződése, hogy a hagyományos fegyverek kora lassacskán lejár, mivel a közeljövő háborúit a digitális térben vívják majd. A vállalkozói szféra, a pénzügyi világ és az államigazgatás számítógépes rendszerei veszélyben vannak; terroristasejtek és rivális országok profi hackerei leselkednek rájuk. A kibervédelmi osztályok ugyan megtesznek mindent, hogy elhárítsák a fenyegetést (ebbe az is beletartozik, hogy akár saját polgáraikat is lehallgatják), Almási azonban többször is hangsúlyozza, hogy egy rabló-pandúr felállásban a pandúr szükségszerűen mindig le van maradva egy lépéssel; a kilátások tehát nem éppen biztatók.

Nagy vonalakban ezeket a témákat öleli fel a *Közele jövőnk és a távoli jelen*. Az olvasók többsége sok

mindent ismerősnek, már-már közhelyszerűnek találhat. Ezt Almási sem tagadja. Ugyanakkor mindenképp a kötet javára írandó, hogy ha nem is mond sok újdonságot, összességében mindazt, amiről eddig talán csak külön-külön gondolkodtunk. A szöveg inkább rendezett felsorolása a jelenségeknek. Az elemzés sokszor nem nevezhető kifejezetten eredetinek; nehezen lehetne olyan olvasót találni, aki ne hallotta volna már máshol, hogy ezzel meg azzal pontosan az a probléma, amit Almási is megfogalmaz. (Elmagányosodás, információdömping, manipuláció, lehallgatás – ez mind közszájon forog.)

Bizonyos szöveghelyeken némileg túlzónak és egyoldalúnak is tűnhet a kritika. Ilyen például a digitális fényképezőgépekről szóló rész. Almási úgy véli, hogy csökkenti a fotók értékét, ha olyan technológiával készítik őket, amely kevesebb szakértelmet és energiát igényel. (Azaz egy műalkotás értékét részben vagy egészben az határozza meg, hogy mekkora erőfeszítés volt létrehozni. Ismerjük el, ez az állítás komoly vita tárgya lehet.) Negatív következménynek tartja azt is, hogy napjainkban bárki könnyűszerrel csinálhat fényképet, gyakorlatilag korlátlan mennyiségben. Tagadhatatlan, az átlagemberből hiányzik a fotóművészek kifinomult vizuális érzéke és műszaki tudása. Nem világos azonban, hogy kinek vagy minek is árt ez. A hivatásos fényképészek most is ugyanolyan színvonalasan (sőt, megnövekedett eszköz- és lehetőségtárral) végezhetik munkájukat; az pedig aligha kifogásolható, hogy immár szinte mindenkinek van valamilyen készsége a fotózáshoz, még ha nem is a profik szintjén. Ez arra

mutat, hogy nem feltétlenül kell olyan borúsan látni a dolgokat, mint ahogy Almási teszi nem egy alkalommal.

A kötetben a legpontosabb ábrázolás az egyes felhasználók szemszögéből leírtakat jellemzi. Az állítások alátámasztásához ezeknél nincs is szükség többre, mint a mindennapi tapasztalatokra hivatkozni. E sorokat olvasva önkéntelenül bólogatunk: igen, ez tényleg így van. Azok a bekezdések azonban, melyek az informatikai nagyvállalatokról, online gazdasági mechanizmusokról és nemzetbiztonsági ügyekről szólnak, már bizonytalanabb alapon állnak, és így némi spekulációra is lehetőséget adnak. Erre példa Almási látogatójának az esete. Az illető éppen a szerzőhöz tartott, mikor a mobilja váratlanul jelezte neki, hogy pontosan hány perc van még hátra az érkezésig. Felmerül a kérdés: honnan tudhatta a telefon, mi volt a tulajdonosa célja? Almási arra jut, hogy mivel a barátja senkinek sem mondta, hová készül, a mobilja nyilván magától számolta ki az illető szándékát a pillanatnyi és a korábban rögzített mozgásait, szokásait egybevetve. Rögtön megjelenik egy sötét világ képe, melyben egy árnyékhatalom mindnyájunkat folyamatos megfigyelés és mindenre kiterjedő elemzés tárgyává tesz. De vajon nem túl nagy merészség erre következtetni pusztán egyetlen rendszerüzenet alapján? Gondoljunk bele: mennyire valószínű, hogy azok, akik erkölcstelen szándékkal akarnak megfigyelni minket, lebuktatják magukat csupán azért, hogy egy praktikus üzenettel kedveskedjenek nekünk? Nem elképzelhetőbb, hogy Almási barátja mindössze egy ártat-

lan kényelmi szolgáltatás (mondjuk egy utazástervező) jelét látta a képernyőn?

Persze, csak valószínűségekről beszélhetünk. Biztosan nem tudhatjuk. Sem mi, sem Almási. Az ipari titkokat és a titkosszolgálatok működését értelemszerűen homály fedi; még a leglelkiismeretesebb oknyomozó cikk vagy dokumentumfilm sem nyújthat maradéktalan tájékoztatást arról, hogy mi folyik ezekben a berkekben. A legtöbb, amit a kötet vállalhat, hogy felvázolja azon félelmeinket, melyeket a hozzánk elérő információk keltenek bennünk. Legyenek azok akár helytállóak, akár tévesek. Ez a bizonytalanság természetesen már önmagában is épp elég rossz; innen nézve jogos a kritika.

A *Közeli jövőnk és a távoli jelen* legizgalmasabb részei elrugaszkodnak a problémásorolástól, és olyan kérdéseket firtatnak, amelyek már csakugyan a filozófus vizsgálódási körébe tartoznak. Ilyen például az időérzékelésnek, a magány természetének vagy épp a privát szférának az ügye. Azt, hogy valamennyi internetes tevékenységünkéről (sőt némely nem online-ról is) adatok gyűlnek a digitális térben, Almási a magánéletünk súlyos sérülésének tartja. Nyilván nem arról van szó, hogy virtuális és valós lépéseinket csakugyan minden percben figyeli *valaki*, de a (majdnem) totális ellenőrzés lehetősége (akár erkölcsileg igazolható, nemzetbiztonsági indokból is) fennáll. Nagyon kevés biztos hely maradt a titkainknak, márpedig, ahogy Almási állítja, a titkok fontos részei emberi mivoltunknak. Az alfejezet nem olyan hosszú és kidolgozott, mint amilyen lehetne. Így csupán az olvasóban merülhetnek fel

ehhez hasonló kérdések: vajon miért vesszük alapvetésnek, hogy az, amit online csinálunk, titkos magánügy? Ha az nem zavar bennünket, hogy az utcán vagy a boltban látnak minket és azt, hogy kivel beszélünk, mit vásárolunk, akkor miért tartjuk problémának ugyanezt a kibertérben? Egyáltalán: vajon egy személytelen komputerprogram előtt is ugyanolyan szemérmesek vagyunk (vagy kéne lennünk), mint embertársaink tekintetének kereszttüzeiben? Ezek persze önmagukban nem cáfolatok, pusztán lehetőségek az Almási által felvetett, már ismerős gondolatok elmélyítésére, megvitatására.

Még érdekesebb téma a kötetben az intelligencia. Vajon meghatározható pontosan, hogy mi az? Esetleg több formája is van? Csupán mi lehetünk képesek a gondolkodásra, vagy talán a gépek is? Almási fő állítása, hogy bár a komputerprogramok számos téren lekörözik az emberi agy kapacitását, egyvalami sosem lesz jellemző rájuk: nem lesznek kreatívak. A váratlan felfedezések ugyanis, amelyek megváltoztatják a világot, jó részt a véletlenek révén valósulnak meg. A spontaneitás a természet része, a programok és algoritmusok esetében viszont kifejezetten hiba. A gépek már meglévő, előre beprogramozott panelekkel, meghatározott módszerekkel dolgoznak, az eredeti ötletekhez szükséges szikra hiányzik belőlük. Így sosem lesznek képesek valami újat kitalálni vagy valódi műalkotást létrehozni. Legalábbis Almási szerint, aki sajnos nemigen részletezi azokat a nézeteket, melyek ellentmondanak az ő álláspontjának. (Gondoljunk az elmefilozófia radikális fizikalista elméleteire, melyek szerint az emberi elme sem

több, mint fizikai anyagok és folyamatok összessége, amiből ugyebár az következik, hogy az elme elviekben akár mesterségesen is rekonstruálható. Némely rendszerelméletek pedig azt állítják, hogy ha elérnek egy bizonyos összetettségi szintet, a rendszerek emergens tulajdonságokra és képességekre tehetnek szert. Ha igazuk van, a számítógépes rendszerek előtt is ott a lehetőség, hogy önállóak, tanulékonyak, sőt tudatosak legyenek, saját ötletekkel, motivációkkal, gondolatokkal.) De még így is azt kívánjuk, bárcsak több ilyen rész lenne a kötetben.

A *Közeli jövőnk és a távoli jelen* olvasmányos, élőbeszédszerű stí-

lusban gyűjti egybe az internetes forradalom egyéni és társadalmi jelenségeit, hatásait; hiányérzetünk csupán a kritika árnyaltságával és az elemzés mélységével kapcsolatban lehet. Almási bevallottan nem tud választ, illetve megoldást kínálni a felvetett kérdésekre és problémákra, így mindössze annyi lehet a célja, hogy felhívja ezekre a figyelmet. Ezt sikerrel meg is teszi. Az olvasó lehetőséget kap, hogy tudatosítsa és megfontolja mindazt, amit itt-ott hallott vagy látott már ugyan, de nem törődött vele érdemben. Ennek köszönhetően pedig (ha nem is a könyv lapjain) talán mégiscsak születik valami új.

páratlan oldal

99

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

A múlt újratерemтése

A játékfilm varázsa, hogy a néző, bár tudja, hogy komponált sztorit lát, valamilyen mértékig valóságnak képze-
li, különben aligha élné át érzelmileg. Ez az effektus működik az „igazi” emberek megidéző alkotásoknál is, azzal a különbséggel, hogy ha a film elfogadható minőségű, hitelesnek tetsző, a legtöbbször a mozi után is hiszik, amit láttak, az a valóság hű tükré. Persze az átlagnéző nem tudja, mi az, ami tény, ami a valóság kis módosítása, és ami teljes mértékig fikció, ezen belül akár a látottak szerint is történhetett volna, vagy teljesen a fantázia szüleménye.

A *Blokád* című, névleg a taxis-blokádról készült film az agitprop *Elk*rtukkal* összevetve más minőség. Jobb fazonja, látszólagos hitelessége miatt könnyebben fogadja el a néző, hogy a valóságot látja, de azért az Oscar-jelölés, ahogy mondani szokták, tréfának túl erős. A másfél milliárdos kiemelt állami támogatásból, valójában Antall József emlékének szépítésére készített, személyét jócskán megemelő, remek színészi alakításokkal, ügyesen felépített munka jó részt Kónya Imre 2019-ben megjelent könyvére épül (*Antall József közéről, Kortárs Kiadó*).

A filmet hasonló színvonalon, de korrekten, dramaturgiai baklövések, hazugságok és – nevezzük nevén – aljasság nélkül is el lehetett volna készíteni, akár még Antall visszafogott idealizálásával együtt is. Mert a drámai alapanyag adott: a demokrácia és nyugati értékrend mellett elkötelezett hős, aki bevallása szerint

egész felnőttkorában arra készült, hogy politikai szerepet vállaljon, a körülmények miatt évtizedekig – ahogy Fehér Ferenc emlékezett szavaira – alámerült és kibekelt, látszólag harmonikusan illeszkedett a konszolidált Kádár-rendszerbe, amikor pedig közel 60 évesen végre eljött az áhított lehetőség, szinte megoldhatatlan helyzettel, feladatokkal kellett megküzdenie. Túl a gazdasági és társadalompolitikai örökségen, csak néhány hónappal a megnyert választás, miniszterelnökké válása után, éppen, amikor műtétje miatt – mint a film-ben mondja – egyszer betegszabadságon van, kitör a taxisblokádnál, amely így-úgy, de a társadalmi elégedetlenséggel szembesíti. Ráadásul kitűnik, amin legkevésbé valószínűleg ő lepődik meg, hogy távollétében kormánya, pártja nem képes kezelni a helyzetet. Kórházi ágyáról lényegében neki kell megoldania a konfliktust. Mindeközben rákkal diagnosztizálják, tudnia kell, lehet, hogy a mandátumát sem töltheti ki. Ha kb. ezt prezentálják, együtt a főhős „emberi arcával”, az ifjú Antall olykor kimondottan szép filmbeli jeleneteivel, az alámerülés évtizedeinek nagyvonalú elfelejtésével, ugyanúgy „működne a mozi”, mint a látható változat. Egy tisztességes munkába még az is belefért volna, ha Antall erőnyeinek érzékeltetésére Göncz Árpád a megvalósítottnál hitelesebb viszonyítási pontként jelenik meg, hiszen a két régi barát ab ovo két eltérő karakter, 1990 utáni pozíciójuk is más szerepet osztott nekik. A miniszterelnöki munka sokszor jár

kellemetlen következményű döntésekkel, míg a köztársasági elnök, a nemzet egységének megjelenítője a kivételes eseteket nem számítva, mint éppen az országot megbénító blokád, többnyire nem kényszerül ilyesmire, kis túlzással elég, ha szépeket mond. Míg Antall profi politikusnak, sőt államférfinak tartotta magát, készült is ilyesmire, Göncz nem álmodott hivatalos politikusi szerepről, elnökké válása után is a civilt, a laikust, az antipolitikus politikust kívánta megjeleníteni – a térségben egyébként nem egyedül, gondoljunk csak Václav Havelra. A kétféle feladat és szerepfelfogás, az ebből adódó eltérő nézőpontok, anélkül, hogy szükség lenne bármelyik legitimitásának utólagos kétségbe vonására, elmarasztalására, önmagában is teremthetne filmes feszültséget.

Ezzel szemben a *Blokád* úgy emeli Antallt a magasba, és csinál belőle rettenthetetlen, bölcs államférfit, hogy ellenpontként Gönczöt a mélybe taszítja, karikázza, hiú pojácaként mutatja be, aki népszerűsködése okán és nem meggyőződésből cselekszik, tesz keresztbe a kormánynak, mindezen túl a múltjában sötét dolgok sejthetők – olyannyira elrajzolt a figurája, hogy az átlagos tájékozottságú néző számára is „kilóg” a filmből. (*Könyörtelenül lehullt a lepel Göncz Árpai bácsiról. Hiánypótló, zseniális film Antall Józsefről és a taxisblokádról* – írta a *Magyar Nemzet*.)

A film első epizódja, de több szempontból is meghatározó eleme Göncz és Antall 1990. június eleji moszkvai útját idézi fel. Apróság, furcsa ötlet, hogy a magyar delegáció landolásának aláfestője a manapság újra népszerű régi olasz partizándal, a *Bella ciao*. A kitalált karakterének megfelelően

eleve begyulladtnak mutatott Göncz, félve a szovjet büntetéstől, lebeszélne Antallt, hogy felvesse Gorbacsovnak a Varsói Szerződés (VSZ) felszámolását. Antall persze hajthatatlan, elő is áll a javaslattal. Valójában, de ennek nincs különösebb jelentősége, szemben a film prezentációjával, nem kétoldalú találkozón járt a delegáció, hanem a VSZ Politikai Tanácskozó Testületének ülésén vett részt. Az már lényeges viszont, hogy a téma is itt került elő, de Antall nem a VSZ felszámolását, hanem a csehszlovák delegációval együttműködve a szervezet, illetve katonai szervezete demokratikus reformját vetette fel. Ez jóval óvatosabb lépés volt, mint ami Magyarországon már napirendre került, ugyanis Vársárhelyi Miklós az SZDSZ képviselőjeként már május elején előterjesztett egy parlamenti határozati javaslatot, miszerint az 1956-os Nagy Imre-kormány nyilatkozatát a VSZ-ből történő azonnali kilépésről csak a szovjet invázió miatt nem foglalták törvénybe, ezért a parlament deklarálja, hogy Magyarország nem tagja a Varsói Szerződésnek. Antallék moszkvai útja idején a parlamenti pártok egyeztetése még tartott a szövegről, mellest a mai közönség számára elképzelhetetlen kölcsönös megértésben. (A módosítások után a határozatot az Országgyűlés 1990. június végén fogadta el.) Még egy év kellett ahhoz, hogy a VSZ megszűnjön. Ahogy akkor Für Lajos honvédelmi miniszter fogalmazott, nem a magyarok intézték el, hanem a nemzetközi változások következménye lett.

A filmbeli jelenetsorban a szovjet és a magyar delegáció találkozásán Göncz megszólalását kínosnak, nevetségesnek állítják be, miközben, ha Antall a bemutatott módon, a kétol-

dalú tárgyalás antréjaként, előzetes diplomáciai egyeztetés nélkül dobja be a VSZ felszámolását, az lett volna az igazi amatőrség.

A film szerint a taxisblokádot kiváltó benzináremelés egyik legfőbb oka, Irak Kuvait elleni agressziójának világpiaci következményei mellett, hogy az oroszok elzárták az olajvezeték csapját. A néző aligha érti félre: ez Antall bátor és kemény moszkvai fellépésének megtorlása. Valójában a blokád idején akadozott ugyan a vezetékek működése, szándéktalanul, de elzárás nem történt. A két esemény, a moszkvai út és az áremelés között eltelt négy hónap miatt logikátlan is a film beállítása. Egyébként, ha a bemutatott változat igaz lett volna, az éppen Göncz filmbeli óvatosságát igazolná, mellékesen az meg egyenesen viccesre sikerült, hogy Antall elveket követ, ezért hátrányokat is kockáztat, ő a mai „Brüsszel”, míg Göncz, a hátrányoktól félve, az elveket feladva Orbán előképe lenne – de ki vesz észre ilyesmit egy film sodrásában.

Nyilván értelmetlen minden jeletet összevetni a valósággal, de néhányra azért érdemes kitérni. Nincs köze a tényekhez annak a beállításnak, hogy a blokád első napján a taxisok már majdnem megállapodtak a kormánnyal, amikor Göncz nyilatkozata, miszerint a kormány függessze fel az áremelést, a blokádozók menjenek haza, kerüljön az Országgyűlés elé a benzinár ügye, szétverte a gyors befejezés lehetőségét. A kormány, az MDF ugyanis Göncz nyilatkozatáig kérlelhetetlenül azt képviselte, hogy a blokád jogellenes, nincs kompromisszum. Göncz „békepárti” megszólalása és az elnöki pozíció alkotmányos határait feszegető, mert a kormány kompetenciáját érintő fellépése éppen

erre és a blokád minden eszközzel történő felszámolásával fenyegető kormánynyilatkozatra reagált. A film sok logikátlan mozzanata közül az egyik egyébként éppen az, hogy miközben Göncz fellépését kívánják rosszindulatúan beállítani, a hidak megtisztítására alkalmas katonai felvonulás bemutatásával/kitalálásával éppen indokoltságát támasztják alá. Ha a jogellenesnek tartott demonstrációt a látott katonai erővel felszámolják, ahhoz képest a 2006-os rendőri fellépés babazsúr lett volna. Mellesleg mintha a film arra építene, a nézőnek nem ugrik be a 2006-os megmozdulások, Orbán parlament előtti 2007-es kordonbontása és a blokád analógiája. Vagy lehet, hogy az alkotók sem vették ezt észre?

Sokan ismerik Göncz fényképét, amikor két karját magasra emelve, mindkét kezével a győzelem V betűjét formálta. A fotó köztársasági elnökké választása utáni ünnepségek készült. Most a mozdulatot a taxisok és a kormány megállapodása utáni pillanathoz időzítik, mintha az elnök győzelemként, a maga győzelmeként ünnepelné a konfliktus lezárását, szemben a bölcs miniszterelnökkel, aki azt mondja, nincsenek győztesek.

A film valóságtól merészen elrugaszkodó elemei közül érdemes megemlíteni Antall 1956-os szerepének beállítását is. Azt már sok évvel ezelőtt megírták, hogy Antall utóbb rosszul emlékezett egykori tetteire, október 6-án nem tartott beszédet a Batthyány-örökmécsesnél, nem alakította meg a kereszténydemokrata ifjúsági szervezetet, mert ilyen nem jött létre, nem védte vagy foglalta el fegyverrel a kisgazda székházat, így ezekről a filmben nem is esik szó. Viszont egy jelenetben Gönczöt és

Antallt Kovács Béla és idősebb Antall József megbízta egy szöveg elkészítésével, amit Bibó István nevének említésével összecsisztatnak a Nagy Imre-kormány államminisztere által jegyzett, 1956. december elején kelt memorandummal. A néző azt látja, hogy Göncz mintegy titkárként gépeli az egyébként nála tíz évvel fiatalabb, akkor 24 éves Antall diktálását, majd az inkriminált írást a politikai rendőrség Antallék lakásán, házkutatás során keresi, sőt, az ifjú Antallt le is tartóztatják. Kihallgatási jelenetében tudunkra adják, hogy a kihallgatók mindent tudnak, vagyis valaki köpött. Azt sejtetik, ez Göncz lehetett, hiszen más bennfentest nem ismerünk meg. A valóság mindezzel szemben az, hogy Antall ilyenét szerepének nincs ismert nyoma. Göncz sem szövegezett, hanem a Bibó-féle memorandum külföldre juttatásában játszott döntő szerepet. Antallt nem ilyesmiért, hanem 1957. március 15. előtt, a MUK

(Márciusban Újra Kezdjük) miatti preventív intézkedés részeként vették néhány napos őrizetbe, több ezer más emberrel egyidejűleg. Kihallgatásának, ha egyáltalán volt, nem maradt dokumentuma. A film azt viszont elfelejtí elmlteni, hogy a Bibó-per másodrendű vádlottjaként Gönczöt életfogytiglani börtönre ítélték, és másokkal együtt az 1963-as amnesztíával szabadult. Persze ha ezt jelzik, nem lebegtethető a besúgás gyanúja.

Az alkotók számítanak rá, a nézőben nem merül fel: ha 1956-ban az történt, amit a filmben sugallnak, egyáltalán, ha Göncz olyan ember lett volna, mint amilyennek mutatják, akkor Antall vajon miért javasolta 1990-ben a köztársaság elnökének?

Blokád, filmdráma, 100 perc. Rendező: **Tőser Árpád**. Forgatókönyv: **Köbli Norbert**. Operatőr: **Nagy András**. Producer: **Lajos Tamás**. Főbb szereplők: **Seress Zoltán, Gáspár Tibor, ifj. Vidnyánszky Attila**.

103

Csepeli György

Szókratészi játszmák

A TikTokon nemrég megkérdezték tőlem, hogy akadálya-e a szerelemnek, ha a szerelmesek között nagy a korkülönbség? Magam is meglepődtem, hogy már az első nap 90 ezer like-ot kaptam a szonjaszobeczki néven futtatott kis videóra, ami azt mutatja, hogy hatalmas az igény az efféle kérdésekre adott válaszok iránt, függetlenül attól, hogy helyeseljük vagy elutasítjuk a nagy korkülönbséget a szerelemi kapcsolatban.

A szerelem nemtől függetlenül hidalhatja át a szerelmesek eltérő életkora által nyitott szakadékot. Legkevésbé az idős férfi és a fiatal lány közötti kapcsolat láttán kapjuk fel a fejünket. Ezt a sémát tartjuk leginkább magától értetődőnek, melyben a férfiak nőkkel szembeni fölénye jut kifejezésre. Kirívó, bár ma már megdöbbenésre aligha okot adó kapcsolatnak számít, ha a nő jóval idősebb, mint a férfi, akit szerelmi társaként választ. Két változat marad. Az

egyikben idős férfi szeret ifjat, a másik változatban idős nő bolondul bele a nála jóval fiatalabb lányba. További variációkra ad lehetőséget, hogy a szerelem kölcsönös vagy egyoldalú, s ha az utóbbi, akkor melyik az aktív szerelmes, és melyik a passzív, aki végül elhagyja az őt szerető felet.

Az idős férfi fiatal fiúk iránti rajongásának archetípusát Thomas Mann alkotta meg fájdalmasan szép novellájában, mely mindenkinben felkelti az elérhetetlen szépség utáni vágyat, aki olvasta a novellát, és járt Velencében. François Ozon filmjében hasonló módon egy fiatal ifjúba egy nála jóval idősebb férfi habarodik bele, aki az efféle kapcsolatokban gyakorlott Szókratész szavaihoz híven „el nem szakad tőle se éjjel, se nappal, hanem valami kényszer és ösztökélő vágy nem hagy neki nyugtot, ez hajtja őt, mivel szüntelen gyönyört jelent neki, ha látja, hallja, megérinti és minden érzékszervével érzékeli kedvesét”. Az ifjú azonban vonakodva viszonyozza idős partnere szerelmét, s idővel elfogja az idegenkedés. Szókratész szavait idézve, „látnia kell egy öregedő, rég elvirágzott arcot, s a többi sem marad el ettől, aminek még felsorolását meghallgatni sem volna gyönyörűség”. Így készül el a csapda, melyből a nem kívánatos valóságra vak szerelmes férfi nem tud szabadulni.

Denis Ménochet alakítja Peter von Kant, a divatos, jól kereső filmrendező szerepét, aki magához csábítja a Khalil Ben Gharbia bőrébe bújt, megigéző külsejű arab fiatalembert. A jóképű, csábos testű fiatal férfi nem okoz meglepetést a néző számára. A befogadott, amint megszerzi idős szeretője jóvoltából a hírnevet, lelép, s visszatérve feleségéhez önál-

ló filmszínészi pályáján aratja sikereit, mit sem törődve a fájdalommal, melyet maga után hagy a lakásban, ahol a magányával szembenézni képtelen Peter von Kant él. A 85 percen át mutatott pergő történet bővelkedik a homoszexuális testi aktusok látványát kedvelők számára izgató, az efféle aktusokat nem kedvelők számára visszataszító képekben, miközben várjuk az egyáltalán nem boldog véget. Peter von Kant anyja szerepében feltűnik a múlt század hetvenes éveinek német idolja, Hanna Schygulla, akinek csak a szeme maradt régi, teste megroppant, arca elvesztette egykori hamvas báját. Stefan Crepon játssza remekül a Peterbe szerelmes engedelmes házi rabszolga szerepét. A lakásban időnként felbukkan Peter barátnője, majd a lánya is megjelenik.

A moziban ülve mindent megkapunk, ami egy sikeres mai kamaszradarabhoz szükséges. Befizetünk a roppant jeges úrron át lélektől lélekig vezető kalandtúrára, melynek része az alternatív szexualitás, a fogyasztói kapitalizmus jámbor bírálata, a művészi létet átható háborzongató idegenség, s jolly jokerként ott van a szerelmesek közötti nagy korkülönbség, mely iránt, mint a TikTok-példa mutatja, ma talán nagyobb a közérdeklődés, mint valaha. Ozon ügyesen mozgatja filmje szereplőit, akiket mindvégig egy kis lakásban láthatunk, ahol a rendező tágra nyitja a lelkek közötti teret, melyben az önmagát megbolondító öregedő férfi szeretet, majd szerelmét elveszítve szenved, tör-zúz, míg bele nem nyugszik a megváltoztathatatlanba. Az öregedő férfi jól látja, hogy az öregség ellenszere a fiatalság, ami azonban természetes ellensége

minden előtte születettnek. Az idős férfi fiatal fiú iránt érzett egyoldalú szerelme szomorú történetében a mulandóság kegyetlen valósága mutatkozik meg. A fiatalnak járó ártatlanság nem akarja vagy nem tudja megérteni az előtte született bűnöségét, akire már nem a megváltás, csak a halál vár.

Az ókorban Anaximandrosz sejtette meg az egymást követően születettek múltó életére kérlelhetetlenül érvényes törvényt, mely szerint „amiből a dolgok létrejönnek, szükségyszerűen abba kell pusztulniuk is, hisz bűnhődniük kell és megítéltetniük jogtalanságaikért az idő rendje szerint”. Peter von Kant egyetlen bűne az életkora, mely elől nem menekülhet, öregségeért fiatal szeretője bünteti, aki még nem tudja, hogy rá is hasonló sors vár majd, ha odaér.

Ozon filmje nem rossz, ám a rendező nem saját anyagból dolgozik, s miközben létrehozta a maga filmjét, kimosta az eredetiből az aranyat. Mint korábban már máskor is tette, Ozon Rainer Werner Fassbinder életművéből merít. Fassbinder a német összeomlás hónapja végén, 1945. május 31-én született, s fiatalon, 37 éves korában halt meg. Egész életét Nyugat-Németországban élte le, szeizmográfként előre jelezve a gazdasági csoda által teremtett társadalmi nyugalom és biztonság töréspontjait a lelkekben. A francia filmrendező ötven évvel később újraalkotja a fiatalon elhunyt német zseni Petra von Kant keserű könnyei címmel 1972-ben készített filmjét, mely a csúcokban bővelkedő pálya egyik legsodálatosabb darabja.

A francia rendező-forgatókönyvíró kirabolta Petra von Kant lakását, és beköltöztette a Peter von Kantnak

nevezett klónt, aki látszólag ugyanazt az érzelmi kényszerpályát futja be, mint a Fassbinder által megálmodott eredeti hős, de már nem a női, hanem a férfiszerep szabta mederben. Aki nem látta az eredetit, annak az Ozon-féle változat is tetszhet. Valójában a nőekkel eljátszatott eredeti film és a férfiakkal újratöltött remake úgy viszonyul egymáshoz, mint Michelangelo márványba faragott Pietája és Jeff Koons porcelánból készített Michael Jackson-szobra, mely a kedvenc majmát dajkáló popsztárt mutatja ugyanabban a tartásban, mint ahogyan a római Szent Péter-bazilikában üvegfal mögött látható örökifjú Mária siratja ölébe véve halott fiát.

A két film között a kontinuitást Hanna Schygulla képviseli, akinek édes arca, csodálatosan formált teste az első filmben villámcsapásként hat a magányos, érzelmileg és érzékileg kiehézt nőre, Petra von Kantra. Ozon jól megérezte, hogy Fassbinder a maga életéből vette a szókratészi helyzetet, az érett, szeretetre és szerelemre éhes férfi vágyakozását a fiatal, vonzó férfitestre, akiben akár hajdanvolt önmagát szerethetné. A német rendező azonban a történet elmondásakor nem véletlenül cserélte fel a nemeket a maga személyes történetéhez képest. Petra von Kant tragikus hősnő, akit kínozt a lakás szűk terében hozzá oly közeli másik ember elérhetetlensége. Fassbinder nőt választott a magányával megbirkózni képtelen, kegyetlen, önző, ám tehetséges és sikeres karakter megjelenítésére, mert tudta, hogy a német férfiak ideje Németországban a férfiközpontú, tekintélyelvű, homofób társadalom 1945-ben bekövetkezett bukásával visszahozhatatlanul

lejárt. Nem véletlen, hogy a szereplők szókratészi játszmái a lakás egyik falát borító buja barokk festményen látható lankadt férfi nemi szerv előtt bonyolódnak. Fassbinder a Nyugat-Németországban 1945 után újjáéledt szabadversenyos kapitalista társadalom által megkövetelt keménységet, határozottságot, agresszivitást a nőkben látta újjászületni, akikben korábbi kiszorítottságuk bosszújaként a férfiasság felszámolóját látta. Fassbinder filmje a nyugati világnak azt üzenete, hogy a 20. század nyertesei a nők, vesztesei a férfiak lettek. A helyzet, mint az LMBTQ-járvány mutatja, a 21. században tovább bonyolódik, de ez már egy másik történet.

Ozon filmje nem lett több, mint a szókratészi csapdába esett idősödő férfi szerelmi öncsalásának édes-bús története, mert a francia rendező nem vette észre, hogy Fassbinder a maga filmjében nem melodramát, hanem éles társadalomkritikai mondanivalót hordozó tragédiát mondott el, melyet figyelmeztetésként szánt a jövőnek. Fassbinder nem tudhatta, hogy lesz majd valaki, aki profetikus üzenetét meg nem értve ötven évvel később úgy állít neki emléket, hogy közben szétveri annak alapzatát.

Peter von Kant, francia film, 2022, 85 perc.
Rendező-forgatókönyvíró: François Ozon. Operatőr: Manuel Dacosse. Szereplők: **Isabelle Adjani, Denis Ménochet, Hanna Schygulla, Stefan Crepon, Khalil Ben Gharbia.**

Nem térkép-e?

Személyes élményekből indulok ki; Radnóti Sándor tájkönyvét a Szentendre felől Budapestre tartó HÉV-utazásaim során olvastam ki, negyvenperces szakaszokban, azonos ritmusokban. Pontosabban a negyvenpercnyi útban mindig volt egy-egy megszakítás: Pomáz előtt ugyanis hosszan halad a szerelvény a tájban, és jó kibámulni az ablakon. Szentimentálisan hangzik, mégis szinte muszáj kitekinteni, hiszen ezen az útvonalon ez az egyetlen tájélmény; Pest felé beljebb haladva a belakott vidékeken legfeljebb egy-egy kivágásban, ha tájkerti szakkifejezéssel élünk, „vue”-

ben jelenhet meg egy pillanatra a táj. Radnóti könyvében előrehaladva azután egyre kevésbé lehetett „ártatlan” a pillantásom, hiszen minden egyes kitekintés egyben az olvasottak feldolgozása, a látó és a látott viszonyának értékelése, újra-értékelése is volt.

Gondolataimba viszont állandóan a mostanában minden reggel elsőként áttekintett táj-képeim kúsztak be: az Ukrajnában zajló háború Twitteren előhívható fotói, a végtelen tájban készült drónvideói, és ehhez kapcsolódva a harci események friss térképei. Nemcsak a pillantás, de maga a táj is elveszti

így az ártatlanságát, sem a közeli háború borzalmainak idevetített képei nem iktathatók ki belőle, sem pedig a mesterséges intelligencia, illetve az algoritmus által befolyásolt tájképek gondolatai. Nem lehet eltekinteni attól, hogy mára a táj befogadásában nemcsak a keletkezéstörténethez, de a 19. században mélyreható változásokat okozó „vasúti pillantáshoz” képest is szinte felmérhetetlennek tűnik az átrendeződés. Elsősorban ebből az átalakult tekintetből kiindulva tűnik ma megkerülhetetlen alapvetésnek Radnóti Sándor könyve a táj keletkezéstörténeteiről.

A szerző nem a szokásos módon a bevezetőben vagy az általában az elméleti alapokat lefektető első részben jelöli ki a vizsgálat sarokpontjait: már jócskán benne járunk az elméletek és művészettörténeti példák sűrűjében, amikor kiderül, hogy a táj mint ma ismert fogalom nem örökkévaló jelenség, hanem a reneszánszból kibontakozva történetileg kialakuló kulturális konstrukció. A legtöbbször vizsgált téma a 18. század tájjal, természettel kapcsolatos gondolkodása s az akkoriban Európában lezajlott paradigmaváltás. Bár a táj fogalmának kialakulását a szerző több irányból közelíti meg, mégis minden – előre vagy visszafelé – a felvilágosodáshoz tart. Ide vezetnek vissza a kerttel vagy a giccsel kapcsolatos elképzelések, s persze ugyanígy mindazok a gondolatok, amelyek a szép, a fenséges és a festői alapkategóriáihoz kapcsolódnak. A szövegekből úgy tűnik, hogy az utóbbi három közül Radnóti vizsgálatának (és érdeklődésének) középpontjában leginkább a fenséges áll, amely

egyedül kap külön fejezetet (*A természeti fenséges*). A szerző számára fontos, hogy „a fenséges fogalmában [...] mindig is volt valami, ami túlmutatott az érzéki tapasztalatok megformáltságán, valami, ami kívül esik az ízlés által való megítélhetőségen”. A fenséges ezek szerint a másik két fogalomnál sokkal közelebb áll az egzisztenciális alapélményhez, s ez a kötet folyton visszatérő alapotívuma. Ezt tartalmazza a tájtapasztalat megragadása is: „...elsődlegesen nem esztétikai tapasztalatról van szó, hanem olyan elementáris léttapasztalatról, amely gyakran válik a művészet jelentős anyagává, és onnan visszahat a természetszemlélet konkrét formáira és módjaira is”.

A szöveg másik végpontja – ha lehet ilyet mondani – a giccs, amelyet a szerző a zárófejezetben tárgyal, olyan jelenséggént, mint ami a leginkább eltávolodik az életbe vágó kérdésektől, pontosabban elfedi őket, s tudatosan vagy öntudatlanul cukormázos érzésekbe (vagy azok utánzatainak utánzataiba) burkolja azokat. Míg Radnóti a fenséges fogalmának alakulását az esztétika szilárd és klasszikussá vált szövegeire támaszkodva tekinti át, egyenes úton végighaladva, addig a giccs esetében inkább a különböző megközelítésmódú szakaszövegek között vezető kanyargós ösvényt próbálja felrajzolni, hogy így desztillálja saját giccs-definícióját.

A szerző egyszerre szigorú tudós, aki a lábjegyzetekből semmit sem hagy ki, ami egy, a tárgyalt korszakra és a tájra vonatkozó képzeletbeli *Esztétika* tankönyvből kimaradhatna, ugyanakkor a megközelítésmódok között szabadon

kacsringózó író. A könyv egészére tekintve felváltva jellemző a kikövezett elméleti-történeti utak felmutatása, illetve a zegzugosabb ösvények kitapogatása. Radnóti eközben nem egyetlen mezőre koncentrálna, hanem mindig több diszciplína összefüggéseiben gondolkodik, kételkedik, tesz fel kérdéseket és ad válaszokat. Példáinak két legfontosabb területe a festészet és a költészet, s e kettősség jelét már a kötet borítója is magán viseli. Itt jelenik meg először Claude Lorrain *Táj Psychével és Amor kastélyával* című, később részletesen elemzett festményének egy szűk részlete, illetve itt áll az alcím, Kosztolányi *Hajnali részegségének* híres sora: „Ők, akik nézték Hannibál hadát”. (Olvasás közben már maga az alcím is megkérgesedett gondolataim újraértékelésére késztetett – ekkor jöttem rá, hogy mindig arra gondoltam, ezen a helyen nem nézték, hanem látták áll, s most tudatosult bennem a csillagok megszemélyesítése is.)

Radnóti már az alcímbe jelzi, hogy a tájtapasztalat egyben időtapasztalatot is jelent; a kiemelt Kosztolányi-sorban a végletes időbeli elválasztottság éppúgy benne van, mint különböző korok tekinteteinek összefűződése. Egyébként is, az idő többféle, illetve nagyon különböző módokon szüremlik be a könyvbe. Az egyik megjelenési módja például a történeti idő felmutatása: világossá válik, hogy mindennek történetisége van, nemcsak a tájnak, de még a giccsnek is. A másik a befogadói idő, amelynek érzékeltetése elmaradhatatlanul jelen van az egyes elemzésekben. És persze a befogadás közben tuda-

tossá válik az olvasói idő is, amely fejezetenként nagyon különböző lehet – a HÉV megszabott időtartamai alatt a szöveg sűrűségétől függően hol harminc, hol pedig csak tíz oldalt tudtam elolvasni. A ráfordított időtől függetlenül Radnóti Sándor könyvéről elmondható, hogy szinte kimeríthetetlen, így sokszor olvasható.

Bár a kötet minden tekintetben rászolgál arra, hogy az *Atlantisz Mesteriskola* sorozatában jelenjen meg, az egyes szövegrészek tudományos mélysége változó. A legmélyebb (vagy másként tekintve persze a legmagasabb) pont talán Joachim Ritter tájfilozófiai tanulmányának (*A táj. Az esztétikum funkciója a modern társadalomban*) kritikai elemzése. De ugyanilyen mélységű a természet morális ellenpontozásának problémája Ruskin és Turner kapcsolatából kibontva vagy a természeti és a történeti nézőpont vizsgálata Goethe és Schiller vitáján keresztül. A könyvben egyébként is kiemelt szerepet kap Schiller, akinek *A naiv és szentimentális költészetéről* szóló tanulmányát Radnóti nemcsak hogy elemzi, de ugyanazt a kiemelt idézetet többször, különböző aspektusokból világítja meg.

Schiller, Goethe, Ritter, Ruskin, Diderot és mások elméletei mögött mindig művészettörténeti példák tűnnek fel. (A példák túlnyomó többsége a 17. és a 19. század közötti időszakból származik; Radnóti itt ugyanúgy szigorúan alig tekint ki – Anselm Kiefer kivételével – az elmúlt vagy a mostani évszázadra, mint ahogy a fenséges táj elemzéséből is kihagyja a későbbi Lyotard-t.) A kötet egyik legsajátosabb eleme a

felvezető három alfejezet, bennük egy-egy mottószerű festmény-példával. Az első a táj keletkezésének előtörténetéhez tartozó (bizonyos értelemben korát megelőző) kép, Claude Lorrain műve. Radnóti már itt is a jelentés „életbevágó” rétegére helyezi a hangsúlyt: itt nem önmagában a táj a lényeges, hanem a magányos alak világba vetettsége. A második Caspar David Friedrich egyik leghíresebbé vált képe, a *Szerzetes a tengerparton*, amely itt nemcsak azért tesz szert jelentőségre, mert a Friedrichre erős hatást gyakorló Lorrain művével jól összevethető, hanem azért is, mert a táj keletkezéstörténeteinek fókusza épp e két mű közé esik. Radnóti ebben az esetben sem önmagában a tájábrázolás érdekli, hanem a létezés és a semmi képbeli megjeleníthetősége. „A semmi azért jelenhet meg az üres természetben, mert az emberhez való viszonyában életre kelt, mint a lét ellentéte”. Radnóti Friedrich művét kivételesnek tekint, az életműben elhelyezve viszont véletlenszerű anakronizmusnak, s ez a negatív vélemény – bár a kötet gondolati ívében lecövekelése érthető – néhol kissé túlhangsúlyozottnak tűnik. (A szerző kis túlzással egyetlen alkalmat sem hagy ki, hogy kicsinyítő jelzőket helyezzen el Friedrich egyes műveinek – különösen a *Tetscheni oltár* – környezetében...)

A harmadik bevezető példa, amely nemcsak időben, de összefüggéseiben is nagyobb ugrást jelent, Anselm Kiefer egy korai műve, a *Heroikus jelkép III.*, amelyen a művész, nyilvánvalóan provokatív céllal a friedrichi *Rückenfigur* parafrázisaként a tengerparton állva

emeli náci köszöntésre a karját. Ebben az esetben az 1970-ben készült kép mintegy megelőzi azt az életművet, amelyben majd táj és történelem összeolvad. Kiefer tájában gyakran ér egymásba az ősi germán táj elképzelése és a Blut und Boden filozófiája: a táj pedig minden esetben jelentéshordozóvá válik. Korai műve azonban, amely egy nagyobb sorozat része, már épp annyira távol áll a táj keletkezéstörténetétől, mint amennyire távol van a hatvanas évek Kiefer-féle felfogása a mai kortárs tájelképzelésektől.

Mégis, a kettő valahogy összekapcsolható, s talán éppen egy személyes élmény révén. Néhány hónappal ezelőtt Velencében járva láttam Kiefer hatalmas mű-komplexumát, amely a Dózse-palota két termében takarta ki a 16. századi tűzvész után oda készített, klasszikussá vált festményeket. A nagy méretű, súlyos festéktömegekből felépített felületek nemcsak a múlt tájképeiként vagy az emlékezet tájaiként jelentek meg, hanem – mindennek előtt méretük és a képekbe applikált tárgyak nyomán – úgy tűnt, mintha idővel képesek lennének giccsbe hajlani. Bár Radnóti Sándor művében Kiefer kiemelését eredetileg tévedésnek tartottam, most végiggondolva inkább már arra hajlok, hogy a könyvet a vége, a giccs felől olvasom majd újra – térben pedig akkor Budapest felől Szentendrére haladva.

Radnóti Sándor: A táj keletkezéstörténetei. Budapest, 2022, Atlantisz. 400 oldal, 5995 forint.

Szenegáli Odüsszeia

Aligha kockáztatna túl sokat, aki fogadna arra, hogy egy magyar kiadó már dolgozik Brigitte Giraud *Vivre vite* című könyvének fordításán. 2022-ben ugyanis ez a regény kapta a Goncourt-díjat, márpedig az előző öt nyertes kötet közül csak egy van, amely nem jelent meg magyarul. A tavalyi győztest, Mohamed Mbougar Sarr *Az emberek legtitkosabb emlékezete* című regényét nemrég adta ki Bognár Róbert fordításában a Park, ugyanaz a kiadó, amely 2021-ben Hervé Le Tellier tavalyelőtt díjazott *Anomália* című könyvének – Gulyás „Pantagruel” Adrienn által készített – fordítását is megjelentette. Mindkét könyv puha fedelű, ami az úgynevezett magas irodalom olvasóinak körében nem a legjobb ajánlólevél, vagy legalábbis nem volt az mostanáig, amikor is a papírárak és egyéb kiadói költségek emelkedése alighanem a legfinnyásabbakkal is elfogadtatja majd ezt az olcsóbb nyomdai kivitelezést. A Park borítóinak ráadásul gyakran van egy sajátos, reptéri jellege is, mint az olyan könyveknek, amelyeknek muszáj a tranzit újságosstandjain a címlapjukkal felhívniuk magukra a figyelmet – az *Anomália* címbetűi akkorák, mint egy gyufásdoboz –, hogy ha a könyvespolcára nem is, de egy hosszabb utazás vagy rövidebb nyaralás idejére a bőröndjébe betegyék őket az ember.

Mohamed Mbougar Sarr Magyarországon teljesen ismeretlen, de Franciaországban már eddig sem volt az: a 1990-ben Dakarban szüle-

tett író pályája a tízes évek közepén indult. Pályafutása tehát egyelőre rövidnek mondható, visszhangtalanoknak azonban korántsem: mielőtt negyedik regénye besöpörte a Goncourt-t, az írónak már volt néhány másik irodalmi díja is. Persze a Goncourt sem garancia az abszolút minőségre. Michel Houellebecque-nek például az addigi leggyengébb regényét, *A térkép és a tájat* díjazták. Igaz, akkor már annyira nevetséges volt, hogy az író három remekmű után is mellőzi a bizottság, hogy a díjat szerintem akkor is megkapta volna, ha öt év szünet után 2010-ben kifestővel vagy meséskönyvvel jelentkezik.

Nem is tudom, mi döntötte el, hogy elolvasom Mbougar Sarr könyvét. A fülön található idézet, az ember saját történetével való viaskodásáról, önmagában mindenesetre elég közhelyes. A hátsó borítón a *Figaro*-kritikából kiemelt részlet és a magyar ajánló szöveg fordultatos regényt sejtet, viszont az, hogy egy fiatal szenegáli író „Párizsban fiatal afrikai írók egy csoportjával jár össze; figyelik egymást, beszélgetnek, vitatkoznak, isznak, sokat szeretkeznek”, a maga belterjességével, nemde, inkább riasztó. Ennél talán csak az lenne kevésbé vonzó, ha egy fiatal magyar író regényét ajánlanák a figyelmünkbe hasonló szavakkal.

És még a három *Könyvre* oszló regény első, százhusz oldala sem győzött meg. Ennek *Első* és *Második* része nehezen induló, morzsalékos szerkezetű epizódokban mutatja be

azt a miliőt, amelyben egy fiatal szenegáli író, Diégane Latyr Faye él. A pályájuk elején álló afrikai írók párizsi életének leírásához a magyar olvasónak, azt hiszem, túl kevés a kapaszkodója, az egész annyira speciális, mint mondjuk a pacalt is tartalmazó andouillette kolbász: hogy értékelni tudjuk, ahhoz talán már franciának kell lenni.

A fiatal afrikai írók beilleszkedése a párizsi irodalmi életbe paradox: mintha már maga a beilleszkedés is annak az afrikaiságnak a keserű gúnnyal és öngúnnyal regisztrált feladását jelentené, amely íráságuk igaz értelme lenne. Valami hasonló tapasztalatot ír le Borbély Szilárd is a *Nincstelének* végén, de különösen az *Elveszett nyelv* című esszéjében: a társadalom alsó rétegéből származó szerző azon az áron sajátítja el a nyelvet, amelyen elbeszélhető a története, hogy közben elveszíti az önazonosságát, amely épp a saját történetén alapul. Azt hiszem, nagyon ritka, hogy aki nem születik bele egy műveltségbe, az ne a természetességével fizessen érte. Diégane életérzésének egyik egyszerre melankolikus és ironikus megfogalmazása a következő: „Európában tébláboló szomorú afrikaiak vagyunk, és úgy csinálunk, mintha mi mindenhol otthon éreznénk magunkat. De lehet, hogy csak az a biztos tudat (vagy remény) köt össze, hogy egyszer majd rendezünk végre egy szexpartit.”

Annak a poétikai problémáját, hogy a kultúra és a nyelv elvesztése nélkül elmondható-e a veszteség, Mbougarr Sarr és az egykori író, egy bizonyos T.C. Elimane nyomába eredő elbeszélője bravúrosan megoldja, ami már önmagában jelentős telje-

sítmény. Ehhez bizonyára kellenek az előző mondatban érzékeltetett, minden nehézkességet nélkülöző áttételek – ahogy az élethű szobrot alkotó Pygmalionról mondja Ovidius: azt, hogy csak művészet, szemünk elől az alkotásnak épp a művészi megformáltsága rejtje el. (Latinul ez persze tömörebb és művészebb: „ars latet arte sua”).

Az *Első könyv*ben a főhős karakterének szociokulturális és lélektani expozíciója mellett Elimane regényének fogadtatását is megismerjük, mégpedig a korabeli kritikákból származó idézetekből. Ezek értelemszerűen fiktív szerzők fiktív szövegei, de a lapok, amelyekben a könyv szerint megjelentek, valódiak, és a kritikák által képviselt szölamok is jól azonosíthatók a korabeli világnézeti spektrum egyes tartományaival: a francia olvasó nyilván olyan jól szórakozhat ezeken, mintha egy magyar regényben Szerb Antal-i, Szabó Dezső-i vagy Németh László-i modorban és ízléssel dicsérnének vagy kárhoztatnának egy kitalált könyvet. Emellett van a regényben egy olyan véletlen *easter egg* is, amely csak Mbougarr Sarr magyar olvasói előtt képződik meg: az elbeszélő egy helyütt *A virradat ígéretét* idézi Roman Garytól – vagyis egy Bognár Róbert által fordított könyvben épp egy Bognár Róbert által fordított könyvet.

A miliő exponálásán túl az *Első könyv* legfontosabb mozzanata Diégane találkozása *Az embertelenség labirintusa* című regénnyel. A titokzatos, mert csak hivatkozásokból ismert könyvet egy T.C. Elimane nevű szenegáli író írta, még a gyarmati időkben, a harmincas évek végén, és mint Diégane

későbbi kutatásaiból kiderül, akkoriban heves érdeklődést váltott ki – „a néger Rimbaud”... –, parádésan induló fogadtatása azonban később botrányba fulladt, mert kiderült, hogy a történet egy szubszaharai mítoszt plagizál, a szöveg pedig tele van más művekből átvett jelöletlen idézetekkel. Ennek a posztmodern gesztusnak az elfogadására nyolcvan-kilencven évvel ezelőtt nyilván még nem állt készen a francia irodalmi élet. Elimane a botrány kirobbanása után hamarosan eltűnt, még fénykép sem maradt róla, a kiadó a szerzői jogi kártérítésekben tönkrement, a raktárban maradt példányokat bezúzták.

Csak helyeselhető, hogy Mbougar Sarr bölcs józansággal tartózkodott attól, hogy könyvében Elimane csodálatra méltóként emlegetett regényéből idézzon. Amikor azt olvassuk, hogy „már egyetlen oldal is maga a bizonyosság, hogy írótl olvassunk, igazi írótl; ilyen csillag egyetlen egyszer tündökölt fel egy irodalom égboltján”, az olyan várakozásokat ébreszt, amelyeket lehetetlenség kielégíteni. Aki olvasta Krasznahorkai *Háború és háború* című regényét, az tudja, miről van szó: ott a könyv főhőse, Korim György egy fantasztikus kéziratra bukkan, amely „olyan, mintha az édenkertről szólna [...], nemcsak megemlíti, szóba hozza, kijelenti ezt a szépséget, de hosszan el is időz benne, azaz megteremti a maga különleges módján”. Amikor ezek után idézeteket is olvashatunk az ekképp felmagasztalt műből, azok értelemszerűen nem tudnak felérni a szerző által keltett várakozásokkal.

Elimane könyvéből csak egy öt soros idézetet ismerünk meg, amely arról szól, hogy egy király csak akkor

részesül minden hatalomban, ha felajánlja birodalma öreg embereinek a hamvait – amit ő meg is tesz. A máglyára vetett öregek maradványait tehát szétszórhatja palotája kertjében: ezekből támad az embertelenség labirintusának nevezett halálerdő.

Az *Első könyv Első részének* (Az *anyapók hálójá*) legfontosabb története tehát, hogy Diégane találkozik Marème Siga D.-vel, a hatvan év körüli szenegáli írónővel, akivel futó erotikus kalandba keveredik, és megkapja tőle *Az embertelenség labirintusa* egyik fennmaradt példányát. Azt a könyvet, amelyről mindaddig csak hallott, de most óriási hatást gyakorol rá. A *Második rész* (*Nyári napló*) a regény korabeli fogadtatásának naplószerű feltárása, a harmadik pedig (*Három jegyzet az esszenciális könyvről*) mindössze néhány idézet, kétoldaltnyi terjedelemben Elimane naplójából: a könyve megírását közvetlenül megelőző poétikai elmélkedés.

A *Második könyv* a regény leg-hosszabb és elbeszélői szempontból legszövevényesebb fejezete: Diégane meglátogatja amszterdami otthonában Marème Siga D.-t, aki elmeséli mindazt, amit Elimane-ról megtudott. És ez nem kevés. A mesélés, amelynek számos további almesélője van, kontinenseket és évtizedeket ölel át. Egy afrikai falu kunyhójában kezdődik, de egy darabig azt sem tudjuk, ki a beszélő. Mint néhány oldallal később kiderül: ez Marème Siga D., akinek elbeszéléséből nem csupán az Elimane utáni nyomozására derül fény, hanem részletesen megismerjük saját élettörténetét is, amelyben egy kis afrikai faluból nemcsak Franciaországba, hanem egy hozzá közel álló haiti költő

közbeiktatásával még Argentínába is eljutunk.

A három *Részből* és a közéjük iktatott két életírásjegyből álló *Második könyv* rendkívül fordulatos, az *Első rész* (Ousseynou Koumakh *testamentuma*) mágikus realistának nevezhető részletekben is gazdag: a szerző nem kívánja ez irányú fogékonyságait elrejteni, de nem is tűntet velük. Az afrikai falusi szent embernek megmaradó, vak Ousseynou Koumakh, valamint ikertestvére, a franciás műveltséget szerző, de az első világháború észak-franciaországi frontján eltűnt Assane regényes története nemcsak Mossane, az utóbbi, majd az előbbi felesége révén kapcsolódik össze, hanem az is kiderül, hogy Marème Siga D. Ousseynou kései leánygyermeké, Elimane pedig Assane és Mossane fia, Siga D.-nek tehát idősebb unokatestvére. Elimane fogantatásáról különben igen fordulatos történetet ismerhettünk meg: ez a szál egyike a kötet hollywoodi forgatókönyveket megszégyenítő dramaturgiai bravúrjainak. A családon mindenesetre mint ha egy Ousseynou által Mossane-től eredeztetett átok ülne: legalábbis később bevallja, hogy azért nem tudta szeretni a lányát, mert különleges tehetsége révén előre látta, hogy a családot elhagyó Assane és Elimane példáját fogja követni.

És Siga D. csakugyan Franciaországba kerül, ahol írói karrierje előtt egy bárban dolgozik rúdtáncosként, ami csak ebben a kényszerű összefoglalásban hat furcsán, mert a történet, a milió, a mellékszereplők életszerű leírása – vagy egy Carlos Gardel-tangó itt füttyszóként megjelenő motívuma – a cselekmény minden egyes fordulatát hitelesíti.

Siga D. történetének már említett almesélői közé tartozik maga az apa, Ousseynou Koumakh, majd az idős Brigitte Bollème is: az az újságíró, aki még 1948-ban tette közzé Elimane-t illető nyomozásának eredményét egy *Ki volt valójában a néger Rimbaud* című és *Egy fantom odisszeája* alcímet viselő riportjában. (A szöveg ugyancsak teljes terjedelmében olvasható a könyvben.) Az idős Bollème Siga D. számára előadott történetének persze további al-almesélői is vannak, ami az olvasás során a regény cselekményét nem teszi követhetetlenné, amikor azonban az ember leteszi a könyvet, az elbeszélés kaleidoszkópszerű irizálásának emléke miatt mégis sajátos szédületet okoz. Jellemző például, hogy amikor Diégane – ugye emlékszünk még a fiatalemberre? – a negyedik könyvben visszaveszi az elbeszélő szólamot, van egy párbeszédekkel tarkított, tízoldalas argentinai epizód Witold Gombrowicz főszereplésével, ahol az olvasó már tényleg könnyen elveszítheti a tájékozódó képességét, ha nem figyel az elképzelt eseményeket leíró szöveget bevezető és lezáró idézőjelre.

A regény *Harmadik könyvének* – szerelmi és egyéb – történetesei ismét Diégane körül forognak. Az előző fejezetben egy noir hangulatú krimiszál erejéig még a németek által megszállt második világháborús Párizsba is eljutottunk, most pedig a forrongó Szene-gál közéletébe kapunk bepillantást. A vérengző bandák kegyetlenségeit egy gyerekkorára emlékező szereplő szavaiból ismerjük meg: a szerző a történetek egyes részeinek kitakarásával, a szereplőknek csupán a szavai idézésével tökéletes biztonsággal

kerüli el a nyers naturalizmus és ez elvont példázatszerűség veszélyeit.

A könyvből fokozatosan kiderül, hogy T.C. Elimane hosszú és változatos életet élt – talán csak az nincs kellőképpen tisztázva, hogy miből tudott annyit utazni –, de ahhoz mégsem elég hosszút, hogy a szülőföldjére visszatérő Diégane-nek megadasson a vele való találkozás pillanata. Az olvasó azonban sokáig nem tud szabadulni attól az élménytől, amit ennek az egyszerre aprólékosan és mégis különös nagyvonalú-

sággal megszerkesztett, társadalmi, lélektani és poétikai kérdésekkel egyaránt magas szinten foglalkozó, emlékezetesen emlékezetesebb szerepelőkkel benépesített, szomorú és mégis felemelő történetnek a megismerése jelent.

Mohamed Mbougar Sarr: Az emberek legtitkosabb emlékezete. Fordította: **Bognár Róbert.** Budapest, 2022, Park. 464 oldal, 3999 forint.

Stuber Andrea

Az Örkeny Színház Fantomja

114

Egyes színházakban a színészigazgató évadonként magára oszt egy-két főszerepet. Mácsai Pál nem ilyen. Ő – úgy tetszik – megvárja, míg megtalálja egy-egy neki való munka. Jut is olykor méretes színészi feladat számára az Örkeny Színházban. Ez annak köszönhető, hogy a nála dolgozó rendezők – a színházhoz kötődőek és a vendégek – szívesen próbálják ki őt a színpadon. Így tett például a *Tangót* és a *Három nővért* színpadra állító Bagossy László (neki ez szinte szokása; a Katonában is alaposan megdolgoztatta Máté Gábort a *Heldenplatz* egész estét betöltő főszerepében) vagy Ascher Tamás *A Bernhadi-ügynél*. Ekképpen járt most el az Örkeny dramaturgiájából rendezőjévé vált Gáspár Ildikó is, amikor személyre és helyre szabottan lefordította és színre vitte Mácsai Pállal a *Solness építőmester* című Ibsen-darabot. (Hogy Mácsai

Pál ritkán játszik, ez talán okozhatna gondot, de nem okoz, mivel színészilag tökéletesen karban tartja őt az *Azt meséld el, Pista!* című Örkeny-estje, amelyet 26 éve ad elő töretlen sikerrel.)

Ibsennek ez a késői drámája nem különösebben népszerű. A Thália Társaság játszotta először magyarul 1905-ben a Foliès Caprice mulatóban, a Károly kaszárnya félelemelőtén. Ady Endre így számolt be róla a Budapesti Naplóban: „Nem mondjuk, hogy nagyszerű színpadi magyarázatot kaptunk. De éreztük a színpadon állandóan az Ibsen nyomában járó intellektusnak és érzésnek jeleit.” Az elmúlt évtizedekben mindössze egyszer került elő a mű, 2008-ban a Radnóti Színházban, Bálint András (akkori) színiigazgatóval a címszerepben. Tavaly átfuthattunk a cselekményen az SZFE Zsámbéki-Fullajtár-Tárnoki-Jákfalvi-színész-

osztály *A nagy Ibsen-vizsga, avagy sehol sem jobb a szobalevegő* című vizsgaelőadásán is, mivel Tarnóczi Jakab rendező egyhuzamban játszattott el a színinövendékekkel három családi drámát: a *Kísérteteket*, a *Solness*t és a *Borkmant*.

A *Solness*ben – ahogy Ibsennél általában – régi családi tragédiák árnyéka vetül a történetre. A főhős építésként szép karriert befutott férfi, akinek házassága kiürült, boldogtalan, gyásszal terhelt. Jól felfogott éredékéből bolondít egy fiatal nőt, majd megszedül egy még fiatalabttól. Végül meghal, voltaképp egyetlen póz kedvéért, amivel imponálni akart a lánynak.

Gáspár Ildikó újrarendítette a drámát, ennek értelemszerűen az lett a következménye, hogy a 130 éves szöveg még frissebb, életszerűbb, egyben vulgárisabb lett, mint amilyenként a 2000-es évek elején Kúnos László jóvoltából találkozhatunk vele. Ami Kúnosnál még „régimódi vacak” volt, az mára „elavult fos”. „Itt hagy faképnél” helyett „itt hagysz engem egyedül, a szarkupac tetején”. És így tovább. Meglehet, hogy ez a nyelvi átminősítés eleve közelebb hozza a mai nézőkhöz a darabot, de ennél is fontosabb szerepet tölt be a dráma életre keltésében a rendező két meghatározó döntése. Az egyik a tér. Szinte lakásszínházi a forma, amelyben az előadás zajlik. Az Örkeny Asbóth utcai stúdiójában ezúttal csupán kétsornyi szék vonul végig a falak mentén. A közöttük elférő szűk helyen, majdhogynem a nézők lábaiban meg-megbotolva játszanak a színészek. Legalábbis akcióban kilépnek középre, de egyébként maguk is a nézőtér egy-egy székén ülnek. Némelyiküknek kialakítottak

afféle magánzugot. Például Hámori Gabriella – aki Solness sápadtfehér arcú, már első blikkre is szenvedő felesége – kiskertet birtokol. Néhány zöld növény állványon, általában azokkal foglalkozik, amikor nincs jelenetben. Gondozza, öntözi. (Ugyanolyan kerek, piros műanyag locsolókannája van, mint nekem, á la 1980-as évek. Csak az övéből nem csinált elefántot néhai Péter barátom, kék szigetelőszalagból szemet és száját ragasztva rá.)

A bőrnadrágos Zsigmond Emőke a Solness cég nélkülözhetetlen irodavezetőjeként nagy gumilabdát kapott. Némely munkahelyeken előszeretettel ülnek ilyeneken az egészségükre is ügyelő dolgozók. Szemben velem Pogány Judit foglal helyet, az otthonosan ismerős fekete kompléjában, amelyet ezúttal feldob a mellén csomóra kötött fehér gyöngynyalác. Amikor az előadás elején feláll, és egyre dultabban kéri számon Mácsai Pál Solnessén, hogy miért nem ad háztervezési lehetőséget fiatal munkatársának, Ragnarnak (aki az ő fia), akkor nekem háttal áll éppen. Rögtön tudom: meg kell néznem még egyszer az előadást. Látanom kell, milyen Pogány Judit arca ebben a jelenetben. A fiát egyébként Polgár Csaba adja, akit Mácsai Pál nemrég felkért és kinevezett az Örkeny Stúdió művészeti vezetőjének. És evvel a mellékkörülménnyel már el is értünk az előadás másik nagy rendezői találmányához: a darab és az élethelyzetek rafinált összemossásához. Jótékony bizonytalanság lebeg afölött, hogy az ibseni szerepek megformálást látjuk, vagy a legszemélyesebb módon fogalmazódnak meg Madách téri figurák, szituációk, viszonylatok.

Mácsai Pál elismert, sőt rajongott Solnesset játszik, akit bizonyos pontokon nyugodtan nézhetünk Mácsai Pál színésznek és színiigazgatónak. Okos, fegyelmezett szakember, aki félve tudja, hogy előbb-utóbb jönnek a fiatalok és az ő helyét követelik majd maguknak. Természetesen nem egy az egyben Mácsai Pál ez, akit látunk. Még szép, hogy nem, hiszen a történetben a főhős egyszer csak kvázi pedofilként áll előttünk. Gáspár Ildikó azt is belerendezte a játékba, hogy e pillanatban mi, nézők, megdöbbenünk, és elhidegülünk tőle, s utána már nem is tud megénekelteni bennünket, hiába fogja újra a gitárt, s zengene velünk reklámdalocskát a Solness-házakban élők családi boldogságáról. A szerepazonosítást erősíti viszont az a betét, amikor Mácsai-Solness (kevésbé indokoltan) vászonra kivetített régi családi filmfelvételeket néz, ahol a gyerek és a kamasz Mácsai Pál biciklizik, focizik, vagy bámulja a párizsi Notre-Dame-ot. Ezután a színész végignézi, s közben szarkasztikusan kommentálja azt a felvételt is (amely időről időre felbukkan a Facebookon), amikor 1994-ben egy koncerten eldübörögte a *Dicsőséges nagyurak* című Petőfi-verset.

A játék (legalább) kétfedelűségéhez tartozik az is, hogy a szereplők, akik az előadás folyamán a közönség első sorából nézik kollégáikat, nem egyértelmű módon vannak ilyenkor jelen. Lehetnek ők a szcénán épp kívül eső, magukat kifújó színészek, akik közömbösen várnak a sorukra. Lehetnek nézői helyzetű szakmai megfigyelők. De szemlélődhetnek szerepből is: mintegy látva és arckifejezéssel disztिंगáltan reflektálva arra, hogy mit tesz és mit nem tesz

a Solness nevű ismerősük, rokonuk. Az, hogy a jelenetben részt nem vevő szereplők pozíciója nem meghatározható, csak fokozza az izgalmasságát ennek a felvillanyozóan érzéki produkciónak.

Mácsai Pál Solness építőmestere önérdelalapú manipulátor, de csak úgy lustán, kisebb szükségszerűségek mentén is könnyedén leuralja a környezetében élőket. Olyan férfi ő, aki gondosan leveszi fémszíjas karóráját, mielőtt benyúlna az irodavezetőnője ruhája alá. Sem a felesége, sem a szeretője nem érhet az arcához; azonnal elhúzza fejét a simító kéz elől. Csak az új lánynak adja oda magát. Mácsai Pál felhasználja a nézők fizikai közelségét, szemkontaktust keres, kimosolyog, hogy maga mellé állítson bennünket. Tekintve a színházi közönség nemi eloszlását, amit tapasztalatilag $\frac{3}{4}$ rész nő, $\frac{1}{4}$ rész férfire saccolok, nagy biztonsággal nyert ügye van. (Jómagam mint óvatos duhaj, önszántamból sosem ülök az első sorba, mert nem szeretném, ha bevonnának. Mácsai Pál ironikusan emleget is atrocitást az első sor mellett elhaladtában.) A Solness elleni lényegi vádat elnyomott munkatársa, Ragnar mondja ki: ez az ember gyáva.

Mácsai Pál színészpartnerei többnyire markánsak, Hámori Gabriella mélabús, hallgató, ám nagyon is képből lévő asszonyától Bajomi Nagy György néha fényképezőgépet kattintó, vakuzó, figyelemfelhívó orvosbarátjáig. A munkájába és életébe belefásult Solnesset felpiszkáló fiatal lányt, Hildét Szaplonczay Mária egyetemi hallgató játssza hosszú fehér ruhában, szakadt farmerban, piros tornacipőben, kapucnis piros

fölsőben – mindebben egyszerre. (Látvány: Szabados Luca.) Irritáló jelenség, egyben lenyűgözően elfogulatlan. Hamar rájövök, hogy nekem, a Solness-korú nézőnőnek pont ilyennek kell látnom Hilde Wangelt: fiatalnak, üdének, szabadnak, szemtelennek, gátlástalannak és idegesítőnek. Tehát a színinövendék remekül végzi a dolgát.

A szünet talán felesleges. Egy eny nyire intim, a közönséget alaposan behúzó előadásból kár kiengedni a nézőket a közepén. A végét pedig kicsit mintha elnagyolták és összcapták volna. Ismét egy régi(nek látszó) filmet vetítenek a vászonra: Mácsai-Solness vörös bélésű fekete köpönyegben, erős sminkben, részint

Drakulára, részint az Operaház Fantomjára emlékeztetően kering a háztetőn a fehér ruháját menyasszonyi mezként viselő Szaplonczay-Hildével. Nem is tudom... Talán azt mondják evvel, hogy ne vegyünk nagyon komolyan semmit sem. Legfőképp saját magunkat ne.

Solness. Az Örkény Színház előadása. Szereplők: **Mácsai Pál, Hámori Gabriella, Bajomi Nagy György, Pogány Judit, Polgár Csaba, Zsigmond Emőke, Szaplonczay Mária** e. h. Látvány: **Szabados Luca**. Zene: **Matisz Flóra Lili**. Fordító, rendező: **Gáspár Ildikó**.

*

(A Madách Színház *Emberszag* című produkciójáról közölt korábbi cikkemben tévesen írtam az operatőr, vágó, rendező Pálos György nevét. Elnézést kérek érte.)

Csengery Kristóf

117

Saját kamara

Miért mondják, hogy a kamaramuzsika a zeneirodalom legtisztább, legnemesebb, leghumánusabb műfaja? Honnan veszik ezt a vájt fülűek, akik hegedű–zongora szonátákról, vonós–négyesekről, zongoratriókról áradoznak? Nincs ennek a lelkesedésnek sznobizmusszaga? Nincs, mert a tisztaságot, nemességet, humanizmust az áradozók nem belehallják a darabokba, hanem az a művek szellemében, s ami perdöntő: a kamaramuzsikálás *gyakorlatában* valóban benne rejlik.

A kamarazene ugyanis az egyenlőségről szól. Itt senki sem szólista, és senki sem kísér. Persze időről időre mindenki előtérbe lép, olyankor a többiek háttérbe húzódnak. Párbe-

széd zajlik, melynek során valaki felvet egy gondolatot, a másik meghallgatja, tovább fűzi, az egyik kérdez, a másik felel. Az történik a zene közegeiben és eszköztárának segítségével, ami az emberi társadalomban a legszebb és legritkább: gáncstalan, békés eszmecsere valósul meg, amelyben mindenki mindenkit méltányol. Ilyesmi az életben alig fordul elő, de valljuk meg, a többi zenei műfajban is vagy a magány (szólókompozíciók) vagy a fölé- és alárendeltség (versenyművek) alapelve érvényesül, vagy éppen tömegtársadalmi struktúrák szolgáltatják a mintát (zenekari darabok). A kamarazene demokráciája különleges kivétel.

Ha abból az alapelvből indulnánk ki, hogy minél szervezesebb egy ország demokratikus múltja, annál élénkebb kamarazenei életet feltételezhetünk az adott társadalomban, akkor Magyarország hírből sem ismerné a kamaramuzsikát. Ennek ellenére a magyar kamarazenei kultúra nagy múltú és erős jelenű. Magyarázat persze van rá, hogy miért – ám ez nem társadalmi folyamatokban keresendő, hanem három személyben, akik két iskolát képviselnek. Az első Weiner Leó (1885–1960), aki, bár érzékenyen megmunkált műveket írt, Kodály és Bartók árnyékában zeneszerzőként nem volt sikeres, a budapesti Zeneakadémia kamarazene-tanáraként azonban már életében legendává vált, azzá tette a művek iránti határtalan alázata és maximalizmusa. Az ő munkáját folytatta később Kurtág György (1926) és Rados Ferenc (1934), hasonló szellemben és igényességgel. Ez a két kamarazenei iskola egymásba kapcsolódott és egymásra épült, s máig meghatározza a magyar muzsikások kamarazeneéhez fűződő viszonyát. Ennek köszönhető, hogy a magyar zenészek kamarazenei teljesítménye a világon mindenütt megbecsülésnek örvend (Kurtághoz és Radoshoz az utóbbi évtizedekben a világ minden tájáról jártak később nemzetközi hírűvé lett növendékek), s hogy a magyar közönség, amely hozzászólt a kivételes zenei teljesítményekhez, máig szívesen hallgat kamarazenét – mostanában néhány örömdetes kezdeményezésnek köszönhetően a műfajnak szentelt fesztiválokon is.

A Zeneakadémia kamarazenei fesztiválja a 2015 óta minden év novemberében megrendezett *Kamara.hu*, amelynek két művészeti vezetője Si-

mon Izabella és Várjon Dénes. A zongoraművész házaspár sokszínű műsorokat tervez, amelyekben hangszeres és vokális zene szólal meg különféle korok terméséből, népes hazai és külföldi muzsikuskárda előadásában. A sokféleség ellenére két egységesítő tényező minden évben érvényesül. Az egyik a színvonal maximalizmusa: csak jelentős szerzők értékes művei kerülnek terítékre, és csak interpretációs csúcsmínőséget nyújtó, a kamarazene iránt szenvedélyesen elkötelezett muzsikások tolmácsolásában. A másik a társművészeti ihletettség: Simon és Várjon minden évben kiválaszt egy számukra kedves irodalmi művet (az évek során középpontba állították Thomas Mann *Varázshegyét*, Antoine de Saint-Exupéry *A kis herceget*, Hermann Hesse *Üveggyöngyjátékát*, Proust *Az eltűnt idő nyomában* című regényfolyamának I. kötetét), s a megszólaló zenét úgy válogatják ki, hogy azok szellemükkel kapcsolódjanak az irodalmi alkotás gondolatvilágához.

Az idei esztendő Kamara.hu fesztiváljának kiszemelt irodalmi alkotása Virginia Woolf *Saját szoba* című esszéje (1928). Mint ismeretes, a két előadásból egybegyűrt, felülmúlhatatlanul elegáns stílusú, lázadó írás alapgondolata a női alkotó (író) szerepe, problematikája, helye és lehetőségei (pontosabban érvényesülésének lehetetlensége) különféle korok szellemi életében. Ősfeminista mű. Ehhez az íráshoz válogatta a két zongoraművész a zenét. Többféleképpen is szerepet juttattak hangversenyeken a Nőnek: megszólaltak női zeneszerzők művei a 17. századi, velencei Barbara Strozziól Felix Mendelssohn nővéréig, Fanny Mendelssohnig és Robert Schumann feleségéig,

Clara Schumannig, helyet kaptak a programban olyan kompozíciók, amelyek középpontjában egy-egy nőalak áll, amelyekben tehát a zene a maga eszközeivel a női lét kérdéseit-konfliktusait fogalmazza meg, vagy azokra keresi a választ. És természetesen számos nő előadó lépett pódiumra a hangversenyeken. Ugyanakkor, mint a korábbi Kamara.hu fesztiválokon, ezúttal is megfigyelhető volt, hogy a szerkesztés nem akar mindent egy kaptafára húzni: idén sem valamenyny zene kapcsolódott a Woolf-esszé gondolatvilágához, számos kompozíció a kontraszt jótékony hatásával fűszerezte a hangversenyek összefüggérendszerét.

A nyitó hangverseny Barbara Strozzi négy szólókantátájával indult. Strozzi a velencei költő, Giulio Strozzi feltehetőleg házasságon kívül született s később az apa által adoptált lánya volt, mindenesetre a költő házában nevelkedett, s később részben az ő verseire írta nyolckötetnyi vokális művét, melyek még a zeneszerzőnő életében nyomtatásban is megjelentek. Barbara Strozzi szerencsés kivételként olyan szabad szellemű környezetben élt, ahol már a 17. században elfogadták egy nő alkotótevékenységét: lehetett elismert és sikeres zeneszerző és énekesnő. Négy művét *Csővári Csilla* énekelte, lanton és barokkgitáron *Győri István*, barokkcsellón *Karasszon Dénes*, csembalón *Várallyai Ágnes* működött közre. A hajlékony dallamvezetésű, kreatívan díszített, érzelemmel és indulattal teli, szuggesztív és közlékeny előadásokat hallva nemcsak annak örülhettünk, hogy egy kevés figyelemre méltatott barokk szerző műveit halljuk (jegyezzük meg, Baráth Emőke néhány éve *Voglio*

cantar címmel nemzetközi sikert arató lemezt készített Barbara Strozzi és kortársai műveiből), de annak is, hogy a Kamara.hu programját verbeli historikus régizenei produkció is színesíti. Ha valaki áttekinti e művek korabeli első nyomtatott kiadásának kottáját (az interneten is hozzáférhető), megtanulja tisztelni a produkció résztvevőit, látva, hogy a vázszerű eredeti kottaképhez milyen teremtő módon kell hozzáadniuk a maguk többletét az előadónak ahhoz, hogy ilyen életteli produkciók szülessenek.

F–A–E: Frei aber einsam. Szabadon, de magányosan. Ez volt a magyar származású, európai hírű hegedűművész, Brahms felfedezője és barátja, Joseph Joachim életmottója, s ennek a három szónak zenei hangokként is értelmezhető kezdőbetűiből kiindulva komponálta 1853 októberében, nem sokkal Schumann és Brahms megismerkedése után három barát: a zenei betűjátékokat amúgy is kedvelő Robert Schumann, tanítványa, Albert Dietrich, valamint a húszéves Johannes Brahms a híres, de szinte sohasem hallható *F–A–E hegedű–zongora–szonátát*, a 19. századi zenetörténet egyik nevezetes művét, a kollektív komponálás egyik ritka példáját, amelyet a Kamara.hu szerkesztői a nyitó hangversenyen a többszerzős mű jellegéhez híven a négy tételben négy különböző hegedűssel (és két zongoristával) terveztek megszólaltatni. Az élet azonban felülírta a tervet: a finálé reménybeli megszólaltatója, Veronika Eberle megbetegedett, ezért Dietrich nyitótétele (*Kelemen Barnabás–Fejérvári Zoltán*), Schumann *Intermezzója* (*Kokas Katalin–Fejérvári Zoltán*) és Brahms *Scherzója* (*Arvid Engegård–Várjon Dénes*) után Várjon Dénes egy

nem sokkal később keletkezett, hasonlóan különleges művet illesztett fináléfunkcióban a tételsor végére: Schumann *Szellemvariációit*. Ez a szőlőzongora-mű (1854) Schumann utolsó befejezett alkotása, amelyet a bipoláris és szifiliszben szenvedő zeneszerző nem sokkal mentális összeomlása és öngyilkossági kísérlete előtt komponált, s amelyről hallucinációi alapján úgy hitte, megalkotásában szellemek voltak segítségére. Nem sokkal ezután került élete tragikus végjátékának színhelyére, az endenichi idegszanatóriumba. A három hegedű–zongora tétel előadását a többszereplős előadógárda ellenére egységesen dús hangzásigény, érzelm- és indulatgazdag előadásmód jellemezte, Várjon Dénes pedig a *Geistervariationen* ihletett megszólaltatójaként fölényesen érzékeltette a mű sejtelmesen átszellemült, bensőséges jellegét.

A szünet után, a második rész elején ismét Csővári Csilla lépett pódiumra, de ezúttal nem historikus régizenei produkciókban, hanem Simon Izabella érzékenyen alkalmazkodó s egyszersmind inspiráló zongorajátékának előterében, három romantikus szellemű Schubert-dal megszólaltatójaként. A szerkesztők három tragikus sorsú nőalakot állítottak egymás mellé, amikor a *Rosamunde* Románcára, *A Halál és a lányka*, illetve a Goethe *Faustj*ának részletére komponált *Margit a rokkánál* című dalokra esett a választásuk, Csővári Csilla pedig azok után, hogy a Strozzi-kantátákban vokális technikájának virtuozitását csillogtatta meg, és könnyed eleganciával teremtett sziporkázó hangulatot, most hol a visszafogott tragikum, hol a drámaiság és titokzatosság, hol a zaklatott

szenvedély eszköztárával idézte meg a dalok atmoszféráját és a bennük ábrázolt nőalakok érzéseit.

Ahogy az első részben az *F–A–E szonáta*, a másodikban a koncert zárószáma, Mendelssohn kamaszfejjel komponált remekműve, az *Esz-dúr oktett* (op. 20) szolgáltatta a nőiség témájának hódoló művek után a kontrasztot. A megkettőzött vonósnégyesre fogalmazott mű játékosai, az *Engedárd Vonósnégyes* (Arvid Engedárd, Laura Custodio Sabas – hegedű, Juliet Jopling – brácsa, Jan Clemens Carlsen – cselló), valamint Kelemen Barnabás, Kokas Katalin (hegedű), Osztrócsics Éva (brácsa) és Kokas Dóra (cselló) felszínre segítették a kamarazenében szunnyadó szimfonizmust, átadták magukat a sűrű textúra minden zamatát kiélvező hangzásmámornak, és valósággal lecsaptak minden olyan pillanatra, amelyben a zene a ritmikai feszültség, az erős hangsúlyok vagy a sodró lendület lehetőségeit kínálja, felfokozott lelkiállapotba hozva ezáltal a hangszerjátékosokat éppúgy, mint hallgatóikat. Az *Oktett* telített oldat: olyan mű, amely szuperlatívuszokra épül és túlcsoordul, sok jó értelemben egzaltált pillanattal. A muzsikusok akkor viszonyulnak hozzá hitelesen, ha a végletektől sem idegenkedve vetik bele magukat a megszólaltatásába – ezt sugallta a produkció, és az eredményt hallva nehéz lett volna vitatkozni ezzel a kimondatlan, mégis világosan érvényesülő interpretációs alappal.

Hab a tetőn

Valamikor ősszel a Fő utcában volt találkozőm; s a napsütéses szép időben a Lánchíd mellől a rakparton sétálva néztem át a pesti Duna-partra. Ahol a második világháborúban elpusztult szállodasor helyén a Kádár-korban létesült modern hotelokat annak idején sok kritika érte. Nem pusztán a kivitelezés nem éppen high-tech minősége okán, hanem mert nem illelnek Budapest hagyományos, (múlt) századfordulós közegébe. Korok és stílusok egyeztethetetlen voltát vagy inkább összeférhetetlenségét sosem tartottam érdemi ellenérvnek; az emberiség egészen a közelmúltig nem sokat törődött az örökségével. Nem csak meg gondolatlanul pusztította, amit rá hagytak a századok, egyszersmind gond nélkül folytatta is az elődei munkáját – más anyagokkal, más funkció és formavilág jegyében, ha úgy adódott. Nem ritkán éppen ettől olyan izgalmas egy régi utca vagy település. Korábban sosem volt alapvető bajom Finta József napjainkra kissé megkopott Hotel InterContinentaljával (újfent Marriott a neve); éppenséggel meggyőződésem, hogy a hetvenes évek elején olyan új formavilágot honosított meg a magyar építészetben, amellyel addig legfeljebb turistaként szembesülhettünk Nyugat-Európában. Most azonban valami megütötte a szememet: a tetőzetén – valójában fölötté – az úgynevezett gépészeti blokk. Lélektelen szimplasága annál is feltűnőbb, mivel kellemetlen sziluettje kicsivel arrébb megismétlődik, talán még látványosabban rontva az

egy évtizeddel később, szintén Finta tervezte egykori Forum, a jelenlegi InterContinental lényegesen érettebb műszaki-esztétikai minőségén. Nyomatékosan arra figyelmeztetve: nemhogy nem mindegy, éppenséggel döntő mozzanat valamely kitüntetett épület megjelenésén, hogy mi van vagy nincs a tetőn. Annak kontúrja ugyanis dominálja a ház összképét és befolyásolja a városképet is.

Sok mindent lehet szemére hányni a historizmus eklektikus építészeinek. Mindenekelőtt a bátortalanságukat, mivel nem mertek szakítani a tradícióval; abban szintén hibázathatók, hogy nem tudtak mérsékletet tanúsítani a megörökölt formakincssel szemben. Egyvalaminek – a meggyőző erőnek – azonban mesterei voltak. Még a kismesterek is tudták, hogyan lehet és kell munkáikat hatásosan felöltöztetni. Nem csupán a mozgalmas homlokzatok pusztavakolatarchitektúrái vallanak ilyen képességeikről; akármennyire hasonlítanak is egymásra ezek a különösebb invenció híján szinte egy kaptafára készült épületek, sosem mondták róluk, hogy egyformák és unalmasak, mint utóbb a lakótelepekről. Ahogy Fülep Lajos, a korszak kritikus krónikása már annak idején érzékelte: „jóllehet egész utcasorokon végig egyik ház csakúgy, mint a másik, ugyanazon alaptervekre épül, kifelé az egyéni megformálás látszatát igyekszik magára öltetni.” Ebben kulcsszerepet játszottak a díszítőelemek, közöttük főleg azok, amelyek a párkányzathoz és a tetőzethez kap-

csolódnak. A változatos formájú, kisebb-nagyobb tornyocskák, valamint a manzárd bástyaszerű saroképítményei, amelyek emblémaként szabtak egyéni arculatot az alaprajzi kialakításukat tekintve már-már típusstervek alapján szinte sorozatban készülő munkáiknak. Különösképp azon létesítményeken, amelyek helyük vagy funkciójuk miatt eleve megkülönböztetett figyelemben részesültek. És amelyek e megtévesztő attitűdjét a szóban forgó, *Magyar építészet* című tanulmány legendás szerzője mint „a világ kezdete óta nem látott nagystílus szemfényvesztést” határozottan negatívnak tartotta.

A történelem viharaiiban – Budapest ostromakor, majd 1956 őszén – sok ilyen szemfényvesztő díszítőelem pusztult el, majd ment – úgy látszott, véglegesen – veszendőbe. A folyamatos pénzszűke miatt merő praktícizmusból, utóbb meg nem kis részben esztétikai megfontolásból: a purista ízlésnorma képviselői ugyanis feleslegesnek ítélték őket. Alighanem ezért nem bántotta szemüket a Duna-parti új szállodák goromba tetőkontúrja sem. Az elmúlt évtizedben azonban fordult a széljárás, a hovatovább örökös kétharmadra kárhoztatott NER illetékes köreiben éppenséggel valóságos reneszánsza támadt a historizmusnak. Mára nem egyszerűen a budai Vár több hajdani épületének replikája valósult meg vagy van készülőben jelentős pénzügyi támogatással. Kormányrendeletek és határozatok gondoskodnak a múlt századfordulós építészeti formavilág részletekbe menő kanonizálásáról.

2020. október 20-án először a Hauszmann Program beruházásairól intézkedtek. Eszerint „biztosítani kell a korábbi helyreállítási hibák,

eltérések korrekcióját [...] ideértve [...] a tetőzet eredeti formájának újjáépítését és az esetlegesen korábban eltávolított épületdíszek, tetődíszek, tornyok, kupolák, portálok visszaállítását.” Mintegy zöld jelzést adva a Bécsikapu téri Országos Levéltár (Pecz Samu, 1912–1923) eredeti tervek szerinti kiegészítésének, „toronynak álcázott kéményével együtt”. Továbbá a Pénzügyminisztérium azon szándékának, hogy egykori székhelyét, a Szentháromság téren álló neogótikus épületet (Fellner Sándor, 1899–1904) „hivalkodó cikornyái” szerint rekonstruálják. (A jelzős szerkezetekbe foglalt kritikus megjegyzések a Vár múltjának talán legjobb ismerőjétől, Zolnay László régéستől származnak.) Holott Rados Jenő a második világháború után nem kizárólag a historizmus akkor még igencsak egyértelmű és általános elutasítottságának jegyében egyszerűsített az ostrom során súlyos sérüléseket szenvedett és a szocializmus korszakában műegyetemi kollégiumként működő házban a homlokzat visszahúzásával és tornyok elbontásával. Örökségvédelmi megfontolásokat sem nélkülöző korrekciója mindenekelőtt arra irányult, hogy az épület bombasztikus féktelenségét megszelídítve szabaddá tegye a rálátást a nála összehasonlíthatatlanul fontosabb és művészileg is értékesebb Mátyás-templomra. Ha az állványzat mögött majd ismét látható lesz agyoncizellált architektúrája, már nem egyszerűen a szomszédos Diplomataház (Janáky István ikonikus művének szakmai tiltakozást kiváltó) lebontása miatt bánkódhatunk. Egy kormányzati nagyberuházás hiteltelen és indokolatlan szellemi restaurációját kell hosszú távon elszenvetnünk.

Tíz nappal később a témában egy második kormányrendelet is megjelent a *Magyar Közlöny*ben; ezúttal „[a] lerombolt historikus épületelemek helyreállításának megvalósítását szolgáló beruházások” kiemelt jelentőségűvé nyilvánításáról. Jelentősen kiterjesztve a korábbi érvényét. „A kormány egyetért a Budapesten és más városokban található épületek korábban megsemmisült tetőidomai és egyéb jelentős épületelemei helyreállítására irányuló programmal” – fogalmaz a dokumentum, amely a Steindl Imre Program intézkedési körébe utalva már átfogó koncepcióvá szélesíti a korábban a budavári kormányzati negyedre korlátozódó elképzeléseket. Nem éri be a program körvonalazásával; határozatában a szóba jöhető ingatlanok központi nyilvántartásának létrehozására, illetve a szabályozásukban szükséges módosítások előkészítésére utasítja a miniszterelnökséget vezető minisztert, konkrétan megnevezett három épület kapcsán pedig a pénzügyi fedezet garantálását és a tervezés előkészítését is feladatként jelöli meg. Érzékeny helyszíneken lévő objektumokról van szó: a BME Gellért téri (egykor kémiai) pavilonja a szállodával szemben áll, az ELTE jogi kara az egyetemi templomhoz tapad, a Vécsey u. 4. sz. ház meg a Vértanúk terére néz – nem túl régen innen távolították el Nagy Imre szobrát, hogy helyet csináljanak a Horthy-rendszer ellenforradalmi mártíremlékművének. Maguk az épületek azonban nem jelentősek. A Budapesti Vaspálya Társaság (a BKV elődje) egykori székházát (1901) a cég amolyan házi építészeként Tamás József jegyzi, aki másról nem ismert. A Tudományegyetem hajdani központja Baumgarten Sándor és Herczeg Zsig-

mond alkotásaként (1900) alig fér a volt pálos kolostor telkén, ránehezedik a templomra. Legsikerültebb talán Czigler Győző szikár műegyetemi blokkja (1904). Tetőzetük helyreállításának legfeljebb városképi szempontból van jogosultsága – feltéve persze, hogy már csak ez hiányzik komfortérzetünkhöz. Mint hab a tortán, mert a pedagógusok és az egészségügyiek végre tökéletesen elégedettek a bérükkel, és rég elfelejtették, amikor még engedetlenkedtek érte.

A pénz mellett évtizedeken át akarat sem volt az elpusztult/lebontott díszítőelemek pótlására, s a mulasztásban – Ráday Mihály színre lépéséig – az építészet kulturális publicistáinak is van felelősségük. A hetvenes évek derekán kivételes volt a közíró Mezei András kiállása az úgymond „célszerűtlen” tornyok mellett, „Budapest tetőegyhángúsága” ellenében. A háború utáni újrakezdés sebtében végzett tatarozásai során érthetően kármentés folyt, teszem hozzá elődeink mentségére. Ma viszont elemi szakmai követelmény, és ezért több mint jogos a visszaépítésük; ráadásul mi is nyerünk a hiteles rekonstrukcióval. Az persze kérdés, bár nem mellékes, hogy a kiszemelt három objektummal kell-e kezdeni az akciót. Még ha praktikus megfontolásból – állami tulajdonként – esett is rájuk a választás. A szóban forgó kormánydöntések olvastán a *PestBuda* szemlélője tíz analóg példát rögtönzött az épületek egykori és mai látványának szembeállításával. Mint amiknek a korrekciója szintúgy időszerű volna, hiszen a főváros frekvenciált körzeteiben található. Nehéz közöttük fontossági sorrendet felállítani, elvégre az Erzsébet hídfő vagy a Kossuth Lajos utca, illetve a Deák vagy Szervita tér érintett

épületei szintén karakteres emlékek, noha közülük a legfeltűnőbb talán az Andrássy út elején egymással szemben álló két palota (a Foncière és a Stein) csonkasága. A kettő együtt, mert a párossal nyit a világörökség részét képező avenue. Noha nem a centrumban van, még lehangolóbb képet mutat a lanternájától megfosztott Iparművészeti Múzeum. A két és fél emelet magas, harminctonnás csúcsdíszt balesetveszélyessé vált, ezért 2011-ben eltávolították a kupoláról. Parádés sziluettje helyett egyelőre a felújításra váró épület kasztrált torzója fogadja a Férihegyről a városba érkezőket.

Az említett hiányoknál már csak a kormányzat projektjének elakadása meglepőbb. A határozatok publikálása óta eltelt két év során ugyanis érzékelhető változás nem történt. A jegyzék – merem remélni – készülében, építkezésnek azonban semmi nyoma. S nem pusztán a tíz alternatíva esetében, amelyek továbbra is tervezőre és kivitelezőre várnak. No meg pénzes beruházóra, aki üzletet látna a felújításban. A határozatba foglalt épületek közül a Gellért és az Egyetemi téri campus tetőszerkezetének rekonstrukciójára csak ez év elején írták ki a közbeszerzési pályázatot. A projekt harmadik eleméről ennyit sem tudni. S az időközben alapvetően megváltozott gazdasági környezet ismeretében talán nem is egészen véletlenül. A választásokat követően felálló új kormányban a hatalom felső régiójába visszatérő Lázár János azt a nem könnyű feladatot kapta, hogy a költségvetés nehéz helyzetében rangsorolja a beruházásokat, és állítsa le azokat, amelyek a legkevesebb anyagi és presztízsveszteséggel járnak. Így került sor az Országos Levéltár

felújítására meghirdetett közbeszerzési pályázat visszavonására, amit kifejezetten helyeselni lehet. A replikát erőltető koncepciót és annak részeként a felrobbantott torony visszaállítását a tiltakozások ellenére lebontott villamos teherelosztó helyén kialakítandó látogatóközponttal egyetemben számos szakember eleve elhibáztottnak gondolta. A döntést inkább az érdemleges kompetencia híján kifogásolhatjuk. Hiába jött létre 2018-ban a Fővárosi Közfejlesztések Tanácsa, ha árnyékszervezet a valahai Fővárosi Közmunkák Tanácsához képest. Korlátozott jogkörében javaslatokat tehet, holott a speciális ismereteket, sőt érzéket kívánó, végső soron esztétikai ügyekben, amilyen a tetőépítmények, manzárdok, tornyok visszaállítása vagy a rekonstrukciójuk indokolatlannak minősítése, mégiscsak speciális testületnek kellene állást foglalnia – művelődéstörténeti, urbanisztikai, környezetlélektani szempontok alapján. Konkrét helyszínek differenciált vizsgálatával s nem sablonos kormányzati egyenhatározatokat hozva. Mióta az ugyancsak Duna-parti piarista gimnázium (Hüttl Dezső, 1913–16) visszakapta koronaként a szállodák szomszédságában még feltűnőbb eredeti fedélszerkezetét, már tudom, hogy mi hiányzott róla akkor, amikor bölcsészhallgatóként naponta szembesültem háborús torzójával. Ráadásul jól áll rajta a csonka gúla sapka. Rábiggyesztett elődével szemben ez a modern forma konkurál a Belvárosi Plébániatemplom barokk tornyaival.

Budapest hiányzó, helyreállítandó és felesleges tornyaitól (épületek, kormányrendeletek és intézkedések apropóján)

Az adrenalint lökik a kérdések

„A témát ha vágod, teljesülhet az álmod” – dalolta Dolly, a legendás *Van benne valami!* egyik ablaka mögött. (Később egy másik, kevésbé kínos szöveggel a dal rákerült egy Dolly Roll-albumra is.) Oké, nem a témát kellett vágni, hanem a témán belül feladott kérdésekre a helyes választ, de aki írt már dalszöveget, az tudja, hogy nem kell azért olyan nagyon pontosnak lenni benne, a lényeg úgyszólván a pörgős kérdéseken van. Egy ilyesféle játék ugyanis, ha jó a műsorvezető, és izgalmasan, szívesen vannak összeválogatva a játékosok, valóban egyszerre „a tudás, a gyorsaság az idegek harca”, ahogy *A Génius* is hirdeti magáról. Be is váltja az ígéretet, és szerencsére külön főcímdal nem született hozzá. Amikor ez az írás megjelenik, már tudható, hogy a fődíjat, a 10 millió forintot elvitte az 57 éves reumatológus főorvos, Kovács Attila, amikor az utolsó párbaját is megnyerte Szilágyi János ellen, aki egy korábbi részben, valóban csodával határos módon, mert Attila addigi menetelését öröm volt nézni, még nyeresre állt Attilával szemben.

A műsor indulásakor a szkeptikus hangok voltak erősebbek, *A Géniust* imádták a kritikusok, és imádták a nézők is. 2021-ben ez a műsor nyerte Az év vetélkedője címet a Televíziós Újságírók Díja gálán. De mitől tartottak az ellendrukkerek?

Az elemzők szerint az utóbbi tíz évben a quiz show-tól a game show felé tolódott a hangsúly. A quiz show alatt a hagyományos kvízműsort

értjük, ahol kérdésekre kell felelnünk, amelyek egyre nehezebbek és nehezebbek lesznek. A nyertesnek valóban vagy pokolian szerencsésnek, vagy széleskörűen műveltnek kell lennie. Sokszor ez sem elég: gyorsnak, ravasznak kell lenni, és ki tudja, milyen nehezítő csapdákkal pakolják tele a formátumokat a nézők kegyeinek elnyeréséért. A game show-ban azonban nem a tudáson, sokkal inkább a játékon van a fókusz. Illetve azon, hogy az adott adás (és ezért nehéz lenne kárhozatni a kereskedelmi televíziókat) minél nézettebb legyen. Sokan a megbízhatóságot és a tisztaságot is feláldozták a nézettség (és persze az ezzel összefüggő) reklámbevételek oltárán. Emiatt több nemzetközi botrány is tépázta a játékok tisztaságába vetett hitet, az olyan bundák, mint például az azóta meg is filmesített 1956-os, a *Twenty-one-hoz fűződő skandallum* (*Kvíz-show*, 1994), amelyben a nagy kaszállásra esélyes Herbert Stempelt a producerek rontásra kényszerítették, mert ellenfelének nagyobb közkedveltséget jósoltak. Többen az eltolódás okát abban is látják, hogy az internet és főképp az okostelefonok előtt más szerepe volt a lexikális tudásnak, minden roppant könnyen elérhető. Érdekes tény, hogy mindközben tanítási segédanyagként előszeretettel ajánlják a kvízeket, mert van valami a műfajban, ami egyszerűen minden korosztályt meg tud szólítani.

És *A Géniusz*nál mintha nem is létezne hagyományosabb vetélkedő.

Párbajok vannak, klasszikus stúdióbeli, egyszerre retró és modern. Nevetek, mert a műfaj alapdarabjai között kalandozva elem ugrott, mennyire szerették a sci-fiszerű díszleteket mindig is, a neonokat, a villódzó fényeket, mintha a nagy tudás már eleve valami távoli bolygóra lökne minket. Sötétből emelkednek ki a szereplők, a háttérben mintha egy fura mátrix rajzolódna ki, pedig csak vonalak, összevissza, vagy csak én nem látom a rendszert bennük. Mindenesetre jól néz ki, kellően semleges. Az adrenalin lökik a kérdések meg a fények. Én magam is több kvízműsorban vettem már részt, többek között a *Legyen Ön is milliomos*ban is. Sosem hittem volna, hogy amúgy, a képernyők előtt még izgalmasabb az egész. Hogy benne lenni nem annyira nyomasztó. Persze attól még nem is könnyű.

Vágó István a médiafogyasztási szokások megváltozását okolja a műfaj hanyatlásáért. Vele szemben a másik nagy kvízmester, Egri János egy 2020-as *HVG*-interjúban amellett érvelt, hogy igenis lenne kereslet igényes hagyományos kvízműsorokra. Példaképp az itthon saját maga vezette *Játék a betűkkel*-re utal, mely Franciaországban is hatalmas siker volt annak idején, és amit 2020-ban a francia televízió ismét sikerrel műsorra tűzött. Persze amíg csak az óvatosság megy, meg a köztvének nincs más célja, mint az agymosás, nem mernek reszkirozni. „Soha nem fogom megérteni, hogy miért a lojalitás az egyetlen szempont ma az állami tévéknél – mondja Egri ezzel kapcsolatban. – Mindegy, hogy valaki jó vagy tehetséges, a lényeg, hogy hűséges legyen, ha pedig valaki nem elég megbízható, ne csináljon még

jó műsort se. Az M1-es nézhetetlen. Miért nem csinálják meg jobban? Ha nem 18 órában menne a propaganda, csak 12-ben, máris volna hat óra jó műsorokra.” És abba igenis beleférne egy jó kis kvíz.

A kvízezés televíziós alapműfaj, már a hőskorban is nagy sikernek örvendtek ezek a játékok. Érdekes tény, hogy amint elkezdett az MTV állandó adást sugározni (1957. május 1.), bő egy évre rá (1958. június 17.) megtartották az első kvízközvetítést az Operettből, *Csak könyvsorsjeggyel* címmel. (A művészeti vetélkedőt az akkor még ismeretlen Antal Imre nyerte, díja egy televíziókészülék volt.) Ezután sorra jött a többi, a alapvetően a szocialista nevelést célul tűző játék, a *Vajh ki ő?*, a *Ne nevedd korán* és a *Zenés fej-törő*. De persze valóban kellett, hogy oka legyen a visszaszorulásnak, és a pusztá hagyománytisztelet már nem tud a képernyőn tartani életképtelenné vált formátumokat. De hogy a kvíz ilyen lenne? Ahogy az ábra mutatja, egyáltalán nem. És nem csak az idősebb korosztály tud rácsúszni.

Fontos, hogy magyar fejlesztésről van szó, ami ritka madár a rendszerváltás óta. „Mi, kvízzjátékosok hosszú évek óta vártuk, hogy valamelyik csatorna lesz olyan bátor, és belevág, hogy végre ne olyan vetélkedőket kelljen nézni, ahol szivacs-labdát dobálnak vagy bevásárlókocsit tologatnak az emberek” – mondta Attila a *Mandiner*nek. Én is hallottam a baráti körömben ilyen hangokat. És persze az sem kerülhette el a figyelmünket, hogy egyre nagyobb népszerűségnek örvendtek a kocsma kvizek is. Mindig jó játék tesztelni az idegeinket, a gyorsaságunkat, és igen, még mindig, a tudásunkat is. Mert

azt hiszem, egyre világosabb lesz, hogy alapműveltség nélkül még a fantáziánk sem tud úgy működni. A humorunk sem, a fejünkben a kapcsolások kevésbé lesznek gazdagok, leragadnak a hétköznapiánál, meg amit az arcunkba tolnak. És igen, létezik a „Mi, Kvízzjátékosok” szubkultúra – mert most talán már annak kell nevezni. (Pár éve a versolvasókat szektatagoknak neveztem, és tartom is ezt. Egy szűk kör, amelynek tagjait a külvilág nem érti, de akik tudják, hogy náluk az igazság. Itt is kiderül, hogyan mozog a közeg. Ahogy Gundel-Takács is aláhúzza, már nem is a nyereség a lényeg, hanem a presztízs. Én megvertem azt, aki engem megvert abban a másik játékban. Körbemegy a képzelt kupa.

Attila a saját statisztikája szerint eddig hét műsorban és 48 adásban játszott, s 45 alkalommal nyert is, először 1999-ben a *Mindent vagy semmit!*-ben egy Opel Tigrát. Elegáns, levegős játéktípusát és fölényes, mindent felölelő tudását látva (a legdurvább bulvártól Berliozig), én ki sem mertem volna állni vele szemben.

Attila a Halas Televízióknak arról beszélt (merthogy a kiskunhalasi kórházban dolgozik), hogy játék közben egyszerűen valahogy beüt a megoldás. És bólogatok, tényleg van ilyen, nekem is a kiélesedett szitukban (és ezt nem kapja meg a néző, hiszen nem az ő nyeresége a tét) valahogy megfényesedik az agyam. Ilyenkor elhiszem, hogy minden lenyomatot hagy bennünk és valahová elraktározódik. De azért stresszhelyzetek és szorongatottság nélkül is jó a játékosokkal tartani és lejátszani velük a párbajokat. Mert alapvetően

két ember csap össze, amit a műsorvezető csak moderál.

Gundel-Takács aranyos, és bár tudható, hogy előinterjúk során a poénokat előkészítik, a bája nem ez. Hanem hogy tud váratlant és láthatólag helyben született viccet rögtönözni úgy, hogy soha nem lép át határokat, a játékosokat mindig tiszteli. Amikor hirtelen kell reagálni, akkor a legjobb, ilyenkor látszik igazán, miért éppen ő a legnagyobb kvízmester hazánkban. Zsigierien tud kedves és vicces lenni, látszik, hogy a lecsapások egyszerűen szívből jönnek. És ettől a műsorainak lelke lesz.

Jól kezeli a kis színes kitérőket, ezeknek csak a nézők szórakoztatása a célja. Korábban azt hittem, nem érdekes, kik a versenyzők, mit izgatna, hogy egyikük cápa-, másikuk macskafóbiás. De ahogy Gundel-Takács előcsalogatja belőlük, ezekből a többnyire láthatóan nem képernyőre termett emberekből a mégis bájos fél-showmant, az nagyon megkapó. Maga a licenc roppant egyszerű, tényleg. Tíz állandó témakörből lehet választani (bulvár, életmód, élővilág, film/tv, földrajz, nyelv és irodalom, sport, történelem valamint a közélet, tudomány és technika, illetve a zene van terítéken). Az első három témát a gép dobja, utána a két versenyző taktikázhat: direkt olyan témákat választva, amivel szerinte az ellenfele nem boldogul. Aztán a gombnyomás kör jön, ami a reflexekre épít, ebben én is mindig elvérzek. Itt a rossz válasz esetén még pontlevonás is jár.

Gundel-Takács annak idején a sportosztályon kezdett a Tele-sportnál, 1994-ig dolgozott ott. Aztán elhívták *A játék határok nélkül*-be, ahol

megérezte, ez az ő terepe. Megérezte, hogy szemben a sportközvetítésekkel itt az egyéniségére is szükség van. És nagyjából minden a játékvezetőn áll, ő adja meg a műsor ritmusát. És azt, hogy a játékosok jól érezzék magukat. Voltam vendég az egyik műsorában, *A következőt!*-ben is. Egyedül jutottam be a fináléba, és végül vesztettem, ötmillió forint addigi nyeremény csúszott ki a kezemből, de mégis, nem ez maradt meg.

Hanem a jó hangulat. Ahogy bele tudtam nézni a műsorvezető szemébe, akiről sütött, hogy teljes személyiségében, figyelmével ott van. Ő is azt állítja, hogy csak addig csinálja, amíg él benne ez a kíváncsiság. *A Génusz* tanúsága szerint ebben nincs hiány.

A Génusz – az ATV kvízműsora.

Szerzőink könyvei

